

บทที่ 4

ลักษณะดีเด่นในวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิมณฑ์

จากการศึกษาอย่างละเอียด ผู้วิจัยพบว่า มีลักษณะสำคัญบางประการที่เป็นจุดเด่นในวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิมณฑ์ อันมีส่วนช่วยให้วรรณกรรมของท่านมีคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ ลักษณะดีเด่นดังกล่าวนั้น ผู้วิจัยจะแบ่งศึกษาเป็น 4 หัวข้อ ดังนี้

4.1 การเลือกใช้คำ

4.2 การใช้ความเปรียบ

4.3 บทพรรณนา

4.4 ลักษณะคำประพันธ์

4.1 การเลือกใช้คำ

หลวงธรรมาภิมณฑ์พิถีพิถันในการเลือกใช้ถ้อยคำ แต่งคำประพันธ์ทุกประเภท ถ้อยคำเหล่านั้นมีทั้งที่ก่อให้เกิดความงามด้านเสียง เช่น การเล่นเสียงสัมผัส การเล่นคำซ้ำ ฯลฯ และประเภทที่ก่อให้เกิดความงามด้านความหมาย ผู้วิจัยจะแบ่งศึกษาเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

4.1.1 การใช้คำที่ก่อให้เกิดความงามด้านเสียง

4.1.2 การใช้คำที่ก่อให้เกิดความงามด้านความหมาย

4.1.1 การใช้คำที่ก่อให้เกิดความงามด้านเสียง

ความงามหรือความไพเราะของคำประพันธ์นั้น ขึ้นอยู่กับเสียงเสนาะ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ดังที่ ศักดิ์ศรี แยมน์จดา กล่าวว่

...บทประพันธ์หรือกวีนิพนธ์จะดีสุดยอดหรือจะเลวถึงที่สุด ขนาดฟังไม่ได้ ก็คือเสียง เพราะคนโบราณนั้นรู้ความไพเราะของกวีนิพนธ์จากการฟัง... เสียงจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เป็นเทคนิคที่กวีแต่ละคนจะต้องใช้ให้เป็น เรียกว่าถ้าไม่รู้เรื่องเสียง และใช้ไม่เป็น ก็ไม่นับเป็นกวีเอาทีเดียว¹

¹ ศักดิ์ศรี แยมน์จดา, "ความรู้ทางประพันธ์ศาสตร์" บรรยาย ณ วิทยาลัยครูนครปฐม

คำประพันธ์ต้องประกอบด้วยควาขงามฝ่ายเสียงและฝ่ายความหมาย ดังที่
 ดวงมน จิตรจำนงค์ กล่าวไว้ว่า "...ทั้งเสียงและความหมาย เป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน
 การเลือกคำต้องกระทำทั้งสองอย่าง คือ ต้องเลือกทั้งเสียงและความหมายควบคู่กัน"¹
 ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องกล่าวถึงเสียงและความหมายควบคู่กันไปด้วย

การเล่นคำเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้เกิดความงามทางเสียง หลวงธรรมาภิมณฑ์
 มีความสามารถในการเล่นคำให้มีเสียงเสนาะได้หลายลักษณะ ผู้วิจัยจึงแบ่งการศึกษาเป็น
 หัวข้อ ดังนี้

4.1.1.1 การเล่นเสียงสัมผัส

4.1.1.2 การเล่นเสียงวรรณยุกต์

4.1.1.3 การเล่นคำอุปมา

4.1.1.4 การเล่นคำซ้ำ

4.1.1.5 การเล่นคำกร่อน

4.1.1.6 การเล่นคำแผลง

4.1.1.1 การเล่นเสียงสัมผัส

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะการเล่นเสียง
 สัมผัสใน เพราะถือว่าเป็นสัมผัสที่อยู่นอกเหนือลักษณะบังคับของคำประพันธ์ เป็นสิ่งที่
 ทำให้คำประพันธ์ไพเราะน่าอ่านยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการแสดงความสามารถพิเศษของ
 ผู้แต่งอีกด้วย โดยผู้วิจัยจะศึกษาทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร ดังนี้

ก. สัมผัสสระ

การใช้สัมผัสสระในคำประพันธ์ของ
 หลวงธรรมาภิมณฑ์ ปรากฏอยู่ 2 ลักษณะคือ สัมผัสสระที่อยู่ชิดกันและสัมผัสสระที่อยู่ห่างกัน
 พบมากในคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ ซึ่งปรากฏอยู่แทบจะทุกวรรค ส่วนคำประพันธ์
 ประเภทคำฉันท์นั้นมีบ้าง แต่ไม่มากนัก

¹ดวงมน จิตรจำนงค์, สุนทรียภาพในภาษาไทย (กรุงเทพมหานคร :
 สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2527), หน้า 76.

ข. สัมผัสอักษร

การเล่นเสียงสัมผัสอักษร เป็นสิ่งที่เด่นที่สุดลักษณะหนึ่งของการเล่นคำในวรรณกรรมของหลวงธรรมมาภิรมณ์ ซึ่งนอกจากจะทำให้เสียงของคำไพเราะราบรื่นน่าฟังยิ่งขึ้นแล้ว ยังเป็นทางที่ผู้แต่งจะได้แสดงฝีมือในการเล่นคำได้อย่างเต็มที่อีกด้วย

ตัวอย่าง

เพื่อ เมื่อพบพิศ เพื่อนหวงภวานิยม

บรรจบประสานสม

เคราะห์ครอง¹

ผู้แต่ง เล่นเสียงสัมผัสอักษรหลายแบบ ในสัททูลวิกิพีดฉันท์ 19 เพียงบทเดียว คือสัมผัสอักษรที่อยู่ชิดกันได้แก่ สาน-สม เคราะห์-ครอง เพื่อ-เมื่อ - พบ-พิศ-เพื่อน สัมผัสอักษรที่อยู่ห่างกันได้แก่ สบ-(ประ)สาน และยังเล่นเสียงสัมผัสอักษรเป็นชุดในคำว่า หวง-ภว โดยมีเสียงพยางค์แรกของคำ เป็นเสียงเดียวกันทั้งพยางค์ ส่วนพยางค์หลังมีพยัญชนะต้นเป็นเสียงเดียวกัน จะเห็นได้ว่าผู้แต่งพิถีพิถันการเล่นเสียงสัมผัสอักษร แม้ในคำประพันธ์ชนิดที่แต่งยากนี้

ตัวอย่าง

สลิดุหลดไหลหลาด เลือน เทโพโผ เขื่อน
 ๒ ๒ ๒
 เข้าชิดโน เทิก เห่งผา
 ๒ ๒

¹หลวงธรรมมาภิรมณ์, กฎาคคำฉันท์, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2472),

หมู่พวกพวบน้ำก็จจะปา

ลวย เลนหลังชลา

สนานสนุกนำยล¹

ในตัวอย่างข้างต้น ผู้แต่ง เล่นเสียงสัมผัสอักษรหลายแบบ คือมีทั้งสัมผัสอักษรชิดกัน ตั้งแต่ 2 คำ 3 คำ และ 5 คำ เล่นเสียงสัมผัสอักษรที่อยู่ห่างกัน โดยมีเสียงพยัญชนะต้น

ตัวอย่างสัมผัสสระที่อยู่ชิดกัน

ภมร เนา เชา เขิน เนินทุ เรศ

บินประ เวศมาแสวงนิวัตสถาน²

เรจรื่นชื่น แซ่มชมชวน

เปรมปรีดิ์ยิววน

อารมณักระสันทรธธา³

¹ หลวงธรรมาภิรมณ์, "ฉันทสร เสริญวัดจักรวรรดิราชาวาศ" สมุดไทยคำ
เลขที่ 21 คู่ 113 มีดที่ 69.

² หลวงธรรมาภิรมณ์, กลบทสุภาสิต, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสพานยศเส, 2457),
หน้า 45.

³ หลวงธรรมาภิรมณ์, วินศวานิชคำฉันท์, (พระนคร : โรงพิมพ์พิศาลบรรณิณี,
2459), หน้า 16.

ตัวอย่างสัมผัสสระที่อยู่ห่างกัน

รัศมีสีสว่างกระจ่างบน

เมฆาคลดจเดือนมาเลื่อนลง³

แต่งตัว เพศ เป็นพราหมณ์ดูงามนัก

ใส่กรอบรักตรักแล้วผมดูสมฉาย⁴

แม้การเล่นเสียงสัมผัสสระมีน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับการเล่นคำในลักษณะอื่น ๆ แต่การเล่นเสียงสัมผัสสระเท่าที่ปรากฏอยู่ก็ช่วยให้เสียงภายในวรรคคล้องจองกัน เป็นจังหวะ และยังเป็นจังหวะที่อยู่ติดกันบ้าง ห่างกันบ้าง ก็ทำให้เกิดเสียงไพเราะหรือไพเราะหลายแบบ

ข. สัมผัสอักษร

การเล่นเสียงสัมผัสอักษร เป็นสิ่งที่เด่นที่สุดลักษณะหนึ่งของการเล่นคำในวรรณกรรมของหลวงธรรมมาภิรมย์ ซึ่งนอกจากจะทำให้เสียงของคำไพเราะราบรื่นน่าฟังยิ่งขึ้นแล้วยังเป็นทางที่ผู้แต่งจะได้แสดงฝีมือในการเล่นคำได้อย่างเต็มที่อีกด้วย

ตัวอย่าง

เพื่อ เพื่อพบพิศ เพื่อนผวงภวนิยม

บรรสบประसानสม

เคราะห์ครอง¹

³ หลวงธรรมมาภิรมย์, "ธาตุตามณิศรสุพิณคำกลอน" สมุดไทยดำ เลขที่ 1 คู่ 115

ชั้น 6/5 มีคที่ 26.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹ หลวงธรรมมาภิรมย์, กฎาทกคำฉันท์, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2472).

ผู้แต่ง เล่น เสียงสัมผัสอักษรหลายแบบในสัททวิภักกัณท์ 19 เพียงบทเดียว คือ สัมผัสอักษรที่อยู่ชิดกันได้แก่ สาน-สม เราะ-ร-ครอง เพื่อ-เหือ - พบ-พิศ-เพื่อน สัมผัสอักษรที่อยู่ห่างกันได้แก่ สบ-(ประ)सान และยัง เล่น เสียงสัมผัสอักษร เป็นชุดใน คำว่า หวง-กว โดยมีเสียงพยางค์แรกของคำเป็นเสียงเดียวกันทั้งพยางค์ ส่วนพยางค์ หลังมีพยัญชนะต้น เป็นเสียงเดียวกัน จะ เห็นได้ว่าผู้แต่งพิถีพิถันการ เล่น เสียงสัมผัสอักษร แม้ ในคำประพันธ์ชนิดที่แต่งยากนี้

ตัวอย่าง

สลีคหลดไหลทลาคเลือน

เทโพโผเชือน

เข้าชิดในเพิกเพิงผา

หมู่พวกพามน้ำจจะปา

ลวยเล่นหลังชลา

สนานสนกน่ายล¹

ในตัวอย่างข้างต้น ผู้แต่ง เล่น เสียงสัมผัสอักษรหลายแบบ คือมีทั้งสัมผัสอักษรชิดกัน ตั้งแต่ 2 คำ 3 คำ และ 5 คำ เล่น เสียงสัมผัสอักษรที่อยู่ห่างกัน โดยมีเสียงพยัญชนะต้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หลวงธรรมาภิรมย์, "ฉันทสร เสริวุัดจักรวรรดิราชวาศ" สมุดไทยคำ

ที่เป็นอักษรอื่นคั่นกลาง 1 คำ คือ ลอย-เล่น-หลัง-(ช)ลา และยัง เล่น เสียงสัมผัสอักษร เป็นชุด โดยมีเสียงพยางค์แรกของคำเป็นเสียงเดียวกันทั้งพยางค์ ส่วนพยางค์หลังมีพยัญชนะต้น เป็นเสียงเดียวกัน คือ ส น-ในคำว่า สนานสนุก การที่ผู้แต่ง เล่น เสียงสัมผัสอักษร เสียงเดียวกันทั้งวรรคในวรรคแรกของบทที่ 1 ยิ่งทำให้เสียงของคำทั้งวรรคไพเราะราบรื่น นอกจากนี้ผู้แต่งยังเลือกคำที่มีความหมายเด่นที่เป็นเสียงอักษรเดียวกันมาใช้ จึงทำให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินทั้งจากเสียงเสนาะ และมองเห็นภาพสัตว์น้ำที่กำลังอยู่ใน ความรื่นรมย์ได้ชัด เจนอีกด้วย

นอกจากลักษณะสัมผัสอักษรดังที่ได้ยกตัวอย่างมาข้างต้นแล้ว หลวงธรรมาภิรมณ์ ยังนิยม เล่น เสียงสัมผัสอักษรแบบพิเศษตามแบบ โบราณที่ เรียกว่านิสสัยอีกด้วย ลักษณะที่ เรียกว่านิสสัยนี้ปรากฏคำอธิบายอยู่ในหนังสือประชุมลำนำหมวดคำ เนียงอักษรว่า "อักษรที่สุด วรรคหน้า ไปอยู่ที่หนึ่งวรรคหลัง เป็นนิสสัย"¹ และได้ยกตัวอย่างนิสสัยไว้ดังนี้ "ฝันวิโยคไศรกเศร้า เข้าในห้อง เห็นแท่นทองที่ประธมภิรมย์สงวน"² ในที่นี้นิสสัยคือ ท้องกับ เห็นที่ใช้อักษร ห นิสสัยนี้มีลักษณะคล้ายกับกลบทชื่อ งูกระหวัดหาง³ ซึ่งกำหนด ไว้ว่าเสียงพยัญชนะท้ายวรรคแต่ละวรรคต้อง เป็นเสียงเดียวกับพยัญชนะตัวแรกวรรคต่อไป ค่อเนื่องไปเรื่อย ๆ จนจบการแต่ง ลักษณะของนิสสัยนี้ เป็นลักษณะ เด่นที่พบมากใน คำประพันธ์ประเภทโคลง ในโคลงนิราสวัดรวกนั้นปรากฏอยู่ทุกบท บางบทมีทุกบาท และยังพบในคำประพันธ์ประเภทกาพย์และกลอนบ้าง เล็กน้อย

¹ หลวงธรรมาภิรมณ์, ประชุมลำนำ, หน้า 54.

² เรื่องเดียวกัน.

³ หื้อพระสมุทวชิรญาณ, ชุมนุมตำรากลอนฉบับหอพระสมุทวชิรญาณ, (พระนคร : โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2512), หน้า 36.

ตัวอย่าง

บรรลูป๋อ <u>โศก</u> ไอ้	<u>อกกรม</u>
แสนบ๋อ <u>โศก</u> ฤ <u>สม</u>	<u>โศกร้าง</u>
บ๋อ เอ <u>ย</u> บ๋อ <u>โศก</u> ระ <u>ทม</u>	<u>ทุกข์</u> โศก ไ <u>ตนา</u>
วานบ๋อ <u>อก</u> โศก <u>บ้ำ</u> ง	<u>บ๋อ</u> เศ <u>ร้า</u> โศก <u>ไฉน</u> ¹

ตัวอย่าง

บ้ำงร้องรับขับกล่อมถวาย เสียง

สร่งสำเนียงทุ่ม เอกวิ เวกหวาน²

ตัวอย่าง

ทรงคิดทรวงแค้นทรวงฟาย

พูมฟาดกรราย

กระทีบพระบาทฟาดผาง³

ในตัวอย่างแรกและตัวอย่างที่ 2 ผู้แต่ง เล่นสัมผัสอักษรแบบนิสสัยระหว่างวรรคแรก และวรรคหลังในบาทเดียวกัน ส่วนตัวอย่างที่ 3 ผู้แต่งสามารถเล่นสัมผัสอักษรพิเศษแบบนิสสัย ได้ครบทั้ง 3 วรรค ซึ่งไม่ว่าจะใช้วิธีการใดก็สามารถทำให้การออกเสียงของแต่ละวรรค เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องกันทำให้ได้เสียงคำที่ไพเราะราบรื่นขึ้น

การเล่น เสียงสัมผัสอักษรในคำประพันธ์ทุกประ เภทของหลวงธรรมาภิวัฒน์นั้นปรากฏ อยู่มากที่สุด มีส่วนทำให้เกิดเสียง เสนาะหลากหลายแบบ เนื่องจากผู้แต่งจงใจคัดเลือก

¹หลวงธรรมาภิวัฒน์, โคลงนิราศวัดรวก, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2467), หน้า 24.

²หลวงธรรมาภิวัฒน์, "ธาดามณีศรีสุพิณคำกลอน," สมุดไทยคำ เลขที่ 1 ใ้ 115 ชั้น 6/5 มัดที่ 26.

³หลวงธรรมาภิวัฒน์, "เปรีคลิศจำฉันท," สมุดไทยคำ เลขที่ 10 ใ้ 113 มัดที่ 65

ถ้อยคำมาใช้อย่างพิถีพิถัน เพื่อความงามด้านเสียง โดยเฉพาะจนอาจสรุปได้ว่า การ เล่น เสียง สัมผัสอักษรนี้เป็นจุดเด่นของ เสียง เสนาะในวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิมภ์อย่างแท้จริง

4.1.1.2 การ เล่น เสียงวรรณยุกต์

หลวงธรรมาภิมภ์ เล่น เสียงวรรณยุกต์ไว้หลายแห่ง พบมากในคำประพันธ์ประเภทโคลง อาจเป็นเพราะโคลงมีข้อบังคับในเรื่องคำ เอก คำโท ซึ่งมีผลทำให้เกิด เสียงสูงต่ำ เพื่อความไพเราะ เป็นหลักอยู่แล้ว

ตัวอย่าง

รำรักท่อนลิ้ม เยาว์

ยอด เสน่ห์ เลยมแม่

โชมดอย่าลิ้ม เรา เรา

รำซ้ำสังสาร¹

ผู้แต่ง เล่น เสียงวรรณยุกต์ในคำว่า เรา และ เรา ซึ่งมีความหมายแตกต่างกัน เราคือผู้แต่ง เราหมายถึงกระตั้นเดือนซึ่งนอกจากได้ เสียงคำไพเราะแล้วยังช่วยย้ำ ความหมายของการสั่งวานให้หนักแน่นขึ้น

ตัวอย่าง

เรียม เดียวฤแต่ เชน

ขวยจิตร

โศกไปวายว่างน้ำ

เนตร คล้อ คลอ สาย²

ผู้แต่ง เล่น เสียงวรรณยุกต์ในคำว่า คล้อ และ คลอ ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน เพื่อย้ำความรู้สึกโศกเศร้าให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยให้ภาพของคนที่น้ำตาคลอ อยู่ตลอดเวลา

¹ หลวงธรรมาภิมภ์, โคลงนิราสวัดรวก, หน้า 16.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

ตัวอย่าง

ฉานฉ่าวาริกลิ้นคลิ้น

เปนฟองฟองผิน

ฟุมฝั่งทังหลังสระศรี¹

ผู้แต่ง เล่นเสียงวรรณยุกต์ 2 แห่ง คือ คลิ้นคลิ้น และ ฟองฟอง ทำให้ผู้อ่านได้ยินเสียงกระทบกันของระลอกคลิ้น ขณะเดียวกันก็ได้ภาพน้ำที่เป็นฟองตามมา จัดเป็นภาพที่มีความเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว

การเล่นเสียงวรรณยุกต์ ทั้งหมดที่กล่าวมานั้นล้วนช่วยทำให้เกิดคำที่มีเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ ไพเราะคล้ายทำนองดนตรี เพิ่มความไพเราะให้คำประพันธ์อีกทางหนึ่ง และบางครั้งยังช่วยให้ได้ภาพที่ชัดเจน รวมทั้ง เน้นอารมณ์ที่รุนแรงยิ่งขึ้น

4.1.1.3 การเล่นคำอภิปากาส

หลวงธรรมาภิรมย์ เล่นคำอภิปากาสไว้ในคำประพันธ์ทุกประเภท และปรากฏมากที่สุด ในคำประพันธ์ประเภทฉันท

ตัวอย่าง

คาราระริบริรอน

ศศิธรละ เลื่อนลอย

น้ำค้างประปรายปรอย

ก็สยดสยองไพร²

คำอภิปากาสในตัวอย่างนี้ คือ ระริบ ละ เลื่อน ประปราย มาจากคำริบริบ เลื่อน เลื่อน และปรายปราย นำสังเกตว่าผู้แต่งใช้คำอภิปากาสทุกคำด้วยวัตถุประสงค์เดียวกัน คือต้องการได้เสียง เบาล-หนัก ในตำแหน่งของคำ ลหุ- ครุ ตามคณะของอินทวิเชียรฉันท 11 อันแสดงถึงความสามารถชั้นสูงในการเลือกเฟ้นถ้อยคำของผู้แต่ง โดยได้คำที่มีจำนวนพยางค์ครบตามฉันทลักษณ์ และได้ความไพเราะพริ้งพรายของ

¹หลวงธรรมาภิรมย์, "ฉันทสร เสริญวัดจักรวรรดิราชาวาศ", สมุดไทยคำ เลขที่ 21 คู่ 113 มัดที่ 69.

²หลวงธรรมาภิรมย์, วินิศวานิชคำฉันท, หน้า 20.

เสียงคำที่เกิดขึ้น พร้อมกันนั้นคำเหล่านั้นยังสามารถสื่อภาพประกายระยิบระยับของดวงดาว ภาพการเคลื่อนไหวอย่างช้า ๆ ของดวงจันทร์และภาพการโปรยละอองอย่างบางเบาของ หยาดน้ำค้าง ท่ามกลางความสงบเงียบ และ เยือกเย็น ของบรรยากาศยามดึก จังหวะ ของเสียงชวนให้เกิดความรู้สึกว่า เหว่วัง เวจใจยิ่งกว่าการใช้คำเดิม

ตัวอย่าง

นางชนี เหนียวไม้

ไทยครวญ

วิเวกะหวิหววน

โทกไท¹

คำอัฒกาสในที่นี้คือคำ ะหวิว ซึ่งมาจากคำหวิวหวิว เมื่อใช้คู่กับคำวิเวกทำให้ ได้เสียง สั้น-ยาว-สั้น-ยาว สลับกัน คือ วิ-เวก-ะ-หวิว ซึ่งนอกจากจะเกิด ความไพเราะในการอ่านเพิ่มขึ้นแล้ว คำะหวิว ซึ่งมีเสียงเบาและหนักสลับกันยังทำให้ผู้อ่าน เข้าถึงอารมณ์ที่หวนไหวอย่างขึ้น ๆ ลง ๆ เหมือนใจจะขาด ด้วยความทุกข์ใจอย่างรุนแรงของ นางชนี จนมองเห็นภาพนางชนีที่เฝ้าคร่ำครวญได้ชัด เจนกว่าที่จะใช้คำเดิมซึ่งเรา อารมณ์ได้น้อยกว่า

ตัวอย่าง

สู่ปรางแก้วพรพราวะวาววับ

ลีลาลลับม่านทอง เข้าห้องใน²

ผู้แต่งใช้คำอัฒกาส ะวาว ซึ่งมาจากคำว่าวาว ทำให้เกิดจังหวะเสียง สั้น-ยาวสลับกัน จึงได้เสียงคำที่ไพเราะละเมียดละไมกว่าคำเดิม ทั้งยังให้ภาพปรางแก้ว ว่ามีประกายวูบวามอีกด้วย

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราศวัดรวก, หน้า 18.

² หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ธาดามณีศรีสุพิณคำกลอน" สมุดไทยคำ เลขที่ 1

อาจกล่าวได้ว่าการ เล่นคำอัฒานั้นนอกจากจะทำให้คำประพันธ์มี เสียงไพเราะ รื่นหูขึ้นแล้ว บางครั้งยังช่วยให้เกิดภาพที่ชัดเจน และอารมณ์ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นอีกด้วย

4.1.1.4 การ เล่นคำซ้ำ

หลวงธรรมาภิรมณ์ เล่นคำซ้ำไว้หลายที่ พบมากในคำประพันธ์ประเภทโคลง และ ปรากฏบ้างเล็กน้อยในคำประพันธ์ประเภทฉันท

ตัวอย่าง

ดู <u>เดือน</u> ยามดำนโ	อาทร
โคมแม่กัศตร์ เพ็ญสมร	มิ่ง เจ้า
แม่จกนัย <u>เดือน</u> ทอน	ทุกคำ คิน เฮย
ฤาจะละลิม เสร้า	ศุขด้วยใครโฉน ¹

คำซ้ำเสียงในตัวอย่างนี้คือคำว่า เดือน เดือนคำแรกหมายถึงดวงเดือน ส่วน เดือนคำหลัง หมายถึงระยะเวลาในส่วนของปีซึ่งปกติแล้วมี 30-31 วัน ทั้งสองคำเป็น คำที่มีความหมายเด่นที่สุดของโคลงบาทที่ 1 และบาทที่ 3 การ เล่นคำซ้ำเสียงตอนนี้นั้น เห็น ได้ชัดว่าผู้แต่งจงใจล้อกัน โดยดึงเอาธรรมชาติคือดวงเดือน เข้ามาสัมพันธ์กับ เวลาของผู้แต่งที่จากนางในนิราศ เพื่อย้ำความรู้สึกใคร่ผูกพันและห่วงใยที่บุคคลทั้ง 2 มีต่อกัน อย่างลึกซึ้ง ดังนั้นนอกจากจะเป็นการ เล่นล้อเสียง เพื่อให้เกิดเสียง เสนาะแล้ว ยังเป็น การล้อความหมายอีกประการหนึ่ง

ตัวอย่าง

แจรมประกายพฤษ์พร้อย พรารพราร²

คำพรารพรารในตัวอย่างนี้ นอกจากจะให้เสียงคำที่ไพเราะนุ่มนวลต่อ เนื่องกับ วรรคหน้าแล้ว ยังช่วยสื่อแสงระยิบระยับแวววาวของดวงดาวให้ น่าดู ทำให้ภาพนี้เป็นภาพ ที่มีความ เคลื่อนไหวรอบตัวทั้งดงาม ชัดเจนกว่าการใช้พราร เพียงคำเดียว

¹ หลวงธรรมาภิรมณ์, โคลงนิราศวัดรวก, หน้า 20.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

ตัวอย่าง

หวันหวันสัง เวชโอ

อกเรา¹

ผู้แต่งใช้คำหวันหวัน เพื่อให้ได้เสียงคำที่ไพเราะราบรื่น เป็นจังหวะเดียวกัน การซ้ำคำตอนนี่ยัง เน้นถึงภาวะของจิตใจที่ไม่มั่นคง เพราะไม่แน่ใจ ได้อย่างรุนแรงลึกซึ้ง กว่าการใช้คำว่าหวันเพียงคำเดียว

ตัวอย่าง

มิดคำ เรียมไปรู้

ยลโต เล่านา

ถนัดแต่กอไผ่ไสว

วาวว่า

ไผ่โยกยอดไผ่ไกว

ลำ เบียด ดังแฮ

ซอไผ่เพียงซอท้า

เอกทุมทำนอง²

ผู้แต่งเล่นการซ้ำคำ 2 คำ คือ คำว่า ไผ่ 4 แห่ง และคำว่าซอ 2 แห่ง ในโคลงสี่สุภาพเพียงบทเดียว เพื่อ เน้นเสียงคำประพันธ์ให้ไพเราะ ผู้อ่านจะสามารถมองเห็นภาพกอไผ่จำนวนมากที่มีลักษณะอาการต่าง ๆ กัน เช่น โยกตัว ไกวตัว เบียดกัน จากอาการนี้เองที่ก่อให้เกิดเสียงดนตรีจากธรรมชาติขึ้น ซึ่งผู้แต่งใช้คำว่า ซอ นับ เป็นการ เล่นคำที่สามารถสื่อภาพที่มีทั้งอาการ เคลื่อนไหวและ เสียงในคราวเดียวกัน

นอกจากนี้ผู้แต่งยัง เล่นคำซ้ำอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกลบท พบมากใน คำประพันธ์ประเภทฉันท์ และปรากฏบ้าง ในคำประพันธ์ประเภทโคลง

ตัวอย่าง

ยามกินหีบ โภชญ์กล้า

แกลกสิน

ยามนิทร เรียมฝัน

ผ่า เศร้า

ยาม เเดินพีหุดยีน

ยกย่าง ยิ่งแฮ

ยามนั่งพินั่ง เฝ้า

ผ่านน้ำตาตรอม³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54

ผู้แต่งซ้ำ เฉพาะคำแรกต้นบาททุกบาท ซึ่งเรียกว่ากระชู้ยั้น ลักษณะ เช่นนี้คล้ายกับ กลบทชื่อ บุษบงแยมผกา¹ การซ้ำคำเช่นนี้ทำให้ได้เสียงคำสลับกัน เป็นช่วงอย่างไร้เรา และ เน้นถึงอารมณ์ โศกเศร้าที่เกิดขึ้นทุกอิริยาบถได้อย่างสะเทือนใจ

ตัวอย่าง

<u>ขวัญ</u> เอยจงมาสู่	วราชกุมารา
อย่าหลงคณา	รียในธราดล
<u>ขวัญ</u> เอยจงมาชม	กนกปรางค์ด่ากล
เรื่องโรจน ฌ เวทน	ดูจท้อยพโยมมาน
<u>ขวัญ</u> เอยจงฟังกล่อม	บทกลอน เสนาะสาร
เรียบ เทียบวจนานต์	ดูจนางอมรมแน ²

ผู้แต่งซ้ำ เฉพาะคำต้นบท 2 คำแรก คือคำว่า "ขวัญเอย" ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่า มีกระชู้ยั้น 2 คำ คล้ายกลบทแบบ โบราณ ชื่อ บั้วมานกลีบขยาย³ ทำให้ได้เสียงคำที่สลับกัน เป็นช่วงนำฟังและช่วยถ่ายทอดความรู้สึกใคร่ห่วงใยของผู้พูดที่มีต่อผู้ฟังอีกด้วย

ตัวอย่าง

สอง <u>สม</u> <u>สม</u> สวาด	<u>สบ</u> <u>สบ</u> สึงวาศ	ล <u>หฺว</u> <u>หฺว</u> หวยทวน
ซึ่ม <u>ชม</u> <u>ชม</u> นุช	ลึ่น <u>สุด</u> <u>สุด</u> กระบวน	ยึ่ม <u>แยม</u> <u>แยม</u> ยวน
ป่าง <u>ลิ้ม</u> <u>ลิ้ม</u> ทูข์	ศุข <u>ยั้ง</u> <u>ยั้ง</u> ศุข	ภิรม <u>ปรี่</u> <u>ปรี่</u> ปริดา
ไหล <u>หล</u> <u>หล</u> รศ	ร <u>สร</u> <u>ร</u> รักรักษา	ไค <u>เปร</u> <u>เปร</u> ปรียปรรา
		กฏ <u>จัก</u> <u>จัก</u> ปาน ⁴

¹ หอพระ สมุดวชิรญาณ, ขุมนุมตำรากลอนฉบับหอสมุดวชิรญาณ, หน้า 226.

² หลวงธรรมาภิรมย์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ด้ 113

มัดที่ 65

³ หลวงธรรมาภิรมย์, กลบทสุภาสิต, หน้า 10.

⁴ หลวงธรรมาภิรมย์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ด้ 113 มัดที่ 65.

ผู้แต่งเล่นคำซ้ำ 1 คู่ ซิดกันในวรรคเดียวกันซึ่งคล้ายคลึงกับลักษณะของกลบท ชื่อกลบทที่ร้อย เป็นการเพิ่มความไพเราะให้บทประพันธ์ด้วย เสียงสัมผัสอักษร และ เน้น ความหมายของคำประพันธ์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การที่ผู้แต่ง เล่นคำซ้ำทำนองกลบทในคำประพันธ์ เช่นนี้ก่อให้เกิดความงามด้าน เสียง คำ ซึ่งเกิดจากการกระทบกระทั่งกันของ เสียงคำ เป็นจังหวะสม่ำเสมอ และบางครั้งยังช่วย เน้นความหมายของถ้อยคำ หรือย้ำความรู้สึกให้ลึกซึ้งขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการเลือกใช้คำซ้ำ มีส่วนในการสร้างภาพให้เด่นชัดขึ้น

4.1.1.5 การเล่นคำกร่อน

กวีหลายคนใช้กลวิธีตัดเสียงคำให้สั้นลง เพื่อให้รูปคำกระทัดรัดพอเหมาะที่จะ บรรจุลงในคำประพันธ์ ดังที่ศักดิ์ศรี แยมันดดา กล่าวถึง การใช้คำกร่อนในวรรณคดีไทย ไว้ว่า

คำกร่อนพบมากที่สุดในบทประพันธ์ชนิดร่าย สมัยอยุธยาตอนต้น กลอนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และฉันทในสมัยรัชกาลที่ 5 มาจนถึงปัจจุบัน

คำกร่อนในวรรณคดีไทย ไม่ค่อยปรากฏในคำพูดได้ต่อกัน แต่พบมากที่สุดในส่วนที่เป็นการพรรณนาความและ การดำเนินเรื่อง วัตถุประสงค์ของคำกร่อนในวรรณคดี คือการบรรจุคำให้เหมาะสมต้องตามฉันทลักษณ์ และเป็น กลวิธีให้เกิดวรรณศิลป์²

หลวงธรรมาภิมณฑ์ เล่นคำกร่อนไว้มากในคำประพันธ์ประเภทคำฉันท์ และพบบ้างใน คำประพันธ์ประเภทโคลง

¹ เพลงยาวกลบทและกลอักษร, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2512).

(นางสาวเจนิยน นาคามดี พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์ตรี มนุ นาคามดี), หน้า 36.

² ศักดิ์ศรี แยมันดดา, "คำกร่อนในวรรณคดีไทย". ใน นิตยสารการสัญจร ฉลอง 700 ปี ไลยลือไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 20.

ตัวอย่าง

สองศรีสมพงษ์รำพึง

รสรักกรุมรีง

ภิรมย์ไพโรไฟ่ฝันในห้องหอ เนา เมืองนันท

กลางคืนกลางวัน

พะว่าพะวงหลงไหล¹

คำว่าภิรมย์และนันท กร่อนมาจากคำว่า อภิรมย์และอนันท ตามลำดับ โดยผู้แต่งตัดเสียงส่วนหน้าของคำออก ทั้งนี้เพื่อให้ได้จำนวนคำสอดคล้องกับฉกฉงของภาพย้อยบัง และได้ความไพเราะ เรื่องเสียงคำด้วย การใช้คำภิรมย์ไพโรในบทแรก ทำให้ได้เสียงเสนาะจากเสียงสัมผัสอักษรเป็นชุด คือ มีเสียงพยางค์แรกของคำเป็นเสียงเดียวกันทั้งพยางค์ ส่วนพยางค์หลังมีพยัญชนะต้นเป็นเสียงเดียวกัน คือ พิร- และ การใช้คำกร่อนตอนนี้ยังทำให้เกิดจังหวะ เสียงสั้น-ยาว-สั้น-ยาว สลับกันเป็นจังหวะที่ไพเราะ ทั้งยังให้ภาพความต่อเนื่องของเวลาแห่งความรักที่ดำเนินไปเรื่อย ๆ ส่วนการใช้คำกร่อน นันท ในบทที่สองนั้น ทำให้เกิดเสียงไพเราะราบรื่นจากเสียงสัมผัสอักษรติดกันถึง 3 คำ คือ เนา-เมือง-นันท นอกจากนี้ คำว่านันทยังช่วยย้ำความเนิ่นนานของเวลาในบทแรกให้นักแน่นขึ้น

อาจกล่าวได้ว่าการใช้คำกร่อน เป็นความตั้งใจของผู้แต่ง เพื่อให้เกิดความไพเราะด้านเสียง เป็นสำคัญ แม้ว่า บางครั้งฉันทลักษณ์อาจเป็นตัวกำหนด แต่ผู้แต่งก็ย่อม เลือกคำที่มีความหมายตามความประสงค์ และได้เสียงเสนาะด้วยในคราวเดียวกัน คำกร่อนที่เหมาะสมจึงมีส่วนทำให้คำประพันธ์มีคุณค่าขึ้น

4.1.1.6 การเล่นคำเพลง

การแผลงคำ เป็นวิธีแปลงรูปคำจากรูปแบบปกติ เป็นรูปแบบอื่นนับ เป็นการเพิ่มคำให้ผู้แต่ง เลือกใช้ได้มากขึ้น หลวงธรรมาภิมณฑ์เล่นคำเพลงไว้มาก ส่วนใหญ่พบในคำประพันธ์ประเภทฉันท์มากกว่าคำประพันธ์ชนิดอื่น ๆ และมัก เล่นคำเพลง เพื่อ เน้น เสียง เสนาะมากกว่าใช้เพื่อให้ได้จังหวะคำตามฉันทลักษณ์

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, กฎาทกคำฉันท์, หน้า 34.

ตัวอย่าง

นำแล้งก็แสงสุริยผ่าว	กระอุอ้าวกระอายุดิน
ร่อน เริงและ เพลิงพนัศภิน	ทนพ่วงพะ โพลงพน ¹

คำว่ากระอุแผลงมาจากกระอุ โดยผู้แต่งเพิ่มพยัญชนะ ก เข้าไปข้างหน้าคำ ให้คำนี้มีน้ำหนักในการออกเสียงสมดุลกับคำว่า กระอายุ ได้เสียงคำที่ไพเราะ และยังเป็นการเล่นเสียงสัมผัสอักษรอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งช่วยให้เสียงคำประพันธ์วรรคนี้นุ่มนวลรื่นหูขึ้นอีกด้วย

ตัวอย่าง

ดาวเดือนระดับพื้น	นภา
โอภาศมอง เพหา	พร่างพร้อย ²

ผู้แต่งแผลงคำ เวหา เป็น เพหา เพื่อให้ได้เสียงสัมผัสอักษรกลมกลืนกับคำอื่น ๆ ทั้งบาท

ตัวอย่าง

สมยาธิกาจரியภา	ษิตพากย์นิพันธ์ฉันท
โดยจิตรนิยมกัปริพันธ์	ธประลองประ เลงสาร ³

คำว่าประเลงแผลงมาจาก บรรเลง โดยผู้แต่งแผลงเสียง บรร ต้นคำให้เป็นเสียงประ เพื่อให้ได้จำนวนพยางค์ครบตามคณะของวสันตดิลกฉันท การใช้คำประเลงนี้ทำให้รู้สึกแปลกหู และรู้สึกว่า เป็นคำพิเศษกว่าคำธรรมดาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งเมื่อใช้คู่กับคำว่าประลอง ยังทำให้เกิดเสียงเสนาะจากการสัมผัสอักษร เป็นชุด โดยมีเสียงพยางค์แรกของคำเป็นเสียงเดียวกันทั้งพยางค์ ส่วนพยางค์หลังมีพยัญชนะต้น เป็นเสียง

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ฉันทดุชฎีสั่ง เวยกล่อมพระ เสวตรวชิรพาหะ", กระจาดฝรั่ง เลขที่ 21 คู่ 113 มัดที่ 63.

² หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราศวัดรวก, หน้า 19.

³ หลวงธรรมาภิมณฑ์, กฏาทกคำฉันท, หน้า 50.

เดียวกัน คือ ประ ล- นอกจากได้เสียงคำไพเราะแล้วคำประลองประ เลงนี้ยังให้ภาพ ความตั้งใจจริงจังของผู้แต่ง ในการที่จะแต่งคำประพันธ์ที่เป็น เรื่องราวต่อ เนื่องกันอย่างไพเราะ เพื่อแสดงความสามารถในการประพันธ์

ตัวอย่าง

ฝ่ายต่างห่างนฤท่อนจะ เห็นคฤทสม

นุรณไบกอุบติกรม กระฎูล¹

ผู้แต่งเพลงคำตระกูล เป็นกระฎูล เพื่อให้ได้เสียงสัมผัสอักษรต่อ เนื่องกับคำสุดท้าย ของวรรคหน้า คือคำว่ากรม ทั้งนี้เพื่อให้การออกเสียงคำในบาทนี้นุ่มนวลขึ้น อัน เป็นลักษณะ สัมผัสพิเศษ หมวดสำเนียงอักษรที่เรียกว่า นิสสัย² นับว่าเป็นการแต่งคำ เพื่อให้เกิด เสียง เสนาะอย่างจงใจ กลวิธีการ เล่นคำเพลงจึง เป็นสิ่งช่วยให้ได้เสียงคำที่ราบรื่นกลมกลืนกัน เป็นการเพิ่มความไพเราะของ เสียงคำประพันธ์อีกทางหนึ่ง

4.1.2 การใช้คำที่ก่อให้เกิดความงามด้านความหมาย

นอกจากหลวงธรรมาภิรมย์จะพิถีพิถัน เลือกคำ เพื่อให้เกิด เสียง เสนาะดัง ได้กล่าว มาแล้วนั้น ความงามด้านความหมายของคำท่านก็มีได้ละ เลย ผู้แต่งได้ใช้วิธีการต่าง ๆ ที่แสดงถึงความสามารถในการ เลือกสรรใช้คำให้เหมาะสมกับ เนื้อ เรื่อง และสะ เทือนอารมณ์ ผู้อ่าน ถ้อยคำในคำประพันธ์หลาย เรื่องจึงมีเสน่ห์ที่ชวนให้ประทับใจ การศึกษาหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะแบ่งศึกษา เป็น 2 หัวข้อ คือ

4.1.2.1 การใช้ถ้อยคำที่มีความหมาย เด่น

4.1.2.2 การใช้คำหลากหลาย

4.1.2.1 การใช้ถ้อยคำที่มีความหมาย เด่น

สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยประทับใจงานประพันธ์ของหลวงธรรมาภิรมย์มากก็คือการที่ผู้แต่ง เลือก สรรใช้ถ้อยคำอย่างประณีต โดย เลือกคำที่ไพเราะงดงาม เป็นพิเศษ มีความหมาย เด่น ก่อให้ เกิดภาพที่ตี เด่น เกิดความสะ เทือนอารมณ์สูง และ เกิดความประทับใจที่ยาวนาน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

² ดูคำอธิบายใน เรื่องการเล่น เสียงสัมผัสอักษร, หน้า 48.

ตัวอย่าง

รื้อนหนาวคราวพิจูณเรณู สมเด็จพระภู
ธราธิราชแรมรมย์¹

โดยปกติหลวงธรรมาภิรมณ์จะใช้คำว่า เรณูในความหมายว่า ละออง เกสรของ ดอกไม้อื่น เป็นส่วนที่เล็กที่สุด และบางชนิดมีกลิ่นหอม เช่น "ลมโชยเฉื่อยฉิว หอบ เรณูปลิว ประปล่อยลงธาร"² แต่ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น ผู้แต่งใช้คำ เรณูคู่กับพิจูณ หมายถึง ละอองฝนซึ่งใช้เป็นตัวแทนของฤดูฝน การที่ผู้แต่งใช้คำเช่นนี้ เพราะต้องการ เปรียบ เทียบ เพื่อให้ผู้อ่านมองเห็นภาพสายฝนที่โปรยลงมาอย่างบางเบา รู้สึกถึงความเย็นจากการได้ สัมผัสกับละอองฝน และยังได้กลิ่นอันสดชื่นของธรรมชาติขณะนั้นด้วย ผู้แต่งใช้คำเพียงสั้น ๆ ภายในวรรคแรกวรรคเดียว บอกความหมายถึงฤดูทั้ง 3 ได้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะคำ "พิจูณเรณู" นั้น สามารถสื่อความหมายได้เป็นพิเศษ

กราบเกล้าถวายกรมบังคม บรมบาท เรณู
แห่งจอมดิลกพิภพภู มโหทยธยาถวัลย์³

จากตัวอย่างนี้ผู้แต่งใช้คำว่า เรณู กับ พระบาทของพระมหากษัตริย์ โดยตั้งใจให้ หมายถึงละอองธุลีที่อยู่ภายใต้พระยุคลบาท การใช้คำ เรณูแทนคำละอองธุลีดังกล่าวนี้ เนื่องจากผู้แต่ง เปรียบ เทียบ ให้ผู้อ่านเห็นภาพของสิ่งที่สะอาด สูงส่งและมีคุณค่า อันบอถึงความรู้สึยกย่อง เทิดทูนพระมหากษัตริย์ด้วยความจงรักภักดีอย่างลึกซึ้ง

¹ หลวงธรรมาภิรมณ์, "ชาลีภิเศกคำฉันท์" สมุดไทยดำ เลขที่ 1 คู่ 113 มัดที่ 64.

² หลวงธรรมาภิรมณ์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 คู่ 113 มัดที่ 65.

³ หลวงธรรมาภิรมณ์, กฐาหกคำฉันท์, หน้า 1.

ตัวอย่าง

พวงรักร้อยสร้อยสลับ
มาโรย เร็วด่วนร่าง

เสียดแรงที่รับรองไว้
จงคิดดูบ้าง เป็นไร¹

โดยปกติ ผู้แต่งจะใช้คำว่าโรย แสดงอาการ เคลื่อนไหวของ เกสรดอกไม้ที่ค่อย ๆ ไปรยลงไปอย่างช้า ๆ เช่น "บางต้นผลิดอกตระการ รศกลิ่นหอมหวาน และโรยเกสรสู่ชล"² แต่ในตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นนี้ ผู้แต่งใช้คำว่าโรย หมายถึงพวงดอกไม้ที่เหี่ยว เจากลับร่วงไปอย่างหมดความสดชื่น การที่ใช้ดอกไม้โรยนี้เป็นเครื่องหมายแทนความรักที่โรยรา และต้องร้างกันไป ซึ่งนอกจากจะช่วยสร้างบรรยากาศที่ซึมเศร้าแล้ว ยังช่วยแนะว่า กาลเวลาได้เคลื่อนผ่านไป อันเป็นเหตุให้ดอกไม้ต้องร่วงโรย และในขณะที่เดียวกัน ก็มี ส่วนทำให้รักโรยรา คำว่าโรยตอนนี้จึง เป็นคำที่มีความหมายสองชั้น แสดงถึงความสามารถของผู้แต่งที่มีความประณีตในการ เลือกใช้คำอย่างงดงามที่สุด

4.1.2.2 การใช้คำหลาก

การใช้คำหลาก คือการนำคำที่มีรูปคำต่างกัน แต่มีความหมายอย่าง เดียวกันหรือ ใกล้เคียงกัน มาใช้ในที่ต่าง ๆ ทั้งชนิดกันบ้าง ห่างกันบ้างเป็นการหลีกเลี่ยงการใช้คำที่ซ้ำซาก นำเบื่อ ทำให้ผู้อ่านเพลิดเพลิน เกิดภาพและอารมณ์ต่าง ๆ หลากหลายขึ้น หลวงธรรมาภิมณฑ์ ใช้คำหลากไว้มาก พบในคำประพันธ์ทุกประเภท ผู้วิจัยพบว่า ผู้แต่งใช้คำหลากที่มีความหมายถึง นางที่รักไว้มากที่สุด ที่พบรองลงไปคือคำหลากที่มีความหมายถึง การแสดง อารมณ์โศกเศร้า คำหลากที่หมายถึงดอกไม้ ช้าง ม้า พระอาทิตย์ พระจันทร์ และ น้ำตา ตามลำดับ คำต่าง ๆ ที่ผู้แต่งเลือกสรรมาใช้เหล่านี้มัก เป็นคำที่มีความหมายแอบแฝง อยู่อย่างน่าสนใจ

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, ประชุมลำนำ, หน้า 420.

² หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ปฐมวดีคำฉันท์", สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ใ้ 113 มัดที่ 65.

ตัวอย่าง คำที่หมายถึง นางที่รัก

ใจที่ฝากใจแก้ว

เนตรไว้หว่างใจ¹

กลางคองประดาไร่ แรมนวล

กำตัดสวาดีทรามสงวน อยู่เหยา²

หว่างสร้อยสุมาลย์บัง อรอยู่ เดียวนา³

จากคำประพันธ์ในตัวอย่างที่กล่าวมานี้ ผู้แต่ง เลือกใช้คำว่า แก้ว เนตร นวล ทรามสงวน และสร้อยสุมาลย์ แทน นางที่รัก โดยคำเหล่านี้มีความหมายแอบแฝงอยู่ ด้วย คำว่าแก้ว เนตร หมายถึงนางที่รักยิ่ง ซึ่งมีค่าดังแก้วตาอัน เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ของนัยน์ตาที่ทำให้มนุษย์มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ การเปรียบเทียบ เช่นนี้ ทำให้ผู้อ่านรู้สึก ว่าผู้แต่งรักใคร่นางในนิราศอย่างหวงแหนและยกย่อง นางนั้นจึงมีค่าประดุจดั่งชีวิตของผู้แต่งเอง คำว่านวลนั้นให้ภาพหญิงสาวที่มีผิวพรรณงามผุดผ่อง เป็นนงโย เปล่งปลั่งด้วยวัยสาว จนสะดุดตาแก่ผู้พบเห็น ส่วน ทรามสงวน ก็ให้ภาพหญิงสาวที่บอบบางและงดงามควรค่าแก่ การทะนุถนอมเป็นพิเศษจากผู้ที่เข้มแข็งกว่า ในคำประพันธ์สุดท้ายผู้แต่ง เรียกนางที่รักว่า สร้อยสุมาลย์ อันหมายถึง นางผู้งดงามและมีค่าประดุจพวงดอกไม้ พวงดอกไม้งามด้วยสีสน จากธรรมชาติ และอาจมีกลิ่นหอม จึงอาจ เปรียบได้กับหญิงที่งามทั้งรูปและพร้อมด้วยคุณสมบัติ ที่คนชื่นชม

จะ เห็นได้ว่าผู้แต่งพิถีพิถัน เลือกใช้คำที่ไพเราะอ่อนหวานแสดงถึงความรู้สึกรักใคร่ ผูกพัน ห่วงใย ทะนุ ถนอมและยกย่องนางที่รักตลอดเวลา ทำให้ผู้อ่านได้ภาพ"นาง"ชัด เจนขึ้น

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราศวัดระก, หน้า 23.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

และทำให้เข้าถึงอารมณ์รักของผู้แต่งได้ดีซึ่งขึ้นกว่าการใช้คำใดคำหนึ่งแทนนาง เพียงคำเดียว

ตัวอย่าง คำที่มีความหมายถึงการแสดงอารมณ์โศก เศร้า

นับแต่จักมีวมอม

หมองภักตร์ เหือดแม่¹

ยามนั่งที่นั่ง เฝ้า

ผ่านน้ำตาครอม²

ยามดึกแม่จักฝัน

ผ่านน้ำตาครวญ³

จากคำประพันธ์ในตัวอย่างข้างต้น ผู้แต่งเลือกใช้คำว่า หมอง ครอม และครวญ เมื่อต้องการแสดงอารมณ์โศก เศร้าในลักษณะต่าง ๆ คำว่าหมอง แสดงถึงความไม่ร่า เริงไม่เบิกบาน ไม่แจ่มใส ซึ่งสังเกตได้จากสีหน้าที่ไม่สดชื่นของคนมีความทุกข์ ผู้แต่งใช้คำว่า ครอม กับคนที่ทุกข์ระทมใจอย่างรุนแรงกว่าหมองจนไม่สามารถกลืนน้ำตาไว้ได้ และใช้ คำว่าครวญ เพื่อพรรณนาอารมณ์โศก เศร้าอย่างรุนแรงที่สุด ทำให้ผู้อ่านได้ภาพนาง ผู้ไม่สามารถทนต่อความบีบคั้นจากความทุกข์นั้นได้ จึงต้องร้องไห้ คร่ำครวญออกมาอย่างหมดความอดกลั้น

ถ้อยคำที่แสดงอารมณ์โศก เศร้า เหล่านี้ ช่วย เน้นให้ผู้อ่าน เกิดอารมณ์สะเทือนใจ ร่วมไปกับผู้แต่งด้วย นับ เป็นการใช้อรรถาธิบายที่ตรงตามความหมายด้วยคำ เหล่านี้ สามารถเปลี่ยนอารมณ์ผู้อ่านให้รู้สึกถึงความโศก เศร้าที่อาจเกิดขึ้นกับมนุษย์ เราหลากหลายแบบ

นอกจากความงามด้านความหมายแล้ว หลวงธรรมาภิมณฑ์ ยังมีการใช้คำหลากหลาย เพื่อให้เกิดเสียงเสนาะร่วมไปด้วย นับเป็นการเพิ่มรสชาติในการอ่าน เพราะได้คำประพันธ์

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราศวัชรวก, หน้า 35.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

ที่ไพเราะทั้งเสียง และความงดงามด้านความหมาย โดยเลือกคำที่มีเสียงสัมผัสกันบ้าง
โดยใช้คำแผลงคู่กับคำ เดิมบ้าง

ตัวอย่าง

ฟังพรากจากไพรไกลดง [] []	เกลือกจะพะวง
ละห้อยและทวนหาพนาณต์	
สรวม เดช เท เวศรทุกสถาน	คลแดบันดาล
พระคชให้คล้ายทวยศัลย์ ¹ []	
แก้วแหวนวราภณ	ทอนันต์อ เนกนอง ² []
กำสรดกำสรวยสาร []	สิ่งแสร์ ³
หอมมลิมา เลศสร้อย []	เสาวคนธ์ ⁴
มาลีศมะลิ เลื่อย []	เครือวัลย์ ⁵

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ฉันทดุขฎิสัง เวยกล่อมพระ เสวตรวชิรพาหะ", กระจดาษฝรั่ง
เลขที่ 2 คู่ 113 มัดที่ 63.

² หลวงธรรมาภิมณฑ์, "เปรีคลิศคำฉันท", สมุดไทยคำ เลขที่ 10 คู่ 113 มัดที่ 65

³ หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราศวัดรวก, หน้า 47.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

การใช้คำหลากหลายในที่ต่าง ๆ กัน ทั้งที่ชิดกันบ้าง ห่างกันบ้าง ดังกล่าวช่วยให้เกิดความเพลิดเพลินในการอ่านคำประพันธ์ คำหลากหลาย เป็นสิ่งจำเป็นในคำประพันธ์ร้อยกรองที่กวีแทบทุกท่านมองเห็นความสำคัญ

การที่หลวงธรรมาภิรมย์สามารถเลือกใช้ถ้อยคำที่ก่อให้เกิดความงดงามทั้งด้านเสียงและความหมาย ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปทั้งหมดแล้วนั้นมีส่วนทำให้คำประพันธ์ของท่านไพเราะ งดงามและมีค่าขึ้นมาก เป็นการทำให้ตัวหนังสือที่ปราศจากชีวิต เกิดเป็นภาพที่ชัดเจนในความรู้สึก และมโนภาพของผู้อ่านผู้ฟัง ดังคำกล่าวของเจตนา นาควิชระ ที่กล่าวไว้ว่า "ถ้าผู้ประพันธ์มิได้กล่าวอ้างว่า เขาได้แต่งวรรณกรรมเพื่อชีวิต เราก็คงเห็นจะต้องกล่าวแทนเขาว่า วรรณกรรมนั้นมีชีวิต"¹ ทั้งนี้ เพราะทำให้ผู้อ่านรู้สึก เหมือนกับได้มองเห็นภาพที่แจ่มชัด เหมือนมีชีวิตจริงปรากฏอยู่ตรงหน้า หรือมิฉะนั้นก็ เกิดอารมณ์ความรู้สึกแปรเปลี่ยนไปประหนึ่งว่าอยู่ในสถานการณ์จริงด้วย

4.2 การใช้ความเปรียบ

การใช้ความ เปรียบ เป็นการเลือกใช้คำ เปรียบ เทียบที่ก่อให้เกิดความหมายที่ลึกซึ้ง แสดงภาพได้ชัดเจน ก่ออารมณ์สะเทือนใจและความประทับใจแก่ผู้อ่านได้ดีกว่าการใช้ภาษาบรรยายหรือพรรณนาอย่างธรรมดา และเป็นสิ่งที่กวีไทยนิยมกันมาแต่โบราณ ทั้งยังช่วยเพิ่มรสชาติในการอ่านวรรณกรรมอีกประการหนึ่งด้วย

หลวงธรรมาภิรมย์ใช้กลวิธี เปรียบ เทียบทั้งประ เภทมีคำเชื่อมโยงและไม่มีคำเชื่อมโยง ซึ่งบางครั้งท่านก็ใช้ทั้ง 2 วิธีนี้ปะปนกัน ผู้วิจัยเห็นว่าท่าน เปรียบ เทียบ ได้ดีทั้ง 2 วิธี ดังจะกล่าวถึงอย่างละเอียดทั้ง 2 ประเภทคือ

4.2.1 ความเปรียบที่มีคำเชื่อมโยง

4.2.2 ความเปรียบที่ไม่มีคำเชื่อมโยง

¹ เจตนา นาควิชระ, ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2517), หน้า 40.

4.2.1 ความเปรียบที่มีคำเชื่อมโยง

ความเปรียบที่มีคำเชื่อมโยง เป็นความเปรียบที่เป็นการอธิบายว่าสิ่งหนึ่งเหมือนหรือคล้ายกับสิ่งหนึ่ง โดยทั้ง 2 สิ่งนั้นมีลักษณะบางอย่างที่เหมือนกัน ผู้แต่งจะใช้คำที่มีความหมายว่า เหมือน หรือเท่าเทียมกัน เช่น ดุจ เพียง ปาน กล ฯลฯ เป็นคำเชื่อม¹ หรืออาจเป็นการอธิบายเพื่อแสดงลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยกล่าวถึงอีกสิ่งหนึ่งแทนเพื่อโยงความหมายจากสิ่งนั้นไปยังสิ่งที่ต้องการกล่าวเน้น การเปรียบ เทียบ เช่นนี้ จะทำให้ความหมายของความเปรียบหนักแน่นขึ้นกว่าวิธีแรก เนื่องจากเป็นการเปรียบ เทียบลักษณะเด่นของสิ่งนั้น โดยใช้คำว่า เป็น และคือ มา เชื่อมความ² จึง เน้นความเป็นสิ่งเดียวกันได้ชัดเจนกว่าการ เปรียบว่า เหมือนกัน ดังความ เปรียบกลุ่มแรก

หลวงธรรมาภิมณฑ์ เลือกใช้ความเปรียบที่ตรงกับภาพพจน์แบบอุปมามากที่สุด เช่นเดียวกับกวีอื่น ๆ อาจ เนื่องจากความเปรียบประเภทนี้สามารถทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง เข้าใจได้รวดเร็ว ทำให้คำประพันธ์ไพเราะงดงามขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

¹ในหนังสือการใช้ภาษาของ กาญจนา นาคสกุล และคณะ เรียกความเปรียบแบบนี้ว่าภาพพจน์แบบอุปมา

²ในหนังสือการใช้ภาษาของ กาญจนา นาคสกุล และคณะ เรียกความเปรียบแบบนี้ว่าภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ บางครั้งจะเป็นการเปรียบเทียบตรง ๆ โดยไม่มีคำเชื่อมโยงอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวไว้ในหัวข้อความ เปรียบโดยไม่มีคำเชื่อมโยงอีกครั้ง

ตัวอย่าง

ทรงช่อชนวนอรอร	คณิโชติ เรืองโร
จำรัสประ เทืองไช	วรพุ่มพ เยี่ยมมาลัย
เจ็ดแสงรสายพรพร	ณกแผ้วประภาพาน
ช่อทิพย์ผกากาญ	จนย์อระย้วยล
ต่างต่างกระจ่างจรูญ	กัจรัสแจรัมย์น
หยาดหยัดตระการกล	ทิพรदनรุ่งราย ¹

คำประพันธ์บทแรกในตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นการ เปรียบ เทียบ โดยวิธีบรรยายภาพทันที สังเกตจากเนื้อความคล้ายกับอุปมา แต่ว่าละคำเชื่อมออกไป การเปรียบเทียบดอกไม้ไฟว่าเหมือนพุ่มดอกไม้นี้ทำให้คำประพันธ์อีก 2 บทต่อมาเป็นภาพที่ชัด เจนขึ้น เพราะเกิดต่อเนื่องกันในบทต่อมาผู้แต่งได้ เปรียบภาพดอกไม้ไฟชนิดต่าง ๆ ที่กำลังแตกตัวในท้องฟ้าเป็นประกายวูบวามันกับช่อดอกไม้สีทอง ที่งามเหนือดอกไม้อื่น ๆ ตามธรรมชาติ โดยย้าว่างดงามราวกับช่อดอกไม้ทิพย์ หรือดอกไม้จากสวรรค์ นับ เป็นภาพที่มีรายละเอียดและมองเห็นความเคลื่อนไหวที่เป็นไปตามลำดับ เวลาตั้งแต่เริ่มจุดดอกไม้ไฟ จนในที่สุดก็ค่อย ๆ ร่วงลงในลักษณะ "หยาดหยัด" คือหยดลงคล้ายหยดน้ำ เน้นถึงสีลาอันอ่อนไหวงดงามแม้แต่ในยามใกล้จะดับมอด ยิ่งงามเหมือนดอกไม้ทิพย์ที่กำลังร่วงลงสู่พื้นดินดูเคลื่อนไหวไปทั่ว

¹หลวงธรรมาภิมณฑ์, "รัชมังคลาภิเศกคำฉันท์", กระจาดฝรั่ง เลขที่ 5 ตู 113

ตัวอย่าง

บุปผา เพยกลิ้นหุ้ง	คามลม
<u>เจก</u> รศสุคนธม	ฉาบหน้า
รจุงรลิกลานตรม	ครอม เสน่ห์ นาง เอย
<u>กล</u> กับกลิ่นสไบผ้า	รำน้องห่มร เหย
ทองกวาวบานกลีบต้อง	แสง เดือน
สีสดสะอาด <u>เหมือน</u>	แสงผ้า ¹

ผู้แต่งกล่าวถึงดอกไม้คู่ไปกับกลิ่นของนางผู้เป็นที่รัก และสีผ้าสไบของนาง โดย เปรียบ เทียบกลิ่นหอมของดอกไม้กับกลิ่นหอมของ เครื่องหอม และ เมื่อได้กลิ่นหอมนี้ ผู้แต่งจึง เกิดความรู้สึกอาลัยอาวรณ์ คิดถึงนางอย่างรุนแรง นอกจากนั้นยัง เปรียบสีสดใส และ ดูสะอาดตาของดอกทองกวาวซึ่งบานต้องแสงจันทร์กับสีของผ้านางอีกด้วย การ ที่ผู้แต่ง เลือกใช้คำว่า เจก กล เหมือนมา เชื่อมความ ทำให้ผู้อ่านมองเห็นสีสดใส ขณะเดียวกันก็ได้กลิ่นหอมของสิ่งที่ผู้แต่งกล่าว เปรียบ เทียบไว้พร้อม ๆ กัน

ตัวอย่าง

มองพรรคพันพิพิธสัต	วสนุกละ เลิงหลง
หวังรุกขคือคฤหพง	ศ สถิตสถาน เนา ²

ผู้แต่ง เปรียบต้นไม้วัว เหมือนบ้านของสัตว์ โดยใช้คำว่า "คือ" มา เชื่อมความ ทำให้ผู้อ่านรู้สึกทำนองเดียวกับคนที่มียบ้าน ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยถาวร ประกอบด้วยสมาชิกในบ้านซึ่ง เป็นผู้สืบทอดวงศ์สกุลต่อไป การ เปรียบ เทียบ เช่นนี้ ยังอาจทำให้ผู้อ่านรู้สึกต่อไปว่า

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราศวัดรวก, หน้า 31-32.

² หลวงธรรมาภิมณฑ์, กฏาหกคำฉันท์, หน้า 14.

ต้นไม้ นั้น เป็นที่อยู่ที่ปลอดภัยและอบอุ่น ทำให้ผู้อยู่อาศัยมีความสุข เพราะต้นไม้ นั้นคือบ้าน

ตัวอย่าง

ยังท่านผู้บิยสหาย ร่วมชีพแดตาย
คือดวงฤติ เดียวกัน¹

ผู้แต่งกล่าวถึงความรู้สึกผูกพันอันลึกซึ้งระหว่างมิตรแท้ โดยใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์ว่า เมื่อบุคคลสองคน เป็นคู่ชีวิตกัน มีความรู้สึกที่ติดต่อกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน คิดเหมือนกัน รู้สึกเหมือนกัน เปรียบเหมือนกับว่า ชีวิตของบุคคลทั้งคู่ เป็นชีวิตเดียวกัน เป็นดวงใจดวงเดียวกัน หรือ หมายถึง เป็นคน ๆ เดียวกันนั่นเอง การที่ผู้แต่งนำเอาความรู้สึกระหว่างมิตรที่ตีมา เปรียบในลักษณะนี้จึงช่วย เน้นถึงมิตรภาพอันมีค่าระหว่างมิตรแท้ ให้ผู้อ่านได้ประจักษ์และมีความรู้สึกประทับใจกับมิตรภาพนี้ไปด้วย

ตัวอย่าง

.....
.....
ชล เนตรประหนึ่งฟอง ชลพรรษ เสมอธา
คลาสนุชกึ่งวันไคล่ คลาศ เพียงพันพรรษ²

ผู้แต่ง เปรียบน้ำตาที่หลั่งไหล เป็นสายต่อ เนื่องกันกับอาการที่สายฝน โปรยลงมา โดยใช้คำว่าประหนึ่งมา เชื่อมความ ความเปรียบนี้แสดงถึงลักษณะที่คล้ายกันของหยดน้ำตากับหยาดฝน และยัง เน้นถึงอาการที่หยาดลงมาสู่ เบื้องล่างอย่างต่อเนื่อง เป็นสาย เช่น เดียวกัน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

² หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราศวิคระวก, หน้า 37.

การที่ผู้แต่งพรรณนาว่า จากนางเป็นระยะเวลาในความเป็นจริงเพียงครึ่งวัน แต่รู้สึกว่ นาน เหมือนกับพันปี เป็นการพรรณนาที่เกินความจริงไปมาก และเป็นสิ่งที่เป็นไปได้¹ แต่ผู้แต่งใช้กลวิธีพรรณนา เช่นนี้ เพื่อให้ผู้อ่าน เข้าถึงอารมณ์โศกเศร้าอย่างน่า เห็นใจของ ผู้แต่ง อัน เกิดจากการพลัดพรากจากนางที่รักได้ดีขึ้น

4.2.2 ความเปรียบเทียบที่ไม่มีคำเชื่อมโยง

ทลวงธรรมาภิมณฑลใช้วิธีการ เปรียบ เทียบแบบต่าง ๆ ที่กวีใช้ในการ เปรียบ เทียบ หลายวิธี เพื่อตกแต่งบทพรรณนาให้ไพเราะงดงามอย่างหลากหลาย

ตัวอย่าง

ปานนี้ใครจักอุ้ม	แอบนอน
เห็นแต่เพียงฟูกหมอน	ม่านมุ้ง
ประดูช่วยขัดกลอน	กล่อมนุช ด้วยนา
ถนอมกว่า เรียมจักคุ้ง	ขวย ถ้าวรันทถึง ²

ผู้แต่ง เปรียบที่นอน หมอน ม่าน มุ้ง และประดูซึ่งเป็นสิ่งไม่มีชีวิตว่าสามารถ ทำกิริยาต่าง ๆ ได้เหมือนคน ภาพพจน์ลักษณะนี้บางคนเรียกว่า บุคลาธิษฐาน³ ประดู จะทำหน้าที่ "ขัดกลอน" "กล่อม" และ "ถนอม" นางไว้คอยการกลับของผู้แต่ง ซึ่งน่าจะ

¹ ในหนังสือการใช้ภาษาของ กาญจนา นาคสกุล และคณะ เรียกความ เปรียบ แบบนี้ว่าภาพพจน์ แบบ อติพจน์ ซึ่งผู้วิจัยพบว่าอาจปรากฏได้ทั้งในความ เปรียบที่มีคำ เชื่อม โยง และไม่มีคำ เชื่อม โยง

² ทลวงธรรมาภิมณฑล, โคลงนิราศวัดรวก, หน้า 38.

³ ในหนังสือการใช้ภาษาของกาญจนา นาคสกุลและคณะ เรียกความ เปรียบแบบนี้ว่า ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน

หมายถึงการช่วยดูแลรักษาความปลอดภัย และปลอมประโลมให้นางคล้ายทุกข์ ในทำนองเดียวกับบุคคลจะพึงทำแทนผู้แต่งได้ ความเปรียบตอนนี้บอกถึงอารมณ์รักใคร่ ห่วงใยที่ผู้แต่งมีต่อนางในนิราศอย่างลึกซึ้งและจริงจังกว่่าที่จะพรรณนาถึงความรู้สึกดังกล่าวด้วยวิธีธรรมดา

ตัวอย่าง

สี่ทวีป เทวศก้อง	กำสรรวญ
เสนาะ เสน่ห์ เรียมครวญ	ครื้นไห้ ¹

ตัวอย่างนี้ผู้แต่งพรรณนาโดย เปรียบ เทียบ เกินความจริง² โดยไม่มีคำ เชื่อมโยงว่า เสียงคร่ำครวญร่ำไห้ เพราะความทุกข์ถึงนางของผู้แต่งนั้นดังก้องไปทั่วทวีปทั้ง 4 การ เปรียบ เทียบ เช่นนี้ มิใช่ เป็นสิ่งลวง แต่ผู้แต่งต้องการ เน้นความทุกข์และอารมณ์โศก เศร้าอย่าง รุนแรงจนผู้แต่งรู้สึกไปว่า เสียงคร่ำครวญของคนนั้นดังก้องไปทั่วโลก

ตัวอย่าง

หง่าง เหง่งวัง เวง เพราะ	ก็ เสนาะสนั่น เสียง
เป็นที่บำ เรอ เจริญ	ถวายพุทธบาท ³

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราศวัชรวก, หน้า 63.

² ในหนังสือ การใช้ภาษา ของ กาญจนา นาคสกุล และคณะ เรียกความ เปรียบแบบนี้ ว่า ภาพจน์แบบอติพจน์

³ หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ฉันทสรร เสริญวัดจักรวรรดิราชาวาส" สมุดไทยคำ เลขที่ 21
 คู่ 113 มัดที่ 69.

คำเลียนเสียงจัด เป็นภาพพจน์ชนิดสัทพจน์¹ ตัวอย่างนี้ผู้แต่ง เปรียบ เทียบ โดย ใช้คำเลียนเสียงระฆังว่าดังห่าง ห่าง อยู่ท่ามกลางบรรยากาศที่สงบเงียบ บทพรรณานี้มีชีวิตชีวาขึ้นด้วยเสียงเสนาะของระฆังนี้เอง และยังทำให้ผู้อ่าน เกิดความรู้สึกว่าตนเอง ใกล้ชิดกับงานนี้จริง ๆ เนื่องจากได้ยินเสียงห่าง ห่างนี้ดังซ้ำ ๆ กันอยู่ในจินตนาการ

ตัวอย่าง

หึ่งหึ่งผึ่งภู ^๒ หุบ	ร่อนรอบมุจจินท
เกลือกรสลออง เรณู	
พายพัดระบัด ^๒ วู้	ทวนทอบสุคันธชู
รศรีนภิรมยรมยา ^๒	

บทพรรณนาธรรมชาติในตัวอย่างข้างต้นนี้ ผู้แต่งไม่เพียงพรรณนาภาพของหึ่ง และแมลงภูที่บินลง เคล้า เกสรดอกไม้ และสายลมที่พัดผ่านนำเอากลิ่นหอมของดอกไม้ กระจายไปทั่วบริเวณเท่านั้น หากยังได้ใช้ถ้อยคำเลียนเสียงธรรมชาติ เข้าช่วยในการพรรณนา โดยผู้แต่งใช้คำว่า "หึ่งหึ่ง" และ "หุบ" มาประกอบ เมื่อพรรณมาถึงผึ่งและแมลงภูทำให้ผู้อ่านมองเห็นความเคลื่อนไหว และเสมือนว่าได้ยินเสียงของแมลงจริง ๆ อีกด้วย นอกจากนี้ผู้แต่งยังใช้คำว่า "วู้" กับเสียงของลมพัด เป็นการถ่ายทอดบรรยากาศของธรรมชาติในขณะนั้นว่า คงจะเป็นลมที่ค่อนข้างแรง คำเลียนเสียงธรรมชาติที่ผู้แต่งใช้ในบทพรรณาดังกล่าวนี้นี้ ไม่เพียงช่วยให้บทประพันธ์มีความไพเราะ เท่านั้นหากยังช่วยสร้างความมีชีวิตชีวา และความสมจริงให้กับบทประพันธ์อีกด้วย

¹ ในหนังสือการใช้ภาษาของ กาญจนา นาคสกุล และคณะ เรียกความเปรียบแบบนี้ว่าภาพพจน์แบบสัทพจน์

² ทลวงธรรมาภิมณฑ์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ฐ 113 มัดที่ 65.

ตัวอย่าง

ดูปรากฏทองผ่องผิวเป็นนวลโย

โขงงไค่ลวง เตือน เมื่อแรมควง¹

ผู้แต่งต้องการกล่าวถึงความโค้งงอของรูปคิ้วนางว่างดงามมากโดยใช้การ เปรียบ เทียบ โดยนัยว่า คิ้วนั้น อาจ"ลวง" ให้คนที่ได้พบเห็น เข้าใจผิดว่าเป็นความโค้งงอของพระจันทร์ใน คินแรม ญาติา อรุณเวช ได้กล่าวถึงความ เปรียบโดยนัยไว้ว่า "นอกจากความ เปรียบ ที่แสดงว่าสิ่งหนึ่ง "เหมือน" "เป็น" หรือ "เหนือกว่า" อีกสิ่งหนึ่งแล้ว ยังมีสำนวนที่มีความหมายแฝงอยู่ในตัว หรือสำนวน เปรียบ โดยนัยอยู่ทั่วไป"² การ เปรียบ เทียบโดยวิธีนี้จึงให้ความหมายที่เด่นและลึกซึ้งมาก ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างความ เปรียบโดยนัยอีกตัวอย่างหนึ่งคือ

ตัวอย่าง

อ้าโฉมอรเฉลิม	เกลศโลกยธาตรี
ใครไค่ทฤษฎี	ก็ลิมแลตะวันจันทร์
.....
อ้าพระอย่าคว่นโดย	จิตรร่วมเมื่อยามศีลย์
ใช้ว่าดวันจันทร์	จะลับโลกยเสียเดียวตาย ³

¹ หลวงธรรมาภิรมย์, "ธาดามณีศรีสุพิณคำกลอน" สมุดไทยดำ เลขที่ 1 ด้ 115
ชั้น 6/5 มัดที่ 26.

² ญาติา อรุณเวช, "ความ เปรียบในบทละครใน พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่สอง",
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2526), หน้า 19. (อัดสำเนา)

³ หลวงธรรมาภิรมย์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ด้ 113 มัดที่ 65.

ตัวอย่างข้างต้น เป็นบท เจริญใจโต้ตอบของตัวละคร ผู้แต่งใช้วิธีการ เปรียบโดย นัยว่า นางงามมาก ใครที่ได้เห็นรูปโฉมนางก็อาจทำให้บุคคลนั้นหลงใหลนางจนลืมมอง ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ซึ่งนับ เป็นสิ่งที่งามยิ่งในท้องฟ้า ส่วนในบทต่อมา นางมีวิธีการพูดโต้ตอบโดยอ้างดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์ เพื่อแนะนำ ยังมีวัน เวลา เหลืออยู่อีกมากมายที่จะอยู่ด้วยกัน นับว่าผู้แต่งใช้ ดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์ มาแนะนำถึงความรู้สึก ได้หลายอย่าง

กล่าวได้ว่าการใช้ความ เปรียบของหลวงธรรมาภิรมย์เป็นกลวิธีที่ใช้ถ้อยคำน้อย แต่สามารถสร้างภาพได้เด่นชัด และเน้นอารมณ์ได้ลึกซึ้ง นับ เป็นการประหยัคคำอธิบาย และทำให้ผู้อ่านรับสารนั้นได้เร็วกว่าการพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา ความเปรียบจึงมีส่วน ทำให้วรรณกรรมของท่านมีคุณค่าด้านวรรณศิลป์

4.3 บทพรรณนา

วรรณกรรมของหลวงธรรมาภิรมย์ประกอบด้วยโวหารต่าง ๆ ครอบคลุมโดยผู้แต่งใช้ โวหารบรรยาย เมื่อต้องการเล่าเรื่องราวหรืออธิบาย เหตุการณ์ต่าง ๆ ตามลำดับ ใช้ โวหาร เทศนา เมื่อต้องการโน้มน้าวใจผู้อ่านผู้ฟังให้คล้อยตาม เหตุและผลที่ผู้แต่งยกมาแสดง ขณะเดียวกันผู้แต่งก็ได้แทรกโวหารสาธกไว้ในโวหาร เทศนาบ้าง เล็กน้อย เพื่อให้ผู้อ่าน เข้าใจ ชัดเจนยิ่งขึ้น และใช้โวหารพรรณนา เมื่อต้องการแทรกอารมณ์หรือความรู้สึกให้ผู้อ่าน เห็น คล้อยตามไปด้วย เมื่อพิจารณาโวหารทั้งหมดที่ปรากฏแล้วพบว่าผู้แต่งใช้โวหารพรรณนา มากที่สุด และมีลักษณะ เด่นกว่าโวหารอื่น ๆ ผู้วิจัยจึง เลือกมาศึกษา เป็นพิเศษเฉพาะบท พรรณนา และได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 5 หัวข้อ ดังนี้

4.3.1 บทพรรณนาธรรมชาติ

4.3.2 บทพรรณนาความรู้สึก

4.3.3 บทพรรณนาความงามของตัวละคร

4.3.4 บทพรรณนาบ้าน เมือง

4.3.5 บทพรรณนาขบวนทัพ

4.3.1 บทพรรณนาธรรมชาติ

การพรรณนาธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งของการพรรณนาฉากหรือลักษณะที่มองเห็นได้ด้วยตา เป็นเรื่องหนึ่งที่กวีผู้แต่งวรรณกรรมร้อยกรอง ให้ความสำคัญมาก และจะปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรองหลายประเภท เช่น นิทาน นิราศ บทละคร ฯลฯ

บทพรรณนาธรรมชาติในวรรณกรรมร้อยกรอง แสดงให้เห็นว่ากวีไทยอยู่ใกล้ชิด มีความผูกพัน และชื่นชมในธรรมชาติ ทั้งยังสามารถพัฒนาทิวทัศน์การพรรณนาออกไปอย่าง หลากหลายและซับซ้อนยิ่งขึ้น เป็นต้นว่าตกแต่งภาพจากธรรมชาตินั้นให้งดงามกว่าความเป็นจริง หรือใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องแสดงอารมณ์ต่าง ๆ ของกวีหรือตัวละครในเรื่องอย่าง ได้ผล เป็นต้น จนอาจกล่าวได้ว่ากวีสมัยก่อนแต่งบทพรรณนาต่าง ๆ เพื่อประกวดประชันฝีมือกัน

เมื่อผู้วิจัยศึกษาบทพรรณนาธรรมชาติในวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิรมย์ทั้งหมด อย่างละเอียดแล้ว เห็นว่าผู้แต่งเน้นบทพรรณนาธรรมชาติเป็นพิเศษ ต่างจากการพรรณนาในลักษณะอื่น ๆ ผู้แต่งพิถีพิถันในการใช้ถ้อยคำ ไวยากรณ์ และการแสดงอารมณ์เป็นอย่างยิ่ง แม้บทพรรณนาธรรมชาติที่แทรกอยู่ในเนื้อเรื่องบางตอน เพียงเล็กน้อย ก็ให้ความสำคัญเท่าเทียมกับตอนที่ เป็นตอนสำคัญของเรื่อง และมีลักษณะเด่นชัดจัดว่าเป็นเสน่ห์ในงานประพันธ์ของหลวงธรรมาภิรมย์ ที่มีส่วนช่วยให้ เนื้อเรื่องน่าศึกษายิ่งขึ้น

จากการศึกษาพบว่าผู้แต่งใช้ศิลปะในการพรรณนาธรรมชาติทั้งหมด 4 ลักษณะ คือ

- 4.3.1.1 การพรรณนาในลักษณะที่เหมือนจริง
- 4.3.1.2 การพรรณนาในลักษณะที่งดงาม เกินความเป็นจริง
- 4.3.1.3 การพรรณนาโดยเชื่อมโยงกับอารมณ์ความรู้สึก
- 4.3.1.4 การพรรณนาธรรมชาติในด้านร้าย

4.3.1.1 การพรรณนาในลักษณะที่เหมือนจริง

การพรรณนาในลักษณะที่เหมือนจริง เป็นการพรรณนาลักษณะของธรรมชาติแท้ ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ไม่มากนักในร้อยกรองทั่ว ๆ ไป รวมทั้งวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิรมย์ด้วย มีบทพรรณนาในลักษณะนี้เพียง 6 แห่ง ในวรรณกรรมทั้งหมด แต่ผู้แต่งก็สามารถพรรณนา

ได้ดี โดยทำให้ผู้อ่าน เห็นภาพ ได้แก่รูปร่างลักษณะ รายละเอียด ตลอดจนสี สัน แสง เสียง และอาการเคลื่อนไหวของสิ่งนั้น ๆ ได้อย่างดี

ตัวอย่าง

กลางห้องห้องถ้ำมัวชั่ว	เป็นสีสลัว
แลมีคบุรีทางจร	
บางแห่งมีแสงทินกร	ส่องสายชายซอน
เพนซ้อพ เขีย เร็ยราย	
.....
บ้าง เพนปล่อง เปลวสุริย์ฉาน	ช่วงโชติชัชวาลย์
สว่างในหว่างคูหา ¹	

จากตัวอย่างนี้ ผู้แต่ง เน้นภาพที่เกิดจาก แสง เพราะส่วนของถ้ำตอนใดที่แสงอาทิตย์ส่องเข้าไปไม่ถึงก็เกิดเป็นมุมสลัว ตอนใดที่แสงอาทิตย์ส่องผ่านช่องทางเล็ก ๆ จากส่วนบนของผนังถ้ำเข้าไปได้ก็ทำให้เกิดลำแสงเป็นรูปร่างต่าง ๆ ซึ่งผู้แต่งเปรียบว่าเป็นรูปช่อดอกไม้ที่เรียกราย คือ กระจายอยู่ตรงโน้นบ้าง ตรงนี้บ้าง ดุงดงาย นอกจากนี้ ยังมีอีกจุดหนึ่งเป็น ปล่อง คือช่องขนาดใหญ่ ที่แสงอาทิตย์สาดส่อง เข้าไปได้เต็มที่ ลำแสงที่ปรากฏในถ้ำจึงเป็นลำแสงที่ดูช่วงโชติ ผู้แต่งอาจจะหมายถึงแสงอาทิตย์ตอนที่กำลังร้อนแรงที่สุดของวัน เพราะแสงนั้น เปรียบได้กับ "เปลว" ซึ่งปกติคำนี้ใช้กับ เปลวไฟ "เปลวสุริย์ฉาน" ในตัวอย่างนี้จึงสื่อถึงสีแดงฉาน และความรู้สึกที่ร้อนจัดของลำแสงขณะนั้น แสงอาทิตย์ส่องถ้ำตอนนี้จะจึงสามารถให้ทั้งภาพที่ดุงดงาย และความรู้สึกที่ร้อนแรงจากการ เปรียบดังกล่าว

¹หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ฉันทสร เสริญวัดจักรวรรดิราชาวาศ," สมุดไทยคำ เลขที่ 21

ตัวอย่าง

ฝ่ายฝูงจระเข้ว่ายวน	บ้างขึ้นตาคอน
แลฝั่งซึ่งแสงสุริย์ศรี	
ขึ้นนอนริมช่งอนคิริ	กายใหญ่ยาวมี
เขี้ยวออกโง้งง่าน่ากลัว	
บ้างนอนนิ่งเฉยทั้งตัว	ท้องเท่าทางหัว
เป็นเกล็ดสลับสลักัน	
ฟาดพัดมัจฉาพาฝัน	คาบขึ้นชูชัน
แล้วเคี้ยวขย่ำกล้ำกลืน	
ฉานฉ่ำวาริคลิ้นคลิ้น	เปนฟองฟองผืน
ชุมฝั่งทั้งหลังสระศรี ¹	

ภาพดังกล่าว เป็นภาพที่สามารถเกิดขึ้นตามความเป็นจริง จระเข้ในที่นี้มีจำนวนมาก ผู้แต่งพรรณนาถึงกิริยาอาการต่าง ๆ กัน เช่น บ้างว่ายน้ำเล่น บ้างนอนฝั่งแคต บ้างจับปลากิน ผู้แต่งสามารถพรรณนาภาพจระเข้จับเหยื่อได้อย่างน่าดูโดยกล่าวถึงอย่างตรงไปตรงมาและตามลำดับ เวลา ผู้อ่านจะเริ่มมองเห็นตั้งแต่ตอนใช้หางฟาดปลาจนเกิดเสียงดัง ต่อจากนั้นก็คาบปลาชูชัน การใช้คำว่า "เคี้ยวขย่ำ" เป็นการเน้นอาการกินเหยื่อให้เห็นชัดยิ่งขึ้น อาการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วและรุนแรงของจระเข้ขณะจับปลานี้เองทำให้น้ำในสระแตกกระจายและมีเสียงดัง "ฉ่ำ" และ "ครืน" ตามมา พร้อม ๆ กับเกิดระลอกคลื่นและแลเห็นน้ำเป็นฟอง ภาพนี้จึงเป็นภาพที่มีรายละเอียดสามารถสื่อถึงภาพกิริยา

¹ เรื่องเดียวกัน.

อาการของสัตว์ ได้ยินเสียง และมองเห็นความเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว เสมือนทุกอย่าง
ดังกล่าว เกิดขึ้นตรงขึ้นผู้อ่าน บทพรรณนาตอนนี้จึงให้ภาพธรรมชาติที่มีชีวิตชีวาน่าชม

ตัวอย่าง

หึ่งหึ่งผึ่งภู่วบิน	ร้อนรอบมัจฉินท
เกลือกรัศล่อง เรณู	
พายพัทธระบัดวู่ว	ทวนทอบสุคันธชู
รสรื่นภิรมยรมยา ¹	

ผู้แต่งใช้คำเลียนเสียงผึ่งและแมลงภู่วขณะกำลังบินร้อนว่าดังหึ่งหึ่ง และหู่
ขณะที่สายลมกระทบกับกิ่งไม้ใบไม้ เกิดเป็นเสียงวู่ว ภาพธรรมชาติที่เกิดขึ้นตอนนี้จึงเป็น
ภาพที่มีชีวิตชีวาประกอบด้วยเสียงในธรรมชาติ ความเคลื่อนไหวของแมลง และกิ่งไม้ที่
เอนลู่ไปมา เพราะแรงลมตลอดจนกลิ่นหอมของดอกไม้ การที่ผู้แต่ง เน้นความสัมพันธ์ระหว่าง
ดอกไม้กับแมลง หรือการกล่าวถึงลมที่มีส่วนช่วยให้กลิ่นหอมของ เรณูดอกไม้ฟุ้งคลอบไปทั่ว
บริเวณนั้น ทำให้ผู้อ่านได้ภาพธรรมชาติที่รื่นรมย์ ดงงาม และวิธีการดังกล่าวสามารถเรา
อารมณ์ผู้อ่านให้ประทับใจในความงาม เหล่านั้นได้ดี

4.3.1.2 การพรรณนาในลักษณะที่งดงาม เกินความเป็นจริง

การพรรณนาในลักษณะที่งดงาม เกินความเป็นจริงนั้น กวีอาจมองเห็นลักษณะของ
บางสิ่งบางอย่างในสภาพที่สายตาคณธรรมาคมองไม่เห็น บางครั้งกวีอาจจะพรรณนาธรรมชาติ
ด้วยการตกแต่งให้งดงามโดยไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริง ดวงมณ จิตรจ้านงค์ กล่าวถึงลักษณะ
พิเศษของกวีว่า "กอนหินในสายตาควี ย่อมไม่เหมือนกอนหินในสายตาศาสตรจารย์หรือ

¹หลวงธรรมาภิรมย์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ฐ 113

นักธรณีวิทยา และก้อนหินในสายตากริแต่ละคน อาจผิดแผกแตกต่างกันไปได้"¹ กวีจึงมิได้มี
 หน้าทีเพียงแต่ถ่ายแบบธรรมชาติเท่านั้น แต่จะทำหน้าที่นำผู้อ่านเข้าไปใกล้ชิดกับธรรมชาติ
 เหล่านั้นคือนำผู้อ่านเข้าสู่โลกของกวีด้วย วิทย์ ศิวะศรียานนท์ กล่าวถึง ลักษณะของกวี
 ประเภทนี้ไว้ เช่น เดียวกันว่า "กวีโรแมนติกรักธรรมชาติอย่างจริงจัง รักด้วยมีประสาท
 พิเศษ อันทำให้เห็นความงามจับใจของธรรมชาติ เกินกว่าสามัญชนจะเห็นได้ ... กวีจะ
 รู้สึกถึงความงามและความน่าพิศวงของธรรมชาติ"² หลวงธรรมาภิมณฑ์มีอารมณ์ละเมียดละไม
 ต่อธรรมชาติได้ใช้ศิลปะประเภทนี้ในการพรรณนาธรรมชาติแบบงดงาม เกินความเป็นจริงไว้
 มากที่สุด ท่านมีความสามารถในการนำถ้อยคำที่มีความหมายเด่น ที่สามารถสื่อ สี เสียง
 หรือบางครั้งมีความหมายแอบแฝง และความเปรียบแบบต่าง ๆ มาช่วยสร้างภาพธรรมชาติ
 ธรรมดา ๆ ให้ดูงดงามเป็นพิเศษขึ้นมาได้

ตัวอย่าง

พนานิ เวศวัง เวง

ทุมบัตรพัดพาย เพียง เพลง

สนั่นบัน เลง

คือสาวสรรค์บรียง

มา เมียงแมกพฤษาทรง

จำ เรียงจำนอง

สำเนียงสนั่นมรรโลม³

¹ ดวงมน จิตรจางค์. สุนทรียภาพในภาษาไทย, หน้า 82.

² วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, (พระนคร : สมาคม
 ภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 80.

³ หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 คู่ 113

ผู้แต่งกล่าวถึง เสียงที่เกิดจากลมพัดต้องใบไม้ซึ่งฟังดูน่าจะเป็น เสียงธรรมชาติใน ธรรมชาติแต่ผู้แต่งก็ได้พรรณนาว่าไฟ เราะยิ่งนักโดยเปรียบเทียบว่าฟังราว เสียงดนตรีและ เพลง ยิ่งกว่านั้นยังเป็น เพลงที่นางสวรรค์เป็นผู้บรรเลงและขับร้องอีกด้วย ผู้แต่งใช้คำว่า "บันเลง" ซึ่งให้ความรู้สึกว่เสียงดนตรีและ เพลงนั้น เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนาน และ แสดงความตั้งใจของผู้บรรเลงด้วย คำว่า "สนั่น" ให้ความรู้สึกว่เสียงเพลงจากใบไม้ นั้นดังจนได้ยินชัดเจน และคำว่า "บันโลม" นั้นแสดงถึงคุณค่าของ เสียงที่เกิดขึ้นนั้นว่า สามารถประโลมใจผู้ฟังให้ชื่นบานได้ นอกจากนี้ได้เสียงไฟ เราะปานดนตรีจากสวรรค์แล้ว ผู้แต่งยังให้ภาพสวรรค์ที่มา "เมียงแมกพฤษา" ราวกับผู้อ่านมองเห็นภาพนั้นด้วยบท พรรณานี้ จึงช่วยทำให้ผู้อ่าน เกิดความรู้สึก เพลิดเพลิน เพราะ ได้เห็นทั้งภาพและได้ยิน เสียง อันไพเราะพร้อม ๆ กัน

ตัวอย่าง

รูกษามารตกรวิกโกว	เบือนใบเบียดใบ
กระทบกระทั่งวังเวง	
เพียงอัปสรสาวสาว เพลง	บรรเลงละ เบง
ดนตรีระ โคมขับถวาย ¹	

ตัวอย่างนี้ผู้แต่งพรรณนา เสียงที่เกิดจากการกระทบกันของใบไม้โดย เปรียบ เทียบกับ ดนตรีสวรรค์ทำนองเดียวกับตัวอย่างที่แล้ว ฟังดูทำให้เกิดความรู้สึกวังเวงใจ เสียงนั้น เกิดขึ้นจากอาการที่ใบไม้ "เบือนใบ" และ "เบียดใบ" คำว่าเบือนและเบียดเป็นคำที่มีความหมายขัดแย้งกัน แต่เมื่อนำมาใช้ด้วยกันก็สามารถให้ภาพที่ว่า ใบไม้เข้ามาเสียดสี กันบ้าง ออกห่างจากกันบ้าง และในวรรคต่อมาก็ย้ำอาการเดิมว่า "กระทบกระทั่ง"

¹หลวงธรรมมาภิรมย์, "ชาลิลีเศกคำฉันท์" กระจดาษร่รัง เลขที่ 1 คู่ 113

อีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ผู้แต่งยังใช้คำบางคำ เพื่อแสดงความยกย่องเสียงดนตรีธรรมชาติ ขณะนั้น คือ คำว่า "ประโคม" ซึ่งหมายถึงการบรรเลงเครื่องดนตรีหลายชิ้นในพิธีการที่สูงส่ง และคำว่า "ขับถวายเป็นการบอกถึงฐานะของผู้ที่ควรรับการบำเรอด้วยเสียงดนตรีนี้ว่า เป็นบุคคลที่มียศศักดิ์สูงเหนือสามัญชน เสียงเพลงในบทพรรณนาจึงมีค่าสูงในความรู้สึกของผู้แต่ง เพราะประกอบด้วยการบรรเลงอย่างถูกต้องตามแบบของคนที่มีความชำนาญเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังบรรเลงในโอกาสพิเศษอีกด้วย ผู้แต่งสามารถพรรณนาให้ผู้อ่านรับรู้ถึงความพิเศษนี้ได้ด้วย

ตัวอย่าง

โผ่โยกยอดโผ่โกว

ลำเบียด ดังแฮ

ขอโผ่เพียงซอห้า

เอกทุมทำนอง¹

ขอในคำว่า "ขอโผ่" อาจหมายความว่าเพลงก็ได้ ในขณะที่เดียวกัน "ขอโผ่" อาจหมายถึงเสียงเพลงที่เกิดจากเครื่องดนตรีคือซอ โดยเฉพาะ เมื่อเสียงกอโผ่เสียดสีกันนั้นเกิดเสียงดังออดแอด ๆ ผู้แต่งใช้คำว่า "ห้า" ในความหมายของการท้าทายเพื่อเห็นว่าเสียงเพลงจริงจากธรรมชาตินั้น สามารถจะแข่งหรือประชันกับเสียงเพลงที่เกิดจากการบรรเลงของศิลปินได้ นับเป็นการเปรียบเทียบด้านความไพเราะของเสียง นอกจากนี้การที่ผู้แต่งพรรณนาถึงอาการต่าง ๆ ของกอโผ่เมื่อต้องลมแรงโดยใช้คำว่า โยก โกว และเบียด ก็สามารถให้ภาพที่มีความเคลื่อนไหว และมีเสียงไพเราะเกิดขึ้นพร้อมกัน

การพรรณนาในทุกตัวอย่างข้างต้นแม้จะเป็น เรื่องของเสียงจากธรรมชาติที่เปรียบ กับ เสียงดนตรี แต่ผู้แต่งใช้วิธีการเปรียบเทียบในแนวต่าง ๆ กันได้ดี จนผู้อ่าน

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราศวัดรวก, หน้า 24.

เกิดอารมณ์คล้อยตาม รู้สึกว่าเสียงลมพัดใบไม้หรือเสียงกอไม้ เสียงดสนั้นนั้น เป็น เสียงที่ น่าฟัง ทั้ง ๆ ที่อาจไม่เคยสัง เกตมาก่อน

นอกจาก เรื่อง เสียงที่ เหนือจริงแล้ว ผู้แต่งยังพรรณนาถึงภาพและอาการของใบไม้ ไว้ดังนี้

ตัวอย่าง

ก้านช่อก็ช้อยชด	ขนตใบก็ เบนตาม ¹
ใบบรรณระบัด เจียน	ขมวายุแกว่งไกว
กลกรสุรางค์กรร	อุยอนงคนางใน
เท็ดทัดถกวกไกว	กรพ้อนระบำบน ²

ตัวอย่างข้างต้นนี้ ผู้แต่งพรรณนาความงามของภาพใบไม้โดยใช้คำว่า "ขนต" กับส่วนปลายของใบไม้ เมื่อต้องการกล่าวถึงความ เรียวงามของรูปลักษณะของใบที่รับกับความชดช้อยของก้านและช่อใบ ทำให้ได้ภาพว่า ใบไม้ซึ่งมีรูปร่างหลากหลาย เช่นใบ เรียวยาว ใบใหญ่ตรงปลายใบกลมมน ฯลฯ ต่างก็มีลักษณะที่งดงามและรับกับลักษณะของ ก้านและช่อใบของตน นอกจากนี้ผู้แต่งยังใช้วิธีการเปรียบเทียบอาการของใบไม้ที่โค้งลมกับการทอดแขนกริครายของนางฟ้าขณะพ้อนรำ ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบในด้านลีลา ความ เคลื่อนไหวอันอ่อนช้อยดูงดงาม และผู้แต่งยังใช้คำว่า "ระบำบน" อันหมายถึงการพ้อนรำ

¹ หลวงธรรมาภิรมย์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ด้ 113 midt 65.

² หลวงธรรมาภิรมย์, "รัชมัยคลาภิเศกคำฉันท์" กระดาษฝรั่ง เลขที่ 7

บนสวรรค์ ที่คงจะงดงามเกินกว่าการพรรณารำของนางรำในโลกมนุษย์ ภาพที่ได้จึงเป็น ภาพที่มีชีวิตชีวาน่าดู แสดงถึงความละเอียดอ่อนของผู้แต่งที่มองเห็นความงดงามอันน่าพิศวงของธรรมชาติ

ตัวอย่าง

เล็งดวงสุริ เยศแปล	ปลาบสาย เนตรนา
ยิบยิบระย้อยปลาย	พฤษ์พริ้อย
เพียงพรมทับทิมราย	ราวป่า ¹
.....

ผู้แต่งพรรณนาภาพแสงอาทิตย์ยามเย็น ขณะที่ดวงอาทิตย์อยู่ระดับปลายไม้ แสงที่เคยกล้าและร้อนแรงยามกลางวันก็ทอแสงอ่อนลง ผู้แต่งใช้คำซ้ำที่หมายถึงความงามระยิบระยับของแสง คือคำว่า ยิบยิบ ซึ่งให้ภาพได้ชัดเจน นอกจากนี้ผู้แต่งยังใช้วิธีการ เปรียบ เทียบสีของแสงที่ปรากฏว่ามีสีแดงจุกทับทิม ซึ่งเป็นรัตนที่มีค่ายิ่ง แสงนี้คงสวยเกินกว่าจะเปรียบ เทียบกับสิ่งอื่น นอกจากอัญมณีที่มีค่า การ เปรียบ เทียบแสงอาทิตย์กับสิ่งที่มีค่า จึงคล้ายกับว่าแสงที่มีสีอ่อน ตรงหน้าผู้แต่งเป็นสิ่งที่มีความค่า เช่นเดียวกับรัตนะนั้น เป็นการแต่ง เดิมภาพป่าเวลาเย็นให้ เป็นภาพที่งดงามและมีค่าชวนหลงใหล

ตัวอย่าง

ฟ้าครอบก็คือฝา	ชล เช่นจะคลุมลง
คงคาก็คงตรง	ชลฟ้าก็ฟ้าเขิน
เป็นจักขุสุดสาย	นยนาประเเมน เเมน
เวหากี่สุด เเทิน	พิศกลจะบ้องชล ²

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราส์วัตรวณ, หน้า 17.

² หลวงธรรมาภิมณฑ์, "เพริศลีศคำฉันท" สมุดไทยคำ เลขที่ 10 คู่ 113

ผู้แต่งให้ความ เปรียบพรรณนาภาพทะเลซึ่งประกอบด้วยน้ำกับฟ้าได้อย่างงดงาม ทั้ง ๆ ที่มองเห็นเพียงน้ำกับฟ้าไปจนสุดสายตาไม่มีสิ่งใดให้เห็นอีก ผู้แต่ง เปรียบ เทียบ ว่า ฟ้า นั้น เป็น เหมือน ผา ที่ มา ครอบ ลง เหนือ ผิวน้ำ หนึ่ง จะ ปก บัง ผิวน้ำ นั้น ไว้ และ ยัง ใช้ คำ ประ เหมิน เหมิน มาก ล่าว เปรียบ เทียบ โดย นัย ว่า ภาพ ที่ เห็น นั้น งดงาม และมี ค่า มาก จน ไม่ อาจ ประ มาณ ค่า ได้ ทำให้ ผู้อ่าน เห็น ภาพ ทะเล ที่ งดงาม และมี ค่า

นอกจากจะ เน้น ความ งาม ด้าน ความ หมาย แล้ว ผู้ แต่ง ยัง ใช้ วิธี การ เล่น คำ ซ้ำ เช่น คง (คา) คง ใน วรรค ที่ 3 บท แรก ฟ้า ฟ้า ใน วรรค ที่ 4 บท แรก (ประ) เหมิน เหมิน ใน วรรค ที่ 2 บท ที่ 2 มา ช่วย ตก แต่ง ให้ บท พรรณ นา นี้ ไพเราะ งดงาม ด้าน เสียง ทำให้ บท พรรณ นา นี้ มี ค่า มาก ยิ่ง ขึ้น

นอกจากการพรรณนาธรรมชาติในลักษณะที่เหมือนจริง และการพรรณนาในลักษณะที่งดงามเกินความเป็นจริงแล้ว ยังมีบทพรรณนาธรรมชาติอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งผู้แต่ง เน้น ศิลปะ การใช้ ภาษา ในการ พรรณ นา โดย เนื่อ ความ นั้น มี ทั้ง ลักษณะ ที่ เหมือน จริง และ งดงาม เกิน ความ เป็น จริง ปรากฏ อยู่ ด้วย กัน

ตัวอย่าง

นิกรทวิชปรีดี	พฤษผลมี	อเนกพน
นิกรทวิชเวียนวน	ร้อนแสงผล	ผจงจับ
นิกรทวิชร่องรับ	แสนเสนาะศรีพ	ทบรรสาน
นิกรทวิชเริงราน	ชันสนั่นขาน	เสนาะนักร
นิกรทวิชชวนชัก	พาคณาพรรค	ผะโผจร
นิกรทวิชวิงวอน	คู่สโมสร	ชะชิตชม

นิกรทวิช เรียงรมย์	ร่วมผลสม	กระเซมปอง
นิกรทวิช เนกนอง	บินผันผยอง	ภิรมย์รัง
นิกรทวิช ร้องวัง	เวงวิเวกพัง	ทเวศวาท
นิกรทวิช บินฉวย	โฉบผลาคาย	คระไลโคล ¹

ผู้แต่งใช้คำว่า นิกรทวิช ขึ้นต้นคำประพันธ์ทุกบท เป็นการ เล่นคำซ้ำ ทำนองกลบทชื่อ ทศประวัติ² ซึ่งนอกจากจะได้เสียงเสนาะแล้ว ยังให้ภาพนกต่าง ๆ จำนวนมาก ซึ่งมี ขนาด สีสัน และเสียงร้องที่หลากหลาย ผู้แต่งพรรณนาว่านกเหล่านี้กำลังทำอาการต่าง ๆ เป็นกลุ่ม ๆ ไป โดยผู้แต่งสามารถเลือกใช้คำมาแสดงกิริยาอาการของนกได้ต่าง ๆ กัน เช่น ใช้คำว่า บินเวียนวน บินร่อน บินโฉบ โฉบบิน บินผันผยอง อาการร้องใช้คำว่า ชัน ขาน ร้องประสานเสียง ร้องวัง เวงวิเวก คือร้องอย่างก่อให้เกิดความ เพลิด เพลินชวนเคลิบเคลิ้มท่ามกลางความเจียบสงบอาการอื่น ๆ เช่น ผงจับ คืออาการประคัมประคองขณะจับผลไม้อย่างถนอม เริงราน แสดงความรื่นเริง เพลิด เพลินใจ วิงวอน คือการแว้ววอน ออกอ้อนคู่ของตน เมื่อเข้าใจกันแล้ว จึงพากัน เรียงรมย์ คือบินคู่กันร่วมทางกันไปอย่างสดชื่น คำต่าง ๆ ที่ผู้แต่งเลือกสรรมาใช้นี้ แต่ละคำล้วนมีพลังที่จะสื่อภาพ เสียงอันไพเราะให้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับอาการเคลื่อนไหว จากต้นโน้น ไปต้นนี้ สลับไปมาของฝูงนกที่เกิดขึ้นแต่ละกลุ่ม ๆ การพรรณนาเช่นนี้ เท่ากับผู้แต่งช่วยเติมแต่งฉากป่าไผ่ดงงามมีชีวิตชีวาเกินจริง จนผู้อ่านลิ้มความเป็นจริงตามธรรมชาติซึ่ง เป็นเพียงภาพคณานกที่พากันบินมาจิกกิน และคาบผลไม้ เพื่อกลับรวงรังเท่านั้น

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, กฎาทกคำฉันท์, หน้า 15.

² หอพระสมุดวชิรญาณ, ขุมนุมตำรากลอนฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ, หน้า 36.

ตัวอย่าง

โสมง เสือสี เสียด	เนื้ออ่อนล เอียด	กรังว้าย เรียง	
สนสร้อยสร้าชีว	หางก๊วแอบ เอียง	เขือหมุ่มหมอ เมียง	ปลาตีนต เตียน
กระแหหลากหลด	กทิงปลากด	กะดีดาศ เตียร	
ปลาช่อนสลิค	ว้ายวิตแวว เวียร	ริมรอบโน เจนิยร	เนาแนบนางปลา
.....
กุ่มฝอยก้ามกราม	ตะ เข็บว้ายตาม	พวกกั้งอนันต์	
หมุกรี่ชูปกิน	แอบหิน เหหัน	ปลาว่ายตามกัน	ฤญช เป็นอาหาร
ปลาหล่าง เหล่าไซร์	ภักษคินกินโคล	ลอยว้ายหลังธาร	
บ้างชูป เรณู	ลลองประทุมมลายย์	เสพแล้วสำราญ	กลับคืนวังวน ¹

ผู้แต่งพรรณนาสัตว์น้ำว่าส่วนใหญ่เป็นปลาชนิดต่าง ๆ โดยวิธีการเอ่ยชื่อปลาให้มากที่สุดเพื่อ เป็นการ เน้นจำนวนปลา และชนิดของปลา ผู้แต่งสามารถนำชื่อปลาที่ขึ้นต้นด้วยเสียงอักษรเดียวกันมาอยู่ด้วยกันทั้งวรรค เช่น โสมง เสือสี เสียด นอกจากจะใช้วิธีการเอ่ยชื่อปลาต่าง ๆ แล้ว ผู้แต่งพยายามที่จะให้ภาพนี้เกิดการเคลื่อนไหวที่มีจังหวะ และไม่เกิดความซ้ำซากจึงพรรณนาอาการต่าง ๆ ของปลาอย่างมีชีวิตชีวาน่าชม โดยใช้คำที่มีความหมายนะภาพมาช่วย ผู้แต่งพรรณนาอาการที่ปลาดำผุดดำว่ายอยู่ในน้ำ ว่า มีทั้ง ว้ายเรียงกัน ว้ายตามกัน ว้ายบนผิวน้ำ ส่วนอาการอื่น ๆ เช่น อาการแอบซ่อนตัว

¹ หลวงธรรมาภิรมย์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ๕ 113
มัตที่ 65.

ใช้คำว่า "แอบเอียง" อากา "เมียง" คือแอบมองของปลาหมอ การที่ปลาซ่อนปลาสด ว่ายเข้าไป "เนาแนบ" กับนางปลา สิ่งเหล่านี้ช่วยให้ได้ภาพที่น่ารักน่าชมอย่างชัดเจน นอกจากภาพที่น่าดูแล้วผู้แต่งยังกล่าวถึงการที่ปลาโล่สูบเหยื่อ ทำให้ผู้อ่านมองเห็นอาการที่เหยื่อหนีภัยโดย "แอบหินเหหัน" ซึ่งให้ภาพความละล้าละลังอย่างน่าสงสารได้ดี ผู้แต่งพรรณนาว่าหลังจากเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว ผู้ปลาก็พากันว่ายกลับวังวนอันเป็นที่อยู่อาศัย

4.3.1.3 การพรรณนาโดยเชื่อมโยงกับอารมณ์ความรู้สึก

กวีอาจพรรณนาธรรมชาติโดยมองเห็นธรรมชาตินั้น เปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึก และอารมณ์ของกวีหรือตัวละครในขณะนั้น ในการพรรณนาธรรมชาติ กวีแสดงอารมณ์ต่าง ๆ เช่น สดชื่น รัก โศกเศร้า ท่วงโย อาลัยอาวรณ์ ฯลฯ ให้ผู้อ่านรับรู้ได้ หลวงธรรมากิจมณีได้พรรณนาธรรมชาติโดยวิธีนี้ไว้หลายตอนโดยใช้วิธีการหลายอย่าง เช่น การเน้นชื่อของสิ่งธรรมชาติโยงกับความรู้สึก การเน้นพฤติกรรมของสิ่งธรรมชาติมาเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของตนเองหรือนางที่รักตลอดจนบรรยากาศของธรรมชาติ การพรรณนาเช่นนี้ ผู้แต่งสามารถทำให้ผู้อ่าน เกิดอารมณ์ร่วมกับผู้แต่งไปด้วย

ตัวอย่าง

ลมหวลริ้วหอม	บุบผชาติจรงใจ
กลิ้งกลิ้งกระหลบไพร	กลกลิ้งพระปรางนาง
พระเน่งคณิงนิก	ค เนชมพระ โฉมพลาจ
ชมพฤษไพรกลาง	วน เวศ.... ¹

¹ ต้นฉบับไม่ชัดเจน

เจ้า เริงพยุหทัย	จรัณรีบุทราคม
พलग เริงพระ เนครชม	รุกขชาติวลีวัน
ตั้งภักตรบงชม	วรภักตร เพญจันทร
ซิ่นกลิ่นสุคันธสรรพ	นกกกลิ่นสุตามาลัย
พระนิกคำนึ่งใน	มณีศแต่ผู้เดียวดาล
บ่งภักตรโคปาน	จะปานภักตรพระนุชนวล ¹

ผู้แต่งพรรณนาโดยใช้ธรรมชาติ เชื่อมโยงกับอารมณ์รักได้เป็นอย่างดี แม้ว่าตัวละครฝ่ายชาย คือ พระราชาแห่งเมืองพาราณสี ยังมีได้เคยพบนางปทุมวดีเลย แต่ด้วยความพอใจจากคำกราบบังคมทูลของพรานป่า ทำให้พระองค์รักนางอย่างจริงจังและจริงจัง จึงจัดกองทัพ เพื่อไปขอนางอย่างสมเกียรติ ขณะที่เดินทางผ่านป่า เขาลำเนาไพรก็หอมตระลบไปด้วยกลิ่นเกสรดอกไม้ที่น่าชื่นใจ อันแสดงถึงฉากภูมิประเทศขณะนั้นว่างดงาม นำรื่นรมย์บรรยาอากาศสดชื่น เช่นนี้ย่อมมีส่วนช่วยให้ตัวละครคิดถึงนางที่รักซึ่งกำลังจะได้พบกันในอนาคตอันใกล้ แต่เนื่องจากพระราชายังไม่เคยเห็นรูปโฉมของนาง ผู้แต่งจึงใช้วิธีการเปรียบเทียบคุณสมบัติของนางกับธรรมชาติแลเห็นขณะนั้น โดยเปรียบเทียบหน้าของนางซึ่งพระองค์ชมว่างามเหมือนพระจันทร์เจ้า ซึ่งให้ภาพของความงามอย่างเปล่งปลั่งผิวพรรณเป็นยองใย และยังเปรียบว่ากลิ่นกายและกลิ่นแก้มนางปทุมวดีนั้นหอมราวกับกลิ่นดอกไม้ที่ฟุ้งอยู่รอบตัวพระราชาขณะนั้นบทพรรณานี้จึงบ่งบอกถึงคนที่อยู่ในอารมณ์รักได้อย่างดี

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ด้ 113

ตัวอย่าง

ที่พลัดคู่อยู่ เดียวดู เปลี่ยวปล่าว	นั่งกอดข้าวต้ม เซาพุ่มพฤษา
เห็น เพื่อน เขา เคล้ากันจำัญจา	จึงแก้งว่าร้องล่ำ เป็นคำกลอน
ไอ้พระพายชาย เขยระ เทยกลืน	มารื่นรินรัฐจวนทวน เกศร
สุริยฉายแสงทิพากร	โอภมรจะมาร้างไปห่างไกล
ไม่คืนกลับนับวันจะ โรยร่วง	แมงกู่ เอ่ย เขยพวงพกาไทม
มาคลึง เคล้า เสาวรสแล้วกลับไป	น้องตั้งใจคอยหาไม่มา เอย ¹

ผู้แต่งพรรณนาว่าตัวละครมองธรรมชาติด้วยความรู้สึกที่ไม่สดชื่น เพราะตนเองกำลังอยู่ในอารมณ์ว่าเหว่ เปล่า เปลี่ยวใจ เนื่องจากไร้คู่ แม้ว่าบรรยากาศในเวลานั้นจะดูแจ่มใสด้วยแสงอาทิตย์ที่แจ่มจ้า และยังมีสายลมพัดพากลิ่นหอมของ เรณูดอกไม้มาเรื่อย ๆ ก็ไม่สามารถทำให้จิตใจของตัวละครสดชื่นขึ้นเลย นอกจากนี้ผู้แต่งยังใช้ความ เปรียบ เรื่องดอกไม้กับแมลงซึ่งปรกติ เป็นของคู่กันมาพรรณนาว่า เมื่อแมลงทอดทิ้งดอกไม้ ดอกไม้นั้นก็ นับวันแต่จะโรยร่วงไป เพราะไร้คู่ซึ่ง เปรียบได้กับสภาพของนาง เวลานี้ ผู้แต่ง เลือกใช้คำ "ไอ้" และ "ไอ" เพื่อแสดงอารมณ์อ้างว้างว่าเหว่ โดยกำหนดให้ตัวละคร เปล่งเสียงว่า "ไอ้พระพาย" และ "โอภมร" ออกมาอย่างสะเทือนใจ บทพรรณนาดังกล่าวจึงสามารถบอกภาวะอารมณ์ของตัวละครได้ดีจนผู้อ่าน เกิดความรู้สึกเห็นใจนางด้วย

¹ หลวงธรรมาภิรมย์, ธาตุมณีศรีสุพินคำกลอน" สมุดไทยคำ เลขที่ 2

ตัวอย่าง

ปางหนึ่งสุรายแสงก็แฝงลิขรชูร	
ยาตร เมรุกำลูลย์	ละลาน
เลื่อนสี่ เสื่อมทิวท่าพิชาพรสถาน	
อับอ้อมมาลย์	ชะมัว
ปวงสำสัศวัสรรพอนันครระริ้ว	
รมรุกขรังค์	กระบัตคร
เรือ เรือแสงศศิธิก็จรนภจรัส	
แมกเมขวิ เวกทัศน์	ระไร
...	
ทอดทัศน์รชนีการบวรนยชำ เลือง	
วัง เวงถวิล เนือง	กระมล
ตรองการทุกขวิจาร์ณกัคาลมนฉงน	
ล้ง เล เฉลียวคน	ตะลึง ⁸

ผู้แต่งใช้บรรยากาศยามเย็นและพลค่ำพรรณนา เชื่อมโยงถึงความรู้สึกหดหู่ใจของตัวละคร ผู้แต่งใช้คำว่ากำลูลย์กับอาการที่ค่อย ๆ ลับ เหลี่ยม เขาของดวงอาทิตย์ เหมือนว่าจะอาลัย เวลากลางวัน เป็นผลให้เกิดความ "อับ" คือความทึบของอากาศที่ชวนให้อึดอัด และเกิด "ชะมัว" คือความมืดที่เริ่มก่อตัวขึ้นเรื่อย ๆ บรรยากาศยามเย็นต่อเนื่องไปถึงพลค่ำตอนนี้ทำให้เกิดความอึดอัดใจ นอกจากนี้ผู้แต่งยังพรรณนาถึงฝูงสัตว์ที่รีบร้อนกลับที่อยู่

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, กฎาทกคำฉันท์, หน้า 7-8.

ของตนอย่างรวดเร็วราวกับจะกลัวความมืด ยิ่งก่อให้เกิดความว่างเปล่าที่ชวนหดหู่ใจยิ่งขึ้น ภูเขาทงจึงเกิดอารมณ์หดหู่ใจอย่างรุนแรงจากบรรยากาศรอบด้าน เพราะแม้แต่ฝูงสัตว์ก็ยังมีที่อยู่อาศัยของตนเอง แต่ตัวเขานั้นไร้ทั้งบ้าน และความอบอุ่นใจ แม้ดวงเดือนก็ยังแผ่ตัวอยู่ในกลีบเมฆ ทอแสงออกมาเพียงรำไร เหมือนจะช่วยย้ำอารมณ์หดหู่อ้างว้างของตัวละครท่ามกลางความเงียบสงัดของบรรยากาศ

4.3.1.4 การพรรณนาธรรมชาติในด้านร้าย

การพรรณนาธรรมชาติในด้านร้าย หมายถึงการพรรณนาธรรมชาติในด้านที่ไม่งดงาม ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต และบางครั้งยังทำให้เกิดความเดือดร้อนต่อชีวิตอีกด้วย การพรรณนาธรรมชาติเช่นนี้ เคยมีปรากฏมาก่อนในวรรณคดีไทย เช่น เรื่องลิลิตพระลอ เมื่อนางรื่นนางโรยเดินทางไปหาปู่เจ้าสมิงพรายนั้น นางได้พบกับฉากป่าที่น่ากลัว แต่เมื่อได้พบกับปู่เจ้าแล้ว ป่าที่น่ากลัวนั้นกลายเป็นป่าที่สวยงามน่ารื่นรมย์ หลวงธรรมาภิรมย์พรรณนาธรรมชาติด้านร้ายได้ดูโหดร้ายอย่างสมจริง โดยวิธีการใช้คำ ใช้เสียง และบรรยากาศ

ตัวอย่าง

นำแล้งก็แสงสุริยผ่าว	กระอุ้อวกระอายุดิน
ร้อนเริงและเพลิงพนัสะกิน	ทนะหล่งพะ โพลงพน
นำฝนคำรนนกคนอง	สุรก่องกระทิมพน
แหล่งนอนก้นองพิรุณชล	และยุง เหลือบประดังกวน
นำหนาว ณ คราวหิมะอุบิ	ยะ เหยาะหัดและลมทวน
เย็นเขือกสของสรียวน	บมิสิ่งจะมุงบัง ¹

¹ หลวงธรรมาภิรมย์, คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวศราชิรพาหะ" กระดาษฝรั่ง

ผู้แต่งพรรณนาความโหดร้ายของธรรมชาติทั้ง 3 ฤดู อย่างละเอียด และรุนแรง เมื่อพรรณมาถึงฤดูร้อน ผู้แต่งเลือกใช้คำต่าง ๆ ที่มีความหมายเด่น และบางครั้งมีความหมายแอบแฝงมาช่วยเน้นรายละเอียดของภาพให้ชัดเจนขึ้น ตั้งแต่คำว่า "น้ำแล้ง" ที่บอกถึงฤดูกาลที่มีอากาศร้อนจัด ภูมิประเทศแห้งแล้ง ปราศจากสีเขียวสดชื่นของใบไม้ คำว่า "พ้าว ระอุ อ้าว" ให้ความรู้สึกว่าร้อนจัด และคำว่า ร้อน เรือง บ่งบอกถึงความร้อนที่รุนแรงที่สุด ประหนึ่งว่าแสงอาทิตย์กำลังทำลายทุกสิ่งในป่าด้วยความสนุก ผู้แต่งใช้คำว่า "พลุ้ง" และ "พะโพลง" มาอธิบายภาพเปลวไฟสีแดงจัดที่ไหม้ลาม คือ เคลื่อนไหวไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว และรุนแรง เมื่อพรรณมาถึงฤดูฝน ผู้แต่งใช้เสียงพายุฝนฟ้าคะนอง และความดำมืดของบรรยากาศที่เต็มไปด้วยเมฆฝน มาพรรณนาให้ธรรมชาติในฤดูที่ดูโหดร้ายน่ากลัว และยังเน้นรายละเอียดอีกว่า แม้แต่แหล่งที่นอนของสัตว์ป่าก็จะถูกน้ำท่วม ถูกรบกวนด้วยขลุ่ย เหลือบ ซึ่งมีจำนวนมาก และจะ "ประดัง" คือมารวมกันพร้อม ๆ กัน ครั้นถึงฤดูหนาว ผู้แต่งก็พรรณนาว่า หนาวมาก ทั้งความหนาวที่เกิดจากหิมะตก แล้วยังมีสายลมหนาวที่พัดหิวัดหิว และ "หวน" คือพัดกลับไปกลับมาอย่างไม่หยุดหย่อน มาเพิ่มความหนาวเย็นจนเย็นยะเยือกจับใจ โดยไม่มีสิ่งใดที่จะป้องกันความหนาวนี้ได้ ผู้แต่งใช้คำอักษาสว่า ยะ เทยาะ และคำว่า หยัด กับ อาการที่หิมะตก ซึ่งให้ภาพได้ชัดเจน และการใช้คำอักษาดังกล่าว มีส่วนทำให้เสียงของคำในบทพรรณนาไพเราะขึ้น การพรรณนาธรรมชาติในตัวอย่างนี้สามารถทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตามจนอาจสร้างภาพธรรมชาติดังกล่าว และเกิดความรู้สึกหวาดเสียวร่วมไปด้วย

ตัวอย่าง

พายุแดงก็แผ่อำภรเม

ชะพยับพิรุณธาร

แสงสายสุนีย์คักชะนาน

ตคณิงคนองทาว

ลั่นก้องกระ เทือนนภสำแดง

สระสายแสงสว่างาว

ไปรยปรอยละอองพิรุณกราว

และพระพายกระพือพา

คงคาอุโฆษคติเตศร

ทศครุฑ

กาสมิตขมัวคัจจมา

ก็คผลลอคคท

คล้าร์ศมีสุริยอับ

ชรอุม ๗ ลมฝน

กลางลินตุสายสมุทรชล

ก็ปะมื่นปะบ่วนครวญ

คลื่นคลั่งก็ โถมคิระกระทบ

สุระบมวิบัติหวน

เวหาศกระหิมพหลชวน

ชลเพียงพินาศหลัน¹

ผู้แต่งพรรณนาภาพทะเล ซึ่งอาจเป็นภาพที่สวยงามก็ได้ให้ดูโหดร้าย น่ากลัว โดยให้เสียงจากธรรมชาติ และบรรยากาศขณะนั้นมาช่วยเน้น เหตุการณ์ให้รู้สึกว่ารุนแรง ผู้แต่งพรรณนามีเสียงคำง ๆ เกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน ทั้งเสียงลม เสียงฝนที่ตกลงมา กระแทกเรืออย่างหนัก เป็นเสียง "กราว" เสียงฟ้าร้อง ฟ้าผ่า เสียงทะเลดังกึกก้อง เสียงระลอกคลื่นกระทบเรือ นอกจากเสียงเหล่านี้แล้ว ผู้แต่งกล่าวถึงความมืดครึ้มของ บรรยากาศ โดยเปรียบเทียบว่า มืดเหมือนอุกบดบังด้วยฝุ่น แม้แสงอาทิตย์ ก็ยัง "อับ" ลง ท่ามกลางเสียงกึกก้อง และความมืดที่น่ากลัวนั้น ปรากฏแสงสว่างแปลบแปลมจากสายฟ้าแลบ เป็นครั้งคราว ทำให้ภาพธรรมชาติที่ปรากฏในตอนนี้สามารถให้อารมณ์ที่น่าสะทึงกลัวได้ดี ผู้แต่งพยายามใช้คำที่มีความหมายในทางที่สามารถสื่ออารมณ์ที่รุนแรง และบางคำบอกอาการ เคลื่อนไหว เช่น คำว่า โถม กระแทก กราว กระพือ และ อับ เพื่อแสดงภาพธรรมชาติ ขณะที่เรากำลังจะอับปางกลางทะเล เลลือกพร้อมทั้งชีวิตคนกลุ่มหนึ่ง

การพรรณนาธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นว่า หลวงธรรมาภิรมย์ เป็นคนที่เข้าถึงธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง จนสามารถพรรณนาธรรมชาติได้

¹ หลวงธรรมาภิรมย์, "เปรีคลิศคำฉันท" สมุดไทยคำ เลขที่ 10 ๕ 113
มิตที่ 65.

หลายแบบ ทั้งยังให้รายละเอียดต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าได้สัมผัสกับความงดงามและความน่ากลัวของธรรมชาติผ่านบทพรรณนาของท่าน อันแสดงถึงความสามารถชั้นสูงของผู้แต่ง และทำให้วรรณกรรม เหล่านี้มีคุณค่าด้านวรรณศิลป์อย่างน่ายกย่อง

4.3.2 บทพรรณนาความรู้สึก

ในวรรณกรรมหลายเรื่อง กวีได้ถ่ายทอดความรู้สึกต่าง ๆ ให้ผู้อ่านเข้าใจอย่างซาบซึ้งจนเกิดความรู้สึกคล้อยตาม บทประพันธ์ที่ก่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์ได้ดี จึงเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าด้านวรรณศิลป์ที่น่าศึกษาและยกย่อง ในวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิรมย์หลายตอนผู้แต่งได้ให้ความสำคัญกับการพรรณนาความรู้สึกและอารมณ์หลากหลายอันเป็นลักษณะของปुरुชน มีทั้ง บทพรรณนาที่ให้อารมณ์รัก โศกเศร้า ว่างเหว อาลัยอาวรณ์ กลวิธีการเสนอนั้น มีทั้งที่แทรกอยู่ในบทสนทนา บทที่ผู้แต่งพรรณนา และที่เป็นบทรำพันตามลำพัง ผู้แต่งใช้วิธีการเลือกสรรคำที่ก่ออารมณ์สะเทือนใจ การใช้คำหลากหลาย และการใช้ความเปรียบแบบต่าง ๆ มาช่วยให้ผู้อ่านซาบซึ้ง และเกิดอารมณ์ร่วมไปกับภาวะอารมณ์ที่ผู้แต่งพรรณนานั้น

ตัวอย่าง

อำดูร.เพ็ญวิญ	จิตร เรียมและพิสมัย
ดั่งดวงฤทัยใน	ยลมีนกับปานสมร
ร้อยบุตฤๅสองสร	พสุษภัสโมสร
จวบจบหงจจร	นจรต เจริญสม
แต่ เรียมแสวง เยา	วายุพายพินชม
อื่น ๆ อเนกถม	นฤทวน เสน่หา
ไปบิรมนิมมณ	กลนาฏกนิษฐา
โถม เดียวผิแผ่วตา	จิตรต๋องก็ เดือนปอง

ไตรภพจงดอม	นฤ เทียบฤ เทียมสอง
แสนแสนยพาทอง	พิศ เมินฤหมายถวิล
จงใจผจงดวง	จิตร เตี่ยวพาทิน
ชั่วหล้าดมลิน	ฤ ฤ หน้ายถนอมขวัญ ¹

ตัวอย่างข้างต้น เป็นการพรรณามารักของกษัตริย์หนุ่มน้อยชาวเมืองพาราณสี ที่มีต่อธิดา เศรษฐีแห่งบังจันตคาม บทพรรณานี้แทรกอยู่ในบทสนทนาของหนุ่มสาวทั้งสองภายในห้องหอ กษัตริย์ใช้ถ้อยคำพรรณมาถึงความในใจของตน เช่นนี้ จัดว่าเป็นกระบวนนารีปราโมทย์ผู้แต่ง เลือกใช้คำหลากหลาย เรียกนางที่รักหลายคำ เช่น ขวัญและเพ็ญขวัญ ซึ่ง หมายถึงนางที่เป็นมิ่งขวัญแห่งชีวิต เขียวพุดา คือนางผู้อ่อนเยาว์ สมร หมายถึงนางที่รัก และกนิษฐา คือ นางน้อง คำเหล่านี้มีความหมายแฝงบอกถึงความรักใคร่ ยกย่อง และทะนุถนอม สมควรที่กษัตริย์จะปกป้องนางไว้ เพื่อเป็นยอดดวงใจแต่เพียงนางเดียว นอกจากนี้ผู้แต่งยังใช้ความ เปรียบแบบต่าง ๆ มาช่วยให้ถ้อยคำเหล่านี้มีความหมายที่ลึกซึ้ง และเร้าอารมณ์ยิ่งขึ้น เช่นความ เปรียบแบบอุปมา โดยเปรียบเทียบกษัตริย์รักนาง เท่ากับดวงใจ และอีกตอนหนึ่ง เปรียบได้ลึกซึ้งมากกว่านางนั้น เปรียบได้กับ "ถนิมมณ" คือ เครื่องประดับดวงใจและผู้แต่งยัง เปรียบ เทียบ โดยนัยว่านางมีค่าสำหรับ เขา เกินกว่านางใดใน 3 โลก ความประทับใจทั้งหมดนั้นอยู่ในบทสุดท้ายซึ่งกษัตริย์สรุปว่า เขา "จงใจ" ที่จะมา "ผจงดวงจิต" เป็นดวงเดียวกับนาง และจะเป็นความรักที่มั่นคงตลอดไป แม้สิ่งต่าง ๆ ในโลกจะเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม การแสดงความในใจของคนที่อยู่ในอารมณ์รักดังกล่าว สามารถทำให้ผู้อ่าน เข้าใจถึงความรักนั้นทั้งยัง เกิดความรู้สึกที่เคลิบเคลิ้มคล้อยตามไปได้

¹ หลวงธรรมาภิรมณ์, กษัตริย์คำฉันท์, หน้า 27.

ตัวอย่าง

เผ่า เผ่าดวงมณีศรีอ่อน	รมสกนธ์
กายจากจิตกังวล	วาวว่า
โทท้วงกระโทยหน	ทวนสวาท
ผิว เผือดสลดหน้า	ชย เศร้ากำสรวย
...	
กลางดงประกายไร	แรมนวล
กำตัดสวาททรมสงวน	อยู่เหี่ยว
ป่วนปวดกระสันครวญ	ครางคร่ำ
บ้ำราศนิราศเจ้า	จิตร เพียงตรอมวาย
...	
ยามกินหิบบ โภชน์กล้า	แกลกลิน
ยามนิทร เรียมฝัน	ฝ่าเศร้า
ยาม เดินที่หยุดยืน	ยกย่าง ยิ่งแฮ
ยามนั่งพินั่ง เผ้า	ผ่าน้ำตาตรอม ¹

ตัวอย่างนี้เป็นบทพรรณนาอารมณ์โศก เศร้าที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรง เมื่อผู้แต่งต้องพลัดพรากจากนางที่รัก คำประพันธ์ที่ยกมาเป็นโคลงสี่สุภาพซึ่งมีเสียงสูงต่ำที่ไพเราะ จึงมีส่วนเร้าอารมณ์ในบทพรรณนาตอนนี้ให้สะเทือนอารมณ์ได้ดี ประการต่อมาผู้แต่งเลือกสรรคำที่มีความหมายเด่นก่อให้เกิดภาพชัดเจนและอารมณ์รุนแรง มาใช้ เช่น คำว่า "วาวว่า"

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราศวัดรวก, หน้า 7 - 9.

ซึ่งเป็นเสียงสัมผัสอักษรที่มีเสียงของคำทอดอ่อน แสดงความรู้สึกเศร้าโศก และให้ภาพคนที่กำลังว่าวุ่นใจได้ดี คำว่า "ซบ" ให้ภาพของคนที่ยกหน้าซ่อนอาการคร่ำครวญอย่างปราศจากแรงที่จะทรงตัว คำว่า "ผืน" และ "ผ้า" ซึ่งเน้นถึงคนที่พยายามต่อสู้เอาชนะความทุกข์โศก แต่ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ภาวะดังกล่าวดังกล่าวจึงเป็นภาวะอารมณ์ที่บีบคั้นจิตใจผู้แต่ง และผู้แต่งยังใช้คำหลากหลายที่มีความหมาย เน้นถึงการที่ต้องจากนาง คือ คำว่า ไร้ และ แรม การจากนี้ก่อให้เกิดอารมณ์โศกเศร้า โดยที่ผู้แต่งใช้คำที่มีความหมายไปในเชิงโศกเศร้าหลายคำ คือ ตรอม(ระทมใจ) เศร้า กระทบ(ร้องไห้ คร่ำครวญ) และ ครวญ(ร้องรำพัน) คำเหล่านี้เมื่อดูรวม ๆ ทั้งหมดแล้วช่วยให้ผู้อ่านได้ภาพของคนที่อยู่ในอารมณ์โศกเศร้าได้แจ่มชัด นอกจากนี้ผู้แต่งยังใช้วิธีการ เปรียบ เทียบมาช่วยเสริมอารมณ์โศกเศร้าให้รุนแรงที่สุด โดยใช้การ เปรียบ เทียบว่าความร้อนจากอารมณ์โศกนี้เกิดจากใจแต่มารูปร่างกาย ทำให้ตีความได้ว่าผู้แต่งนั้นมีความรู้สึกร้อนรุ่มราวกับมีไฟสุ่มอก การเปรียบกับไฟซึ่งเป็นสิ่งร้อนแรง และสามารถเผาผลาญทำลายทุกสิ่งให้หมดใหม่ได้ หรือบอกถึงสภาพร่างกายที่ผ่ายผอมและใบหน้าของผู้แต่งที่อาจหมองคล้ำจนผู้อื่นสังเกตเห็นได้ชัด รวมทั้งการที่ปราศจากความกระตือรือร้นในอิริยาบถต่าง ๆ ราวกับว่าจะตรอมใจตาย สิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้ย่อมเนื่องจาก "ไฟ" ที่สุ่มอกจนทำให้ผู้แต่งมีอาการ "เผ่า เผ่า" อย่างทुरนทुरาย

ตัวอย่าง

ฝ่ายนายครัด เตียโนอา

โลยด้วยกานดา

พึงร่วมภิรมย์ถนอม

พิโยคโศก เศร้าสงสาร

รันทรวงลวงลาน

ละห้อยทุกขาตุรแด

สองจักมุทโรมสินธุ์กระแเส

ปรีปรางแปรแล

ประ เล่ห์พิรุณโรยโปรย

ชื่อนชฌพฏกา เซยโซย

จำขึ้นแศโดย

ศดูจจะ เต็ดใจจรั

ปลอบโฌมโฌมลาสิ่งสมร

กังวลวืงวอน

วืงเวง เสนห์ในกััน

เหลือบ เนตรแลนางฟางบรร

โฌยคัันแศยััน

ระทวยระทตทัันไศ¹

ผู้แ่งพรรณนาความรู้สึกอาลัยอวรณ์ของศรัต เตยโนใน เรื่องวืนิศวานิชคำฉัันท์ ซึ่งจำใจต้องจากภรรยาไปศุระกัับ เจ้านาย ทั้ง ๆ ที่เฟ็ง เข้าพิธีวิวาห์กัับนาง เนริสส์ เพียงวันเตยว การพลัดพรากอย่างกระทัันทัันกั่อให้ เกิดความอาลัยอวรณ์อย่างยากที่จะหักใจได้ บทพรรณนานี้จึงให้ภาพของชายหนุ่มที่หวังกัังวล ละล้าละลััง ไม่อยากจากไป สิ่งที่ทำให้ บทพรรณนานี้ เค้นและสร้าางอารมณ์สะ เทือนใจได้คัคือ การให้ความ เปรียบแบบอุปมาหลายตอน ผู้แ่ง เปรียบว่า เฟ็ง เขา เหลือบมอง เห็นภรรยา ก็มีความรู้สึกอาลัยรักราวกับจะขาดใจตาย อยู่ตรงหน้านาง แม้เขาพยายามศัดใจโดยผู้แ่งใช้คำ " เต็ดใจ " ซึ่งบอกถึงควมพยายาม ข้มใจอย่างสูง แต่ก็ไม่อาจศัดได้ ความอาลัยรักที่ซ่อน เร้นอยู่ในใจจึงผลัักคัันออกมาทางกาย โดยผู้แ่ง เปรียบน้ำตาที่ไหลอาบแก้มของศรัต เตยโน ซึ่งไหล "ปรึ" คือไหลรุนแรงคั่อเนื่องกัน กับสายฝน ความ เปรียบนี้แสดงถึงรูปลักษณะที่คล้ายคลึงกันระหว่างหยดน้ำตากับหยาดฝน และ เน้นถึงอาการที่หยาดรินลงมาคั่อเนื่อง เป็นสายของน้ำตาว่า เหมือนสายฝนที่โปรยลงสู่พื้นดิน ซึ่ง ให้เห็นว่ตัวละครอยู่ในอารมณ์สะ เทือนใจอย่างรุนแรง และทำให้ผู้อ่าน เกิดควม เห็นใจได้คั

¹ ทลวงธรรมาภิมณท์, วืนิศวานิชคำฉัันท์, หน้า 21-22.

บทพรรณนาความรู้สึกต่าง ๆ ของหลวงธรรมาภิมณฑ์ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่าได้ใกล้ชิดกับตัวละคร และผู้แต่ง จนสามารถเข้าถึงความรู้สึกต่าง ๆ ทั้งด้านรัก โศกเศร้า อาลัยอาวรณ์ ฯลฯ ประหนึ่งว่าผู้อ่านได้เข้าไปร่วมอยู่ในเหตุการณ์ซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดอารมณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นด้วย จึงทำให้บทพรรณนาของท่านมีคุณค่าด้านวรรณศิลป์

4.3.3 บทพรรณนาความงามของตัวละคร

การพรรณนาถึงตัวละคร เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับวรรณกรรมนิทาน เพราะจะทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพบุคคลผู้สร้างเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ชัดเจนขึ้น กวีแต่โบราณมานิยมพรรณนาตัวละครสำคัญในด้านสวยงามทั้งฝ่ายหญิง และฝ่ายชาย เพราะเป็นความนิยมเช่นนั้น หลวงธรรมาภิมณฑ์พรรณนาความงามของตัวละครโดยเฉพาะฝ่ายหญิงไว้ในวรรณกรรมนิทานทุกเรื่อง และยังได้พรรณนาความงามของผู้หญิงชาวกรุง ซึ่งเป็นซึ่งเป็นบุคคลจริงที่ท่านได้พบเห็น และประทับใจไว้ในลักษณะเดียวกับตัวละคร ซึ่งผู้วิจัยจะรวมเรียกว่าตัวละครด้วย ในการชมความงามดังกล่าว ผู้แต่งจะพรรณนาชมสภาพร่างกาย ทั้งเป็นการกล่าวชมส่วนรวม และชมทีละส่วนมากกว่าจะกล่าวถึงเครื่องแต่งกาย เครื่องสำอาง และเครื่องประดับ ในด้านวิธีการพรรณนานั้น ผู้แต่งใช้วิธีพรรณนาอย่างตรงไปตรงมาบ้าง แต่ส่วนใหญ่ใช้วิธีการเปรียบเทียบกับสิ่งต่าง ๆ มากที่สุด ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกคล้อยตาม จนสามารถมองความงามของตัวละครได้ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยจะแบ่งศึกษาบทพรรณานี้เป็น 2 หัวข้อ คือ

4.3.3.1 การพรรณนาความงามทั่วไปของตัวละคร

4.3.3.2 การพรรณนาชมส่วนของร่างกายโดยเจาะจง

4.3.3.1 การพรรณนาความงามทั่วไปของตัวละคร

บางครั้งผู้แต่งพรรณนาชมความงามของตัวละครโดยทั่ว ๆ ไป โดยไม่ได้แยกกล่าวชมทีละส่วน เช่น

สม โฉมแจ่ม่มทรง
เวลา

นวยแบ่งนึ่งนุชน้อยองงนยพ เยาว์

ล่ำเพาพิลาศลัก
ขณา

โฉมนवलนงคสำอวงสอาคอรยพ

ควรสู้เส่นหา
กรีมย¹

ตัวอย่างนี้ผู้แต่งพรรณนาความงามของธิดา เศรษฐีเมืองบัวจันตคาม โดยใช้คำหลากหลายที่มีความหมายว่างาม ต่าง ๆ คือ โฉม(รูปร่าง) เวลา(งาม เกลี้ยง กลาง) ล่ำเพา(โฉมงาม) พิลาศ(งามสดใส) ลักขณา(มีลักษณะดีคืองาม) และสำอวง(งามหมดจด) นอกจากนี้ ยังใช้คำแนะนำภาพอื่น ๆ คือ แบ่ง นึ่ง น้อย นวล มาช่วยทำให้ภาพนางในบทพรรณนาข้างต้น มีลักษณะ งาม เปล่งปลั่ง และมีกริยาที่นึ่งนวลละมุนละไมชวนมอง

ผู้แต่งอาจมองเห็นว่าการกล่าวชมดังกล่าวอาจสื่อภาพตัวละครได้ไม่ชัดเจนสมดังที่ผู้แต่งต้องการ จึงใช้วิธี เปรียบ เทียบกับสิ่งต่าง ๆ ที่คนทั่วไปยอมรับว่างาม เพื่อผู้อ่านจะสามารถวาดภาพนางได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ส่วนใหญ่มัก เปรียบงาม เกินนางใดในโลกนี้และโลกอื่น หรืองามราวเทพสร้าง หรือใช้ความ เปรียบ โดยนัยบ้างก็มี

ตัวอย่าง

อ่ำโฉมอรเฉลิม เกลศโลกยธাত্রี

ไครได้ทฤษฎี ก็ลึ้มแลตะวันจันทร์²

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, กฎหมายคำฉันท์, หน้า 11.

² หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ปฐมวคิตคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 คู่ 113 มัดที่ 65.

ตัวอย่างนี้พระราชแห่ง เมืองพาราณสีกล่าวพรรณนาความงามของนางปทุมวดี ว่านางงามเป็นเลิศของโลกนี้ แล้ว เปรียบ โดยนัยว่าใคร ได้เห็นรูปโฉมนางก็อาจทำให้บุคคล นั้นหลงใหลนางจนลืมมองดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ซึ่งนับ เป็นสิ่งที่งามยิ่งในท้องฟ้า

บางครั้งผู้แต่งต้องการบอกว่าตัวละครนั้นงามยิ่งกว่านางมนุษย์ธรรมดา จึงมัก เปรียบ เทียบกับนางอัปสร หรือกนิรี

ตัวอย่าง

เพลง เลห่อปสร เสด็จ	และระเห็ด เวหา เห็น
จากแมนพิมานอมร เมิน	สละ โลกกระโลลง ¹

การชมว่างามอย่างนางอัปสรนั้น เป็นที่นิยมทั่วไปในวรรณกรรมไทย ศักดิ์ศรี แยมัณฑ์ดา กล่าวถึงนางอัปสรซึ่งเป็นต้นแบบของความงามนี้ว่า "...อัปสรก็คือนางน้ำที่มีรูปงามยิ่งกว่านางฟ้า หรือ เทพธิดา มีจิตศรัทธาชวนให้หลงใหล...เป็นผู้มีความงามอันบาดจิต และมีเสน่ห์อัน บาดใจชาย...ในวรรณคดีไทยทุกเรื่อง ถ้าจะยกย่องความงามของผู้หญิงอย่าง เลิศล้ำแล้ว ก็จะต้อง เปรียบกับอัปสร"² ในตัวอย่างข้างต้น ผู้แต่ง เปรียบความงามของแม่ค้าในงานฉลอง วัดจักรวรรดิราชาวาสว่าราวกับนางอัปสรที่ลงมาจากพิมานบนสวรรค์จึง เป็นนุศตาของผู้ที่ได้ ยลโฉมนาง

4.3.3.2 การพรรณนาชมส่วนของร่างกายโดยเจาะจง

นอกจากการชมความงามโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว หลวงธรรมาภิรมย์ยังพรรณนาส่วน ต่าง ๆ ของร่างกายโดยเจาะจงอีกวิธีหนึ่ง และใช้วิธีการ เช่นนี้มากกว่าประเภทแรก ผู้วิจัยพบว่าท่าน เน้นการชมใบหน้า และผิวพรรณมากกว่าส่วนอื่น ๆ

¹ หลวงธรรมาภิรมย์, "คำฉันท์สรรเสริญวัดจักรวรรดิราชาวาส" สมุดไทยคำ เลขที่ 21 คู่ 113 มัดที่ 69.

² ศักดิ์ศรี แยมัณฑ์ดา, "อัปสร" วารสารภาษาและวรรณคดีไทย 1 (เมษายน 2527): 16-21.

ตัวอย่าง

นิคมแม่ก๊กตร์ เพ็ญแข

แข่งหน้า¹

พิศักตร เพ็ญจันทร์ เพ็ญ

วรม่องฉราษี²

บทพรรณานี้ ผู้แต่ง เปรียบใบหน้าอันงามผุดผ่องของตัวละครกับดวงจันทร์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความงาม เวลากลางคืน การเปรียบเทียบดังกล่าวน่าจะมุ่งเน้นถึงความผุดผ่อง เย็นตาของแสงจันทร์ โดยเฉพาะแสงของจันทร์วันเพ็ญ ซึ่งมีรัศมีสุกใสกว่าวันอื่น ๆ ฉะนั้น การที่ผู้แต่ง เปรียบว่าใบหน้านาง กับ จันทร์เพ็ญ นั้นงามเสมอกันจนดูราวจะ "แข่ง" กันได้ จึงทำให้ผู้อ่าน เกิดอารมณ์คล้อยตาม ได้มากกว่า การพรรณาอย่างธรรมดา

ตัวอย่าง

ผ่องพรรณฉวีกา เขาวลักษณะ

ยั่วชวนชวนชัก³

พิศพิวพิมลพรรณฉวี

.....

รวยรินกลิ่นกาย เทพี⁴

ตัวอย่างพรรณนาชมพิวพรรณของตัวละครฝ่ายหญิงว่ามีผิวงามผุดผ่อง และบางคนยังมีผิวกายที่หอมรวยรินด้วย กลิ่นหอมนี้อาจเกิดจากเครื่องหอมที่นางทาผิว จัดว่าเป็น เครื่องสำอาง ที่เสริมความงามของผิวพรรณให้น่าสัมผัสยิ่งขึ้น

¹หลวงธรรมาภิรมย์, โคลงนิราสวัดรวก, หน้า 32.

²หลวงธรรมาภิรมย์, กฎาทกคำฉันท์, หน้า 38.

³เรื่อง เดียวกัน.

⁴หลวงธรรมาภิรมย์, "ปฐมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 คู่ 113 มัดที่ 65.

นอกจากพรรณนาอย่างธรรมดา เช่นนี้ ผู้แต่งยัง เปรียบพิวพรรณของตัวละครกับ
สิ่งต่าง ๆ ดังนี้

แล้วจัดทานางนมสนมหนู	ที่ผาดผุดพิว เพียงอุไทยไซ ¹
.....พูกือทอง	แปด เนื้อช เลศลายทา ²
พระฉวีประหนึ่งสินพมาศ ³	

ผู้แต่ง เปรียบ เทียบพิวพรรณว่า เหมือนแสงของดวงอาทิตย์ยามแรกขึ้น ทำให้ดู
งดงามยิ่งนัก นอกจากนั้นยังอาจแนะว่ามีความ เรืองรองอยู่ในนั้นด้วย การที่ผู้แต่ง
เปรียบพิวของตัวละครซึ่งมีสีขาวออก เหลืองนวล เนื่องมาจากขัดพิวและทาทันทำให้ดู
ผุดผ่อง กับทอง เนื้อแปดซึ่งมีสีดกเหลือง และทองเนื้อแก้ว ซึ่งมีสีเหลือง เข้มขึ้นถือ
กันว่าเป็นทองบริสุทธิ์ และไม่เคยมองลงไปตามกาลเวลานั้น นับว่านอกจากจะชม
ความงามของพิวแล้ว ยังแฝงความยกย่อง ประหนึ่งว่าพิว เป็นสิ่งที่มีค่าอีกด้วย

¹หลวงธรรมาภิรมณ์, "ธาดามณีศรีสุพิศคำกลอน" สมุดไทยคำ เลขที่ 1
ตู้ 115 ชั้น 6/5.

²หลวงธรรมาภิรมณ์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ตู้ 113
มัดที่ 65.

³หลวงธรรมาภิรมณ์, "ธาดามณีศรีสุพิศคำกลอน" สมุดไทยคำ เลขที่ 1
ตู้ 115 ชั้น 6/5 มัดที่ 26.

ตัวอย่าง

.....	พญางวงของคอดังสอหงษ์
ถนानุชดูจุมศยบัววง
ดู เนตรดำขำคม เมื่อยามค้อน	นาศิกสมร เหมือนอังกฤษมะณีแฝง
เกษาดำคล้ำเรียบระ เบียบแปรง	พัน เป็นแสงนิล เนียน เจียรไน
พิณศกัณกลกลีบกมุทมาศ	โอรุสะอาเดียมชิต เมื่อพิไลสมย์
ดูปรางทองพ่องผิว เป็นนวลโย	โขงงไต้ลวง เดือน เมื่อแรมดวง
.....
.....	พระโอรุณันดั่งดาวโรหิณี ¹

การพรรณาส່วนอื่น ๆ ในร่างกายข้างต้น ส่วนใหญ่จะได้อิทธิพลทางด้านแนวคิดจากอินเดีย เช่น เปรียบใบหูกับกลีบบัว แต่ในที่นี้ผู้แต่ง เน้นว่าเป็น ดอกบัวทอง โดยมุ่งถึงสีผิว และ ความมีค่าด้วย เปรียบจุมกับทอ เปรียบศันกับดอกบัวแต่สิ่งที่น่าสนใจในบทพรรณานี้ คือ การเปรียบเทียบความโค้งของรูปคิ้วโดยนัย ว่างามจนอาจ "ลวง" ความโค้งของดวงจันทร์ข้างแรมได้ และผู้แต่ง เปรียบปากนางว่าเหมือนดาวโรหิณีนั้น เพื่อบอกว่าสีของริมฝีปากซึ่ง เป็นสีแดงดงามนั้น เปรียบได้กับสีแดงของดาวโรหิณี นับเป็นการเปรียบเทียบที่ทำให้ผู้อ่านสร้างจินตนาการได้ดี

¹หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ธาคาณณิศรีสุพิณค้ำกลอน" สมุดไทยคำ เลขที่ 1 คู่ 115

บทพรรณนาชมความงามของตัวละครทั้งหมดให้ภาพนางหรือตัวละครที่เหมือนกันจนผู้อ่านรู้สึกเพียงว่างาม แต่ไม่สามารถทราบได้ว่า ตัวละครแต่ละตัวงามต่างกันอย่างไร และแม้ว่า เนื้อความส่วนใหญ่จะเป็นการยึดถือตามแนวพรรณนาในวรรณกรรม เรื่องอื่น ๆ แต่ผู้แต่งก็พยายามแทรกส่วนที่เป็นแนวความคิดในการ เปรียบ เทียบที่เป็นของตนเองลงไปด้วยในบางตอน จึงมีส่วนทำให้บทพรรณานี้ดูมีคุณค่าเพิ่มขึ้น

4.3.4 บทพรรณนาบ้านเมือง

บ้านเมือง เป็นส่วนสำคัญในการพรรณนาฉาก เพราะผู้อ่านจะได้ทราบว่า เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเรื่องนั้น เกิดขึ้นที่ใด การพรรณนาภาพบ้านเมืองที่มีรายละเอียดทำให้ผู้อ่านสามารถวาดภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะมีส่วนทำให้น่าอ่านยิ่งขึ้น หลวงธรรมาภิมณฑ์ได้พรรณนาภาพบ้านเมืองในวรรณกรรมนิทาน¹ และบ้านเมืองในความเป็นจริงคือ กรุงเทพฯ ในวรรณกรรมสดุดีและวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีการ โดยกล่าวถึงเนื้อความที่คล้ายคลึงกัน คือกล่าวถึงส่วนประกอบและบรรยากาศภายในบ้านเมือง ส่วนวิธีการพรรณนาผู้แต่งก็ใช้การพรรณนาอย่างตรงไปตรงมาบ้าง ใช้คำที่มีความหมายในเชิงแนะนำภาพบ้าง ตลอดจนใช้การเปรียบเทียบต่าง ๆ อย่างไรก็ตามภาพบ้านเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมของท่านก็มีลักษณะ โกล้ เคียงกัน

ตัวอย่าง

มี เมืองหนึ่งใหญ่โตมโหฬาร

ชื่อโกสยรัตนาสง่าครัน

ประมาณกว้างใหญ่ยาว เก้าสิบ โยชน์

ภูเขาชิด เรียงรอบ เป็นขอบขันธ

แม่น้ำล้อมอ้อมวง เป็นกงกัน

ทุก เหลี่ยมหลั่นล้วนลิขรีราย

กำแพงป้อม เขื่อนเพ็ชร์สิบ เจ็ดชั้น

เป็น เขตชั้นหลั่นลดกำหนดหมาย

เสมาบังตั้งงามอร่ามพราย

เชิง เทีนรายแน่นหนาสง่างาม¹

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ชาดามณีศรีสุพิศคำกลอน" สมุดไทยคำ เลขที่ 1 :

ผู้แต่งกล่าวถึงสภาพทั่วไปของ เมืองโกสยรัตนาในด้านขนาดของเมือง ความเหมาะสมด้านภูมิประเทศที่สามารถใช้ภูเขากำแพงเมือง และมีแม่น้ำ เป็นคูเมือง สลับกับภูเขาที่มองเห็นยอดสูงต่ำลดหลั่นกันไป เป็นภาพน่าดู ผู้แต่งพรรณนามีกำแพงภูเขา ถึงสิบเจ็ดชั้น ล้อมรอบเมือง ลักษณะนี้เป็นสิ่งที่แปลกจากวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ซึ่งมักกล่าวตามกันมาว่ามีเจ็ดชั้น การพรรณนา เช่นนี้ให้ภาพเมืองที่กว้างขวางใหญ่โต และเข้มแข็ง ผู้อ่านอาจมองเห็นความสวยงามสง่าแฝงอยู่ในความแข็งแกร่งของเมือง เนื่องจากกำแพงเมือง และคูเมือง นั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

ตัวอย่าง

กรุงเทพมหานคร	อมรรัตนโกสินทร์
โสภิศรเพียงผิน	ภพ เทพชลอลง
.....
ทุกชั้นกำแพงเพียง	พิศ เล่ห์ไสลมา
เวียงครอบกระชั้นธสา	กลจักรวาทรง
เขื่อนชั้นธศุคัม	ภริทิกชะซึ่งบง
กลไชยสินธุลง :	กตล่อมลี เนรุธร ¹

ตัวอย่างนี้ผู้แต่งพรรณนาสภาพทั่วไปของกรุง เทพ ในลักษณะคล้ายคลึงกับ ตัวอย่างแรก แต่ใช้วิธีการเปรียบเทียบโดยตลอด บทแรกผู้แต่ง เปรียบความงามของเมืองว่าราวกับมองเห็นเมืองสวรรค์ที่ชลอลงมา ต่อมาผู้แต่ง เปรียบกำแพงเมืองว่า

¹ หลวงธรรมาภิรมย์, "รัชมัยคลาภิเศกคำฉันท์" กระดาษฝรั่ง เลขที่ 3 คู่ 113

แข็งแกร่งราวภูเขาคิน และ เปรียบ เทียบต่อไปอีกว่า ประดุจ เขาจักรวาลที่ครอบลง เป็น กำแพงล้อมโลกมนุษย์ไว้ จึงให้ภาพกำแพงเมืองที่แข็งแกร่งมาก ในตอนสุดท้ายผู้แต่ง เปรียบความลึกของคูเมืองซึ่งผู้แต่ง เรียกว่า "ไชยสินธุ์"¹ อันหมายถึง แม่น้ำแห่งชัยชนะ กับ ความลึกของทะเลสีทันดร ที่ล้อมรอบ เขาพระสุเมรุจึงนอกจากจะให้ภาพคูเมืองที่ลึก มากแล้ว ยังช่วย เน้นความสว่างงามของ เมืองที่ประดุจ เขาพระสุเมรุอีกด้วย การ เปรียบ เทียบ ในตัวอย่างข้างต้นให้ภาพเมืองที่เข้มแข็ง และสว่างงามได้ดี เช่นเดียวกับ เมืองโกสยรัตนา สภาพทั่ว ๆ ไปของเมืองในวรรณกรรมนิทาน และ สภาพเมือง ตามความเป็นจริงในบทพรรณนาของหลวงธรรมมาภิรมย์จึงใกล้เคียงกัน

ตัวอย่าง

สามปรากฏปราสาทโสกา	ชาลีราชา	ประทับ ณ สามฤดู
ร้อนหนาวคราวพิรุณเรณู	สมเด็จพระญ	ธราธิราชแรมรมย์
.....
ยอดปรากฏพะ เพื่อแผง	ณพิฆาพราน	
หยั่งยันพโยมกล	ดูจ $\frac{1}{2}$ จะ $\frac{2}{2}$ ลม	
บราลีประงอนซอน	สุริยแสงประสานสม	
มุขบรรช่าลักพรหม	วรพักตรจตุรา	
กุมสังขทรงหงษ์	ดูจ เห็น ณ เวหา	
ลาญแลตะลึงอา	ลยด้วยพิมลปรากฏ	
.....	

¹ คำในต้นฉบับ ไม่ชัดเจน

² คำในต้นฉบับ ไม่ชัดเจน

เพียง เพชยันต์ลอย

ละพิฆาพรามา

สู่พื้นพสุธรา

นฤมลพิฆานแมน¹

ผู้แต่งพรรณนาความงามของปราสาท 3 องค์ ซึ่งใช้เป็นที่ประทับแรม 3 ถู
 ของพระชาลีและพระกัณหา โดยพรรณนาตรง ๆ ว่างาม ในคำประพันธ์ 2 บทแรก แต่
 ต่อมาผู้แต่งใช้การ เปรียบ เทียบ เพื่อให้ผู้อ่านมองภาพปราสาท เหล่านี้ได้ละเอียดยิ่งขึ้น
 โดยเปรียบเทียบอุปการณ² ว่าสูงราวจะหยั่งความสูงของท้องฟ้า คำว่าเพื่อยแพงที่ผู้แต่งใช้
 ก็ให้ความหมายว่า เลื้อยขึ้นไปถึงท้องฟ้าซึ่งสูงสุดสายตาได้ ทำให้ผู้อ่านได้ภาพยอดปราสาท
 ที่สูงแต่ก็แผ่ความอ่อนช้อยอยู่ด้วย เช่นเดียวกับความอ่อนช้อยของบราลีที่สูงจนดูราวจะ
 ชอนหรือผ่าแสงอาทิตย์ขึ้นไปแม้แต่รูปพรหมที่ मुख ของปราสาท ผู้แต่ง เปรียบว่าอ่อนช้อยงดงาม
 ราวจะเหาะได้ และเปรียบต่อไปว่ารูปพรหมนั้นดูราวกับมีชีวิตจิตใจ จึงทอดสายตามองดู
 ปรากฏอย่างอวลในความงามในขณะที่จะเหาะจากไป การ เปรียบ เทียบ ในตอนนี้ เป็นแบบ
 ฝุคลาธิฐานซึ่งกล่าวถึงสิ่งไรชีวิตว่าทำอาการ เหมือนคน ทำให้บทพรรณนามีชีวิตชีวา
 นำอ่านยิ่งขึ้นทั้งยัง เป็นการ เน้นความงามของปราสาทให้เห็นได้เด่นชัด บทสุดท้ายผู้แต่ง
 เปรียบปราสาท 3 องค์นี้กับวิมานของพระอินทร์ เพื่อย้ำว่าความงามนี้เป็นความงาม
 แห่ง เมืองสวรรค์ ไม่อาจ เทียบกับสิ่งอื่นในโลกมนุษย์ได้ นับ เป็นปราสาทที่งดงาม เหมาะสม
 กับตัว เอกใน เรื่องซึ่งประกอบด้วยนฤญาติการที่เหนือกว่าบุคคลอื่น :

ตัวอย่าง

มณ เทียรระยับยง

คปราสาทประสิทธิ์สร

สูงทรงระหงกาญ

จนรัตนทริฎพรณ

ฤฎาผดุงสร

นพสุลย เลงยัล

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, "ชาลีภิเศกคำฉันท์" กระจาดฝรั่ง เลขที่ 1 คู่ 113 มัดที่ 64.

² ปรากฏในคำประพันธ์ข้างต้นนี้ เป็นคำที่ผู้วิจัย เห็นว่าใช้ในความหมายของปราสาท

เพ็ญแพงทิพย์พร	พิศ เยี่ยมพโยมทน
ฉายฉัตรลมบน	กัระบัคระบายชาย
เรื่องรัตนมาศพร	ณ พิจิตรพร้อมพราย
สบแสงประสานฉาย	รริจันทคารา
.....
รายลายกระหนก เครือ	วนเกี่ยวประภคกาญจน์
ช่อช้อยลอมมาล	ยะระบัคระ เบียดไบ
.....
โชติชัชวาลย์ปาน	ดุสิต เทพจำลองลง ¹

ผู้แต่งพรรณนาความงามของปราสาทราชมณเฑียรในพระบรมมหาราชวังของ
 กรุง เทพ โดยพรรณนาถึงลักษณะกว้างของหมู่ปราสาทว่ามีรูปทรงสูงสง่างดงาม
 มอง เห็น เป็นประกายระยิบระยับจากแสงของวัตถุที่นำมาประดับประดาตกแต่ง
 ราวกับ เป็นอัญมณี การพรรณนาเช่นนี้อาจทำให้ผู้อ่านมองเห็นแสงดูวาว เหล่านี้ไม่ชัดเจน
 ตามความประสงค์ของผู้แต่ง ผู้แต่งจึง เปรียบ เทียบว่า แสงนี้สุกสว่าง เป็นประกาย จน
 สามารถ "ประสาน" คือ เข้ากันได้สนิทกับแสงอาทิตย์ แสงจันทร์ และแสงดาว ซึ่งหมายถึง
 แสงที่ระยิบระยับลือแสงจากธรรมชาติทั้ง เวลากลางวันกลางคืน จึงให้ภาพปราสาทที่งดงาม
 อย่างมีค่า นอกจากนี้ผู้แต่งยังพรรณนาโดย เน้นถึงส่วนที่งามสะดูดตา คือส่วนยอดของปราสาท
 ซึ่งสูงมากจนดูเหมือนว่าจะ เลื้อยขึ้นไปถึงท้องฟ้าโดยใช้คำว่า "เพ็ญแพง" อีกครั้งหนึ่ง จากนั้น
 ผู้แต่งพรรณนาถึงความงดงามของส่วนอื่น ๆ ของปราสาทที่เกิดจากลวดลายอันประณีตบรรจง
 คือลายกระหนก เครือที่แกะ เป็นรูปใบไม้แรกผลิใบ เกี่ยวพันกัน เป็นช่อดูอ่อนช้อย และงดงาม

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, "รัชมิ่งคลาภิเศกคำฉันท์" กระดาษฝรั่ง เลขที่ 3 คู่ 113
 มัดที่ 67.

ด้วยแสงสุกใสของทองที่ใช้ประดับประดา ราวกับได้เห็นภาพใบไม้แรกผลิซึ่งมีสีแดง เรื่อ ๆ ปรากฏอยู่ตรงหน้า นับ เป็นส่วนที่แต่งแต้มให้พรรณานี้ดูงดงามมีชีวิตชีวายิ่งขึ้น ผู้แต่งได้พรรณนาภาพรวมของปราสาทในบาทสุดท้ายโดยใช้คำหลากหลาย ซึ่งมีความหมายถึง ความสว่างรุ่งเรือง คือคำว่าโชติ และ ชัชวาลย์ ซึ่งสามารถให้ภาพของปราสาทที่งดงามและมีค่าจนต้อง เปรียบเทียบกับความงามของสวรรค์ชั้นดุสิต

ภาพบ้าน เมืองก็ดี ภาพปราสาทราชวังก็ดี ที่ปรากฏทั้งในวรรณกรรมนิทานและวรรณกรรมสดดี ของหลวงธรรมมาภิรมณ์นั้น มีลักษณะใกล้เคียงกันอย่างที่สุด ทั้งในแง่เนื้อหาและวิธีการพรรณนา จนอาจกล่าวได้ว่าภาพบ้าน เมืองและปราสาทราชวังดังกล่าวนี้ น่าจะมาจากภาพกรุง เทพที่ผู้แต่งเห็นและเกิดความประทับใจ จึงนำมาถ่ายทอดลงในวรรณกรรมของตนได้อย่างงดงาม

4.3.5 บทพรรณนาขบวนทัพ

บทพรรณนาขบวนทัพ มัก เป็นสิ่งที่กวีแทรกลงไปในวรรณกรรม เพื่อช่วยทำให้เนื้อเรื่องสนุกตื่นเต้น เร้าใจยิ่งขึ้น และเพื่อให้ผู้อ่านได้รู้ถึงอำนาจของตัวละครในเรื่องอีกด้วย เนื่องจากสังคมสมัยก่อนยกย่องนักรบที่มีความสามารถให้เป็นวีรบุรุษ กวีจึงถ่ายทอดความนิยมของสังคมลงในวรรณกรรมด้วย

วรรณกรรมของหลวงธรรมมาภิรมณ์ มีบทพรรณนาขบวนทัพอย่างละเอียดเพียง 2 ตอน คือ ในเรื่อง ปฐมวดีคำฉันท์ และ เรื่องรัชมังกลาภิเศกคำฉันท์ ดังจะได้อีกตัวอย่างต่อไป

ตัวอย่าง

พลชชชชก็มี

ฤทธิ์อาจขยี้

ลี เนรุตลาย

พลชชชช ¹ ง่าย

สูงสกลกาย

ก็พ่วง

¹ ดันฉบับชำระ

พลชคชงางวง	ดุจ เสยดาวดวง	ตะวันจันทร์
.....
พลหัยหัยพงาด	ดุจสิงหนาท	ณ คูหา
พลหัยหัยกัคลา	ดุจพยุหพา	ทิมพ์พร
พลหัยหัยสุนทร	สินธวอมร	ก็ไปปาน
.....
พลรรถถ เคลื่อนคลอน	ดุมกำแปรกงอน	ครະไลโคล
พลรรถถไสว	งามแจรมจุไร	รุจิ เรข
พลรรถถเอนก	อุษพาญ เวก	กัองงาม
พลรรถถอร่าม	แอร่มกนกนาม	ภูชงคยง ¹

ผู้แต่งพรรณนาขบวนทัพของพระราช เมืองพาราณสี ตอน เดินทางไปขอนาง ปทุมวดี จากพระธานี ณ อาศรมกลางป่าลึก ซึ่งประกอบด้วย ฉันท์ และกาพย์ จำนวน 97 บท ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น เป็นบทที่กล่าวถึง ทหารหมวดต่าง ๆ ได้แก่พลข้าง พลม้า และพลรถ อันเป็นส่วนประกอบของจตุรงค์เสนา แต่มุ่ง เน้นถึงพาหนะที่มีลักษณะดี งดงาม และมีฤทธิ์มาก ผู้แต่งใช้วิธี เล่นคำซ้ำแบบกลบทโดยซ้ำคำตรงตำแหน่ง เดิมติดต่อกันไปหลายบท ซึ่งนอกจากจะ เกิดเสียงเสนาะแล้ว ยังเป็นการ เน้นถึงกองทหารและพาหนะจำนวนมากอีกด้วย

เมื่อพรรณมาถึงขบวนช้างศึก นอกจากผู้แต่งจะพรรณนาอย่างตรงไปตรงมาถึง ลักษณะของช้างว่ามีรูปร่างสูงใหญ่แข็งแรงแล้ว ยังใช้วิธี เปรียบ เทียบว่า ช้างเหล่านั้นมีฤทธิ์

¹ หลวงธรรมาภิวัฒน์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ด้ 113 มัดที่ 65.

มากจนอาจจะทำลาย เขาพระสุเมรุในเวลาเพียง เล็กน้อย เท่านั้น และกล่าวต่อไปอีกว่า ช้างเหล่านั้นมีงาที่ยาว และมิงวงที่ยาวมากเหมือนดังจะ "เสย" คือซ้อนขึ้นไปสอย เอาดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวลงมาจากฟ้าได้ ทำให้ผู้อ่านได้ภาพข้างศึกที่สว่างาม และมีฤทธิ์มากจริง ๆ

เมื่อพรรณนาถึงม้าศึกในขบวนทัพนี้ ผู้แต่งกล่าว เปรียบ เทียบว่า สว่างามราว ราชสีห์ มีฝีเท้าที่เร็วปานพายุ และมีคุณสมบัติที่เหนือกว่าม้าของ เทวดา เสียอีก ทั้งนี้ เพื่อ ต้องการบอกว่า เป็นม้าที่ เหมาะสมจะ เป็นม้าศึก ได้อย่างดี

ในบทพรรณนาความงามของรถ นอกจากจะพรรณนาตรง ๆ ว่าประกอบด้วย คุม แปรก ที่อ่อนอ่อนช้อยแล้ว ผู้แต่งยัง ใช้คำหลากที่มีความหมายว่างาม คือ แจ่ม(งามกระจ่าง) อร่าม(งามแพรวพราว) รุจี เรข(งามด้วยลวดลาย) ทำให้ได้ภาพรถศึกที่งดงามน่าชมด้วยการตกแต่ง

ตัวอย่าง

บัดนั้นนิกรโยธา	ทวยหาญโกลา	พลโห่กระโหมโครมครืน
กุมทอกแหลนหลาวง้าวป็น	ย่างเหย้าหยุดยืน	ขยับ เปนทำน่าดู
.....
นายขับกุมทวนคร่ำทอง	บ้างถือสัศตรุมอง	ก็ เมินชม้อย เมียง เชิง
บ้างถือ เชนทองถ เกิง	ฤทธิ์ร้ายแรง เถลิง	ยังปฤษฎางค์ดุรงค์
.....
สำสารสารทรงทรงธรรม	เอกไอยรารรรณ	ก็งามก็ เงื่อน เตือนชม
ทรงพระที่นั่งคชคม	คฤา เสวตรพลายสม	สมรรถประมาคืออินท
.....

รอบกฤษณิกาลัญจณ์แพรวพราย	เครื่องทรงทรงฉาย	ฉวีวาววาววาว
พรายพรายพร้อยพร้อยพร่าวพราว	พลาคาดดวงดาว	ประดับประดับดวงจันทร์
ล้ำคชชช เดินด้อมกัน	ร้องก้องก้องฤทธรรษ	เพียงพินพินาทำลาย ¹

ก่อนที่จะ เคลื่อนขบวนทัพ คำประพันธ์ที่ยกมา 2 บทแรกนั้น ผู้แต่งกล่าวถึงภาพของ เหล่าทหารจำนวนมากที่นำวายุไปหมด แต่ในความวุ่นวายนั้น ก็มองเห็นความพร้อมเพรียง เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เสียงโห่ที่ "กระโหม" คือระดมกันโห่ได้อย่างพร้อมเพรียงกัน เป็น จังหวะดังกึกก้องไปทั่วนั้น แสดงถึงความร่วมใจกัน และบอกถึงความ เกรียงไกรของ กองทัพด้วย นอกจากนี้ภาพเหล่าทหารที่ทำการต่าง ๆ เช่น กุมทอก หลาว ง้าว ปืน ทวน เช่น ยิงให้ภาพทหารที่คึกคัก เข้มแข็ง น่าชมมาก

ข้อความในบทต่อ ๆ มา เป็นการพรรณนาขณะ เคลื่อนขบวนทัพผู้แต่งใช้การ เปรียบ เทียบ เพื่อให้ภาพนี้น่าชมยิ่งขึ้น โดย เปรียบข้างทรงของพระราชาวางามราวกับ ข้างเอรารัณ และองค์พระราชาก็ เปรียบได้กับพระอินทร์ ในขณะที่กองทัพ เคลื่อนไป เรื่อย ๆ นั้น ผู้อ่านจะมองเห็นสีสันทองของทองที่ประดับดู เป็นประกายวูบวาบ เป็นจังหวะ ล้อกับประกาย เครื่องทรงของจอมทัพโดยผู้แต่ง เลือกใช้คำหลากหลายที่ เน้นถึงประกายอันงดงาม นี้หลายคำ คือคำว่า ววาว วาววาว พราย พรายพราย และพร่าวพราว คำเหล่านี้ นอกจากให้ภาพความงามระยิบระยับแล้ว ยังเป็นคำที่มีเสียงไพเราะ ทำให้บทพรรณนา ตอนนี้สมบูรณ์ด้วยอลังการทั้งด้าน เสียงและด้านความหมาย และผู้แต่งได้ เปรียบ เทียบภาพ ที่เห็นทั้งหมดในบทพรรณานี้ว่า เหล่าทหารทั้งหลายซึ่งมีความน่าชมอยู่แล้วนั้น เป็น เสมือน สิ่งประดับประดับที่ เน้นความงามของจอมทัพให้เห็นชัดเจน เช่นเดียวกับดวงดาวที่เป็นสิ่ง เสริม ความงามของดวงจันทร์ บทพรรณานี้สามารถให้ภาพของกองทัพที่เกรียงไกร งดงาม และมีระเบียบ นับ เป็นบทพรรณนาที่เราอารมณ์ได้ดี

¹ เรื่องเดียวกัน.

อาจกล่าวได้ว่า แม้บทพรรณนาขบวนการในวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิรมย์จะปรากฏอยู่ไม่มากนัก แต่ก็สามารถให้ภาพกองทัพที่เกรียงไกรมีระเบียบ และมีความงดงามประสานอยู่กับความเข้มแข็งนั้นอย่างกลมกลืน จึงสามารถเร้าอารมณ์ผู้อ่านได้ดี จัดว่าเป็นบทพรรณนาที่มีคุณค่าน่าประทับใจ

จากการศึกษาบทพรรณนาทั้งหมด ผู้วิจัยพบว่าผู้แต่งเน้นบทพรรณนาธรรมชาติเป็นพิเศษ จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นจุดเด่นของบทพรรณนาในด้านวิธีการพรรณนานั้น บางครั้งผู้แต่งเลือกใช้ถ้อยคำที่มีความหมายเด่นมาพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา แต่ส่วนใหญ่ผู้แต่งจะใช้ความเปรียบมาช่วยทำให้บทพรรณนานั้นคมคาย และมีชีวิตชีวน่าประทับใจยิ่งขึ้น นับเป็นบทพรรณนาที่มีคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ที่น่าศึกษา

4.4 ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ของไทยแต่ละชนิดมีข้อกำหนดด้านฉันทลักษณ์ที่แตกต่างกันไปจึงทำให้มีลีลาที่แตกต่างกัน หลวงธรรมาภิรมย์ ได้แต่งวรรณกรรมโดยใช้คำประพันธ์หลายประเภท เพื่อสื่อเนื้อหาที่แตกต่างกันอย่างกว้างขวาง และแสดงให้เห็นได้ว่า ไม่ว่าท่านจะเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทใดก็สามารถแสดงเนื้อหาได้อย่างเหมาะสมตามที่ท่านประสงค์ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการใช้คำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ดังนี้

4.4.1 โคลง

4.4.2 กลอน

4.4.3 กาพย์

4.4.4 ฉันท์

4.4.1 โคลง

ผู้แต่งใช้โคลงสี่สุภาพซึ่งเป็นคำประพันธ์ที่มีข้อบังคับหลายประการ คือ กำหนดจำนวนคำในบาท โดยแบ่งออกเป็นวรรคหน้า 5 คำ วรรคหลัง 2 คำ กำหนดสัมผัสระหว่างบาท 5 แห่ง และกำหนดตำแหน่งของคำเอก คำโท เนื่องจากลักษณะกำหนดเช่นนี้

ทำให้ในแต่ละวรรคมีจำนวนคำน้อย แต่ผู้แต่งก็ใช้วิธี เลือกถ้อยคำที่กินความมากมาย จึงสามารถใช้โคลงสี่สุภาพนี้เพื่อแสดงเนื้อความมากได้ เช่น เดียวกันกับคำประพันธ์อื่น ๆ ที่มีจำนวนคำในวรรคมากกว่า

หลวงธรรมาภิมณฑ์เลือกใช้โคลงสี่สุภาพแต่งนิราศซึ่งมีเพียง เรื่องเดียว คือ โคลงนิราศวัดรวกซึ่งมีเนื้อหาหลากหลายอยู่ในตัวเอง เช่น บทบรรยาย บทรำพัน บทเจรจา และผู้วิจัยเห็นว่าผู้แต่งสามารถใช้โคลงในการแจกแจงเนื้อหาเหล่านั้นได้ดี

ตัวอย่าง

ดลศาลาชื่อเจ้า	เณรนาม	เสนอแฮ
เรียบคิดฉงนถาม	เหตุพร้อม	
เขากล่าวแสดงความ	เพลงเล่า	มาแม่
<u>ว่าพยัคฆ์ตัวใหญ่จ้อง</u>	<u>ขบคั่นกินเณร¹</u>	

ผู้แต่งบรรยายถึงประวัติของศาลาชื่อศาลาเจ้าเณร โดยใช้ถ้อยคำง่าย ๆ แต่ก็จัดว่าเป็นการอธิบายอย่างถี่ถ้วน ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวทั้งหมดได้ ข้อความในบาทสุดท้ายเพียงไม่กี่คำก็สามารถเล่าถึงที่มาของชื่อศาลาอย่างได้ใจความ

ตัวอย่าง

แจรมประกายพฤษ์พร้อม	พร่าวพร่าว
อากาศเปิดสีขาว	ขอบฟ้า
โกกิลละ เกริ่นไพรรกราว	เกรียวคัพท์ เสนาะแฮ
สุริเยศจร เยี่ยมหล้า	ส่องพื้นภาคโพยม ²

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, โคลงนิราศวัดรวก, หน้า 30.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

ตัวอย่างนี้ผู้แต่งใช้โคลงสี่สุภาพพรรณนาชมธรรมชาติยามเช้าได้งดงามมาก ผู้แต่งสามารถเลือกคำที่มีความหมายเด่นให้ภาพได้ชัดเจน ขณะเดียวกันก็เป็นคำเอกโท ที่ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ และอ่านแล้วรื่นหูมาใช้ได้อย่างดีเยี่ยม เช่นใช้คำว่า "พร้อย" และ "พรราวพรราว" ซึ่งบอกถึงประกายระยิบระยับของดวงดาว และคำว่า "เยียมหล้า" กับอาการของดวงอาทิตย์แรกโผล่พ้นขอบฟ้า นอกจากการให้ภาพได้ชัดเจนแล้ว บทพรรณนาข้างต้นยังบอกให้รู้ถึงเวลาที่เคลื่อนผ่านไปโดยลำดับ จากบาทที่ 1 ซึ่งเป็นภาพท้องฟ้าขณะที่ยังมีดาวประกายพุกฤษ์ บาทที่ 2 ท้องฟ้าเริ่มจะสว่างเห็นความสว่าง บ้างเล็กน้อย บาทที่ 3 มีเสียงนกแซงแซว จนกระทั่งถึงบาทที่ 4 ดวงอาทิตย์เริ่มโผล่ ขึ้นมาส่องโลกให้สว่าง

ตัวอย่าง

โหมค เอยฟังค้อยง้อ	งอนวิง วอนแฮ
ถาม่าห์โหมคไปสิง	ท่งนี้
โหมคบอกโดยจริง	อย่าหลอก เลยพ้อ
นุชพี่มาจุงซี	ช่วยแจ้งความศิลย
ว่า เรียมลวงท่งล้ำ	ล้ำเนา เนินแฮ
ทรวงพี่เพียบไศกเซา	ซบ เซ้า
รำรักห่อนลิ้มเยาว์	ยอดเสนห์ เลยแม่
โหมคอย่าลิ้มเราเรา	รำซ้ำสั่งสาร

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

ผู้แต่งใช้วิธีพรรณนาความรู้สึกโดยแทรกลงไปในการพูดของผู้แต่งเองและใช้ความเปรียบแบบผูกคลาธิษฐานมาช่วย เน้นว่าผู้แต่งนั้นจงอนศิโยมคอยอย่างอ่อนหวาน เพราะต้องการความช่วยเหลือในการสั่งวานบอกเรื่องความโศกเศร้า และความรักที่มีต่อนาง ฉันทลักษณ์ของโคลงในตำแหน่งนี้ เปิดโอกาสให้ผู้แต่งเล่นเสียงวรรณยุกต์คือ "เราเรา" เพื่อย้ำการสั่งวานด้วยความร้อนใจให้หนักแน่นและประทับใจยิ่งขึ้น นอกจากนี้ลีลาของโคลงสี่สุภาพยังอ่านแล้วไพเราะรื่นหู เหมาะที่จะใช้เป็นบทสนทนาโต้ตอบกันโดยเฉพาะ เนื้อความที่บอกความในใจดัง เช่นตัวอย่างข้างต้น

จากข้อบังคับของโคลงสี่สุภาพดังกล่าว ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตว่าการที่โคลงชนิดนี้กำหนดจำนวนคำภายในวรรคไว้น้อย ทำให้ผู้แต่งพิถีพิถันเลือกถ้อยคำที่กินใจความมากมายใช้ในการพรรณนา และการที่ยังบังคับตำแหน่งของคำ เอก คำโท ก็มีส่วนทำให้เกิดเสียงสูงต่ำที่ไพเราะราวกับ เสียงดนตรี และทั้งสองประการนี้เป็นสิ่งที่ทำให้บทพรรณนาต่าง ๆ สมบูรณ์ทั้งความงามด้านเสียงและความหมาย โคลงสี่สุภาพจึงเป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่งที่เหมาะจะใช้ในการแต่งนิราศ

4.4.2 กลอน

กลอนเป็นคำประพันธ์ที่กำหนดจำนวนคำในวรรค ระหว่าง 6 ถึง 9 คำ กำหนดสัมผัสระหว่างวรรคไว้ 2 แห่ง และกลอนยังมีลีลาที่ต่อเนื่องไปได้เรื่อย ๆ หลวงธรรมาภิรมย์จึงเลือกใช้กลอนสุภาพ แต่งวรรณกรรมนิทานเรื่อง ธาตุมณีศรีสุพินคำกลอน ซึ่งประกอบด้วยกลอนสุภาพจำนวน 278 คำกลอน และประกอบด้วยเนื้อหาต่าง ๆ ทั้งการบรรยายเรื่องราว การพรรณนาต่าง ๆ แม้เรื่องจะมีความยาวมาก แต่เมื่อผู้แต่งเลือกใช้คำประพันธ์ที่อ่านง่าย ฟังง่าย จึงทันใจผู้อ่านผู้ฟัง ทำให้ได้เรื่องราวต่าง ๆ ได้รวดเร็ว และยังเกิดความเพลิดเพลินด้วย

ตัวอย่าง

ฝ่ายโฉมนาง เบญจลักษณ์นาฏ	บรรทมอาศน์แก้วใหม่ไทสวรรย์
เนตรสนิทกนิมิตรมหิศจรย์	ในความฝันว่ามนุษย์บุรุษชาย
แต่งตัว เพศ เป็นพราหมณ์ดูงามนัก	ใส่กรอบภักตร์กลัวผมดูสมฉาย
นุ่งยก เชิงพื้นขาว เสื้อกรุยกราย	สักส่ายทู่หว่าประจำทรง
เบื้องหัตถ์ขวากุมแก้ววิ เขียรฉาย	หัตถ์เบื้องซ้ายพิฆทองประคองสร้าง
พระนางรับจับ แอบไว้แนบองค์	พระโฉมยงเยาวายุพินยั้งยินดี ¹

ผู้แต่งใช้กลอนแปดบรรยายความฝันของนาง เบญจลักษณ์อย่างละเอียด โดยกล่าวถึงพราหมณ์หนุ่มซึ่งมีรูปโฉมงดงาม แล้วบรรยายถึงเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ ทรงผม มือที่ถือของมีค่า ตลอดจนอาการที่ประคองของสูงค่านั้นส่งให้นาง ซึ่งนับเป็นบทบรรยายที่ให้ภาพได้ชัดเจน มีรายละเอียดต่าง ๆ ที่สำคัญครบถ้วน และยังเป็นคำประพันธ์ที่ไพเราะด้วยเสียงสัมผัสอีกด้วย

ตัวอย่าง

แล้วเลื่อนลงชมชลามหาสมุทร	อันกว้างสุดสายตาชลาสี
เป็นประกายปรายชัดในนที	ดั่งมณีรัตนระแนงแล้วแก้งปราย
วาววับจับแสงนภาภาค	ดูเกลื่อนกลาศแล้วก็กลับไปล้มหาย

¹หลวงธรรมาภิมณฑ์, ธาตมณิศรสุพิณคำกลอน” สมุดไทยคำ เลขที่ 1 ๕ 115

พายุพัดซัดซ่าน้ำกระจ่าย	เป็นประกายพรายพร่างกระจ่างตา
ดั่งพลอยเพชร เม็ดมณีล้วนสีน้ำ	วิไลล้ำชมชวน เสน่หา
ดูไซไซช่วงร่วงลงในคงคา	ดั่งมทานพรัตน์จำรัส เรือง ¹

ผู้แต่งใช้กลอนแปดพรรณนาความงามของทะเลได้งดงามมาก กลอนเพียง 3 บท สามารถให้รายละเอียดต่าง ๆ ของภาพได้มาก คำที่เลือกสรรมาใช้มีความไพเราะจากเสียงสัมผัสอักษร คำอักษาส และคำที่มีความหมายแนะนำภาพ เช่น คำว่า ประกาย ะวาววับ พรายพร่าง ซึ่งให้ภาพประกายระยิบระยับของพื้นผิวน้ำยามคลื่นไหว เพราะแรงลมลัดกับแสงแดดได้ชัด เจนมาก นอกจากนี้ผู้แต่งยังใช้ความ เปรียบแบบอุปมา มา เน้นความงามของประกายจากผิวน้ำว่างดงามและดูมีค่าราวกับแก้วพรัตน์ที่โปรยปรายลง บางครั้งก็ล้มหายไปจากสายตา แต่ต่อมาก็กลับมาส่องแสงระยิบระยับ

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การที่กลอนแปดประกอบด้วยจำนวนคำ ระหว่าง 7 ถึง 9 คำ ใน 1 วรรค และประมาณ 32 คำ ใน 1 บท และจะแต่งยาวกี่ปบทก็ได้นี้ ทำให้ผู้แต่งสามารถบรรจุเนื้อความลงไปได้มาก จึงเท่ากับ เป็นการ เก็บรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิต และสิ่งต่าง ๆ ได้มากมายเหมาะที่จะนำมาเล่า เรื่องต่าง ๆ ได้ชัดเจนดี

นอกจากการใช้กลอนแปดอย่างธรรมดาแล้ว ในการแต่งวรรณกรรมคำสอน เรื่อง กลมทสุภาสิต เพื่อแสดงเนื้อหาที่เป็นข้อคิดในการดำเนินชีวิต ผู้แต่งได้เลือกใช้ กลอนกลบทมาแต่ง จึงทำให้ได้ลีลาที่แปลกไปกว่าเดิม และผู้อ่านไม่เกิดความ เบื่อหน่าย ผู้แต่งเลือกกลบทต่าง ๆ มา 58 ชนิด และใช้กลบทแต่ละชนิดแต่งคำกลอนเพียงประการเดียว ในทำนองอวดฝีมือในการแต่งพร้อมทั้งบอกชื่อกลบทกำกับไว้อย่างชัดเจน ทำให้สะดวกในการอ่านเพิ่มขึ้น

¹ เรืองเดียวกัน.

ตัวอย่าง

ก้านต่อดอก¹

เบนผู้น้อยน้อยหน้า <u>สังเวชนา</u>	อย่าบัง เหตุหาญข้ามปล่อง <u>เปลว</u> เทว
กำลังน้อยถอยแรงยอม <u>เร็ว</u> เลว	รู้ว่า <u>เปลว</u> ไฟผอยอย่า <u>ซุ่ม</u> รุม
แม้ควร <u>ดัม</u> ดับไว้ให้ <u>มิด</u> ชิด	ไม่ควร <u>มิด</u> ปม็องอย่า <u>คลุม</u> สุ่ม
ที่สูงยศลดา <u>ย่ำ</u> รุมคุม	เอา <u>โทษ</u> ท่วมทับท่านไม่ <u>งาม</u> ความ
เหมือนไม้ <u>ซีก</u> ฉีก <u>ซ้น</u> ค้อน <u>คัด</u> งัด	ค้าย <u>เขี้ย</u> คัด <u>ขน</u> ซุง <u>ทำ</u> สาม <u>ผล</u> ลาม
ถ้า <u>เพลิง</u> งพล้ำ <u>ซ้ำ</u> พ่าย <u>ฝ่าย</u> ลามปาม	เหมือน <u>หา</u> ความ <u>ทุก</u> ข์ <u>ใส่</u> สณธ์ <u>ตนา</u> 6 คำ 4 ²

ผู้แต่งใช้กลอนกลบทซึ่งมีข้อบังคับสัมผัสสระซึ่งเป็นสัมผัสเพิ่มภายในวรรคมากกว่า กลอนแปดตามปกติกลบทชื่อ ก้านต่อดอกนี้ มีข้อกำหนดคือ การกำหนดสัมผัสสระ 2 คำท้าย ของทุกวรรคให้เป็นสระเดียวกัน จากตัวอย่างข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าผู้แต่งสามารถหาคำ มาใช้ได้ตามข้อกำหนด คำทุกคำเป็นคำที่มีความหมาย และเมื่ออ่านใจความทั้งหมดแล้ว ผู้วิจัยก็เห็นว่าได้ใจความดีด้วย ไม่มีการใช้คำ কোনใดที่ใช้อย่างที่เราเรียกว่ากลอนพาไปเลย เนื้อหาของคำสอนที่ปรากฏจึงชัดเจน ตามที่ผู้แต่งต้องการ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กลบทชนิดนี้เป็นกลบทที่เพิ่มสัมผัสสระทุกวรรค โดยกำหนดว่า 2 คำสุดท้าย ของกลอนแต่ละวรรค จะต้องใช้คำที่มีเสียงสระเดียวกัน ดังที่ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องหมาย ก กับไว้ให้เห็นชัดเจน

² หลวงธรรมาภิรมย์, กลบทสุภาสิต, หน้า 22-23.

ตัวอย่างวัวพันหลัก¹

ไม่ใช่การที่จะภาระทุง <u>เข้าคด</u>	<u>คดตะกอย</u> คู่ยประชต <u>สุวณณ</u> วิล
<u>ถวิลหวัง</u> ตั้งใจจะให้ <u>กิน</u>	<u>กิน</u> เท่าไรไหนจะ <u>สิ้นที่หิวมา</u>
<u>มา</u> คิดดูมิใช่กิจจะ <u>คิดกอบ</u>	<u>กอบ</u> การกิจคิดให้ <u>ชอบทั้งหลังนำ</u>
<u>นำ</u> เหน็ดเหนื่อยเมื่อ <u>ยหนัก</u> <u>เชื่อนชักพา</u>	<u>พา</u> ป่วยการ <u>เสีย</u> เวลาที่ <u>หุงทำ</u>
<u>ทำ</u> สิ่งไรควรให้ <u>คิดพินิจก่อน</u>	<u>ก่อน</u> ที่ <u>ทำ</u> จำที่ <u>สอนอย่า</u> <u>เปลี่ยงพลา</u>
<u>พลา</u> พลาด <u>ทำ</u> พา <u>ขาด</u> ทุนมิ <u>ควรทำ</u>	<u>ทำ</u> <u>เสีย</u> กำแล้วจะ <u>ซ้ำ</u> <u>เสีย</u> กอบ <u>เต็ม</u> ² . ๓ . 6 คำ

ผู้แต่ง เลือก ใช้กลบทชื่อวัวพันหลักซึ่งข้อกำหนดสำคัญคือการซ้ำคำจากท้ายวรรค
ทุกวรรค ไปซ้ำกับคำแรกของวรรคถัดไป การซ้ำคำในตัวอย่างนี้ เหมาะกับ เนื้อความมาก
เนื่องจาก เป็นการซ้ำ เพื่อ เน้นหรือย้ำความหมายของคำให้ชัด เจนหนักแน่นขึ้นกว่าเดิม จึง
เท่ากับ เป็นการ เน้นคำสอนให้หนักแน่นขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย

อาจกล่าวว่าการที่ผู้แต่ง เลือกใช้ลีลาของกลอนแปดที่ไพเราะด้วยจังหวะที่สม่ำเสมอ
และประกอบด้วยน้ำเสียงที่นุ่มนวลของถ้อยคำในการบรรยายและพรรณนา เรื่องธาดาศรีสุพินคำกลอน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กลบทชนิดนี้ เป็นกลบทแบบบังคับการเพิ่มซ้ำคำ โดยคำสุดท้ายของแต่ละวรรค
จะส่งไปซ้ำ เป็นคำแรกของวรรคถัดไป

² หลวงธรรมาภิรมย์, กลบทสุภาสิต, หน้า 27.

ทำให้เรื่องน่าอ่าน และการที่ผู้แต่ง เลือกใช้ลีลาของกลบทมาแต่งวรรณกรรมคำสอน เรื่อง กลบทสุภาษิต ก็มีส่วนช่วย เพิ่มน้ำหนักของคำสอนให้ผู้อ่านสามารถ เข้าใจได้ชัด เจนขึ้นโดย ไม่เกิดความ เบื่อหน่าย

4.4.3 ภาพย

หลวงธรรมมาภิรมย์ ใช้ภาพย 2 ชนิด คือ ภาพยฉับย 16 และภาพย สุรางคนางค 28 แต่งรวมกับคำประพันธ์ประเภทฉันทใน เรื่องวินศวานิชคำฉันท เปรีคลิศคำฉันท ปทุมวดีคำฉันท ชาลลิกเศกคำฉันท กฐาทกคำฉันท รัชมยงคลาภิเศกคำฉันท ฉันทสรเสริญ วัจฉกรวรรดิราชาวาส คำฉันทฤษฏีสังเวย กล่อมพระเสวตรวชิรพาหะและคำฉันทฤษฏีสังเวย พระเสวตฉัตร ภาพยมีลักษณะคล้ายกลอน คือ กำหนดจำนวนคำในวรรคและกำหนดสัมผัส ผู้แต่งจึงมีอิสระในการ เลือกถ้อยคำมาใช้ได้มาก ผู้วิจัยพบว่า ผู้แต่งใช้ภาพยฉับย 16 มากกว่าภาพยสุรางคนางค 28 โดยใช้ภาพยฉับยทั้งในการบรรยายเรื่อง เพื่อดำเนินเรื่อง ให้รวดเร็ว ใช้ในการพรรณนาต่าง ๆ เช่น พรรณนาความงาม พรรณนาความรู้สึก ใช้ใน บทเจรจาโต้ตอบกัน และใช้ในโวหารเทศนาอีกด้วย ส่วนภาพยสุรางคนางค 28 นั้น ผู้แต่งใช้กับการบรรยายเรื่องราวและการพรรณนาความรู้สึกเพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัย เห็นว่าการที่ผู้แต่ง เลือกใช้ภาพยมาแสดงเนื้อหาที่หลากหลาย ทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง เกิด อารมณ์ที่ต่างกันออกไป

ตัวอย่าง

มีชายแก่หนึ่งคือตา	โซลือกนามปรา	กฎในวินศธานี
เบนคนชาติยิวไปมี	เพื่อแม่อาร์	แก่ใครแลใครจนคน
เพื่อนบ้านร้านถิ่นแถวถนน	ไกลไกลทุกตน	ชวนกัน เกลียดชังทั้งผอง
แก่ตระหนี่ เหนียว เงินทอง	ทรัพย์สินสิ่งของ	คิดชอนคิด เก็บ เกียจกัน

ภูเงินภูทรัพย์นับวัน	ดอก เบี้ยกรมธรรม์	คอยถามคอยทวงห้วงหา
เจ้าหน้าที่ทั้งหลายไปเหมือน	แกคอยดัก เดือน	ผู้คนจึง เกลียด เสียคดี ¹

ตัวอย่างนี้ผู้แต่งใช้กาพย์ฉับ 16 เล่าเรื่องราวของตัวละคร โดยผู้อ่านได้รู้จักชื่อ เชื้อชาติ บ้าน เมืองที่ตั้งถิ่นฐาน และอาชีพ ตลอดจนความรู้สึกของบุคคลบางกลุ่มที่มีต่อตัวละคร ดังกล่าว ผู้แต่งใช้วิธีบรรยายความอย่างรวดเร็ว แต่ได้รายละเอียดชัดเจน ผู้อ่านได้รู้จัก ตัวละครหลายด้าน เป็นการปูพื้นฐานเกี่ยวกับตัวละครซึ่งจะ เป็นตัวสำคัญในการสร้างความ ชัดแย้งของ เรื่องต่อไป

ตัวอย่าง

ทั้งดวงทินกร	ก็เย็นรอนรอน	เรียฟ้าแฝงไศล
เนียนทกเห็น	นำฝูงมุงไพร	พร้อม เพื่อนพิศมัย
ไอ้อก เอ๋ย เรา	แต่จาก เย่า เยา	วมิตรชนิษฐา
หวังสุขด้วยเพื่อน	เยี่ยม เยือนสนทนา	เป็น เพรง เวรา
		เพื่อนต้องจงจำ ²

ผู้แต่งใช้กาพย์สุรางคนางค์ 28 พรรณนาธรรมชาติโดยเชื่อมโยงกับความรู้สึกของตัวละคร ได้ดี เพราะกาพย์สุรางคนางค์ 28 นั้น บทหนึ่งมีถึง 7 วรรค จึงสามารถให้รายละเอียดต่าง ๆ ได้มาก และเนื่องจากฉันทลักษณ์ประเภทนี้ กำหนดไว้เพียง คณะ และสัมผัสดังกล่าวแล้ว จึง

¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์, วินิศวานิชคำฉันท์, หน้า 7-8.

² เรื่อง เดียวกัน, หน้า 23.

เปิดโอกาสให้ผู้แต่งเลือกสรรถ้อยคำที่มีเสียงไพเราะ และมีความหมายเด่นมาใช้ได้มาก โดยไม่ต้องกังวลกับเสียงสูง ต่ำ หนัก เบา ดังเช่นผู้แต่งเลือกใช้คำว่า รอนรอน เรียบ นมนอน คำเหล่านี้ให้ภาพที่ชวนให้ตัวละครเกิดความรู้สึกหวนไหว คำประพันธ์ บทแรกในตัวอย่างข้างต้นให้ภาพของการกลับบ้านอย่างอบอุ่น ขณะที่เนื้อความในกาพย์บทต่อมาให้รายละเอียดของคนที่ต้องจากบ้าน จากคนรัก และต้องมาพบความผิดหวัง ซึ่งเป็นภาพที่ตรงกันข้าม แต่เมื่อนำมาเกี่ยวโยงกันก็สามารถสร้างอารมณ์สะเทือนใจ เนื่องจากสงสารตัวละครนับว่าผู้แต่งใช้กาพย์สี่ เนื้อหาที่เป็นการพรรณนาอารมณ์โดยเกี่ยวข้องกับธรรมชาติได้อย่างเข้าใจ

ตัวอย่าง

แล้วบัลหะสาหันมา	ถามไซลือกตา	แกจะ เชือดเนื้อ เขาไป
หมอรักษาแผลแก้ไข	มีแล้วฤาไร	จะได้คอยรักษา เขา
ไซลือกว่าสัญญาเรา	หมอรักษา เขา	ไม่มีจะหามาไย
บัลหะสาจึงถามเข้าไป	ตาเต็งตาไซ	ลือกหามา เสร็จแล้วฤา
ไซลือกรับว่าเออฮือ	เราหามาถือ	เตรียมแล้วสำเร็จ เสร็จมา ¹

ตัวอย่างข้างต้นนี้ ผู้แต่งใช้กาพย์มั้ง 16 กับบทเจรจาของตัวละครซึ่งโต้ตอบกันอย่างรวดเร็ว แสดงถึงบรรยากาศที่เคร่งเครียดจริงจัง แต่ขณะเดียวกันผู้อ่านก็เข้าใจได้ชัดเจนว่าตัวละครโต้ตอบกันเรื่องอะไร ทั้งยังได้รู้จักนิสัยของตัวละครจากบทเจรจานี้ด้วย การที่ผู้แต่งเลือกใช้คำตอบรับบางคำ คือ เออฮือ ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าได้ใกล้ชิดกับตัวละครยิ่งขึ้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

จากการศึกษาเรื่อง การใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์นี้ ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตว่า ผู้แต่งใช้กาพย์ฉมัง 16 กัม เนื้อหาที่หลากหลายกว่ากาพย์สุรางคนางค์ 28 อาจเนื่องจาก กาพย์ฉมังใช้ถ้อยคำในวรรคน้อยกว่า แต่สามารถกินความได้เท่ากันและจังหวะของคำใน วรรคของกาพย์ฉมัง 16 ซึ่งบทหนึ่งแบ่งออกเป็น 3 วรรค วรรคแรกมี 6 คำ วรรคที่ 2 มี 4 คำ และวรรคที่ 3 มี 6 คำ เท่ากับวรรคแรก จึงทำให้ลีลาจังหวะมีน้ำหนักเท่ากัน ทั้งในตอนแรกและตอนท้ายของบท เนื้อความจึงดำเนินไปเรื่อย ๆ โดยมีจังหวะสม่ำเสมอ และราบรื่นกว่า

4.4.4 ฉันท

ฉันทลักษณะของฉันทที่กำหนดคณะ¹ สัมผัส และคำครุ ลหุ จึงเป็นฉันทลักษณะที่แต่งให้ไพเราะได้ยาก เพราะมีข้อจำกัดเรื่องความหนักเบาของเสียงดังกล่าว แต่เสียงหนักเบา ที่เกิดจากถ้อยคำที่เป็นจังหวะนี้เอง กลับเป็นลักษณะเด่นที่ทำให้เกิดความไพเราะ สุมาลี กิยะกุล กล่าวถึงลำนําของฉันทไว้ว่า "ลำนําของฉันทเกิดจากเสียงหนักเบาสอดสลับกันทำให้เกิดความสะเทือนอารมณ์ การเปลี่ยนลำนําให้กระทบอารมณ์ เปลี่ยนได้โดยเพิ่มหรือลดหรือสลับความหนักเบาของเสียงที่เรียบเรียงกันอยู่² จากคำกล่าวนี้นี้แสดงให้เห็นว่า ฉันทเป็นแบบคำประพันธ์ที่เร้าอารมณ์ได้สูง ดังที่นายคำรา ณ เมืองไค้ กล่าวไว้ว่า "สำนวนความของฉันทนั้นแสดงความซึ่งใจแรงกว่า

¹ คณะในที่นี้หมายถึงการกำหนดจำนวนคำในวรรคหนึ่ง บาทหนึ่ง หรือบทหนึ่ง ไม่ได้หมายถึงลักษณะที่วางคำเสียงหนัก เสียงเบา ซึ่งแบ่งออกเป็น 8 คณะ

² สุมาลี กิยะกุล, สมุทรโฆษคำฉันท์ส่วนที่แต่งในสมัยอยุธยา : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ." (วิทยานิพนธ์ปริศนาคำฉันท์ที่ติด ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519) หน้า 18. (อัดสำเนา)

ภาพย์กลอนอื่น ๆ"¹ หลวงธรรมาภิรมย์คงจะ เข้าใจในความสะเทือนอารมณ์อันเกิดจาก คำประพันธ์ชนิดนี้ได้ดี จึงนำฉันทมาแจกแจง เนื้อหาต่าง ๆ ในวรรณกรรมของท่าน ทั้ง การบรรยายเรื่องราวให้รวดเร็ว บทพรรณนาต่าง ๆ บทสนทนา บทสดุดี ซึ่งผู้วิจัย เห็นว่าท่านสามารถใช้คำประพันธ์ประเภทนี้ในการสื่อ เนื้อหาต่าง ๆ ได้หลายรส

ตัวอย่าง

รำปางนิทานบุรุษสอง	ชนชาติอิตาลี
เนาในประเทศรีวิศศรี	ชล เขตภารา
บัสสานิโอบำภูตินาม	กรแจ้งสมัยญา
เนื่องเชื้อ ณ วงษคณา	นุตระกูลมหาศาล
แอนตอนนิโอบุรุษหนึ่ง	บริบูรณ์ศฤงฆาร
พานิชตระกูลวิบูลการ	กิจกอบ ณ ค้าขาย
ทั้งสองเสมอกลมรัก	ษ สมัยครสมานหมาย
เปนอรรคุดมบิยสหาย	บมิห่างมิพัน เเทิน
แม้ใครและใครมิวประสงค์	จระไร บแรม เมิน
รับภารผดุงกิจ เจริญ	ก็สฤทธิประสงค์สม ²

ผู้แต่งใช้สันตติลภันท์ บรรยายเรื่องราวโดยปูพื้นถึงตัวละครสำคัญ 2 ตัว คือ บัสสานิโอบุ และ แอนตอนนิโอบุ ในเรื่องวินิศวานิชคำฉันท โดยผู้แต่งสามารถให้ รายละเอียดต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้อ่านรู้ถึงชื่อ รู้ภูมิหลังว่า ทั้ง 2 คน เป็นชาวอิตาลีอาศัย

¹ นายดำรา ณ เมืองใต้ (นามแฝง), ภาษาและวรรณคดี (พระนคร : รวมสาส์น) 2515, หน้า 149.

² หลวงธรรมาภิรมย์, วินิศวานิชคำฉันท, หน้า 2-3.

อยู่ในเมืองวินศ ซึ่ง เป็นเมืองที่ผู้แต่งใช้คำว่า "ชล เขตฯ" บอกลักษณะที่เห็นชัดเจนของเมืองนี้ และรู้ว่า คนหนึ่งมาจากตระกูลสูง อีกคนหนึ่ง เป็นพ่อค้ามีฐานะร่ำรวย ตัวละครทั้ง 2 ตัวนั้น เป็นเพื่อนที่รักกันมาก โดยผู้แต่งใช้คำว่า "บราม เมิน" มาย้าความสัมพันธ์นี้ให้เห็นถึงความ เต็มใจที่จะช่วย เหลือกัน คำประพันธ์ข้างต้นนี้ แม้ว่าจะใช้วิธีการบรรยายความธรรมดา แต่เน้นการบรรยายสิ่งสำคัญโดยไม่เยิ่น เยื้อ เช่นนี้ก็นับว่าผู้แต่งสามารถใช้ฉันทในการเล่าเรื่องราวได้กระชับ และชัดเจนดี

ตัวอย่าง

นักรชฌมกร	และรตีทิวาวัน
ตั้งแต่จะไกลกัน	บมิรู้จะคินคง
.....
เคยยลคณาคณ	จรดลอ เนกใน
แสศรีบทบรูไคร	ศรีบทโอ้จะวายพัง
.....
เคยยลแลยามยล	จะบยลอนาถใจ
จัก เปล่าจราไกล	จระโอ้จะตรอมตรม
ยามคำระยัง เคย	สนั่น เสียงกระแสงใส
พังแสน เสนาะใน	เสนาะ โอ้จะนานพัง
โอ้คอยสมัยมุ่ง	จิตรท่าทิวาชม
เพื่อนสันนิบาตคม	บมิรู้กำหนดคอย ¹

¹หลวงธรรมาภิรมย์, "ฉันทสรร เสริญวัดจักรวรรดิราชาวาศ" สมุดไทยคำ เลขที่ 21

ตัวอย่างข้างต้นนี้ ผู้แต่งใช้อินทวิเชียรฉันทน์ พรรณณาเข้าไปอีกชนิดหนึ่ง อารมณ์ของผู้แต่งที่มีต่อประชาชนซึ่งมาร่วมงานฉลองวัดจักรวรรดิราชาวาศด้วยกัน ซึ่งใน ต้นฉบับ เดิม เป็นบทพรรณนาที่มีความยาวมาก ในที่นี้ผู้วิจัยคัดเอามาเพียงบางตอน เพื่อให้ เห็นวิธีการพรรณนาและให้เห็นว่าผู้แต่งมีความรู้สึกต่าง ๆ กัน เช่น เคยได้ยินเสียงคน และ เสียงระฆังก็จะได้ยิน เคยได้เห็นผู้คนจำนวนมากมายต่อไปนี้จะได้ไม่เห็น คง ต้องนับ วันนับคืนคอย

แม้ว่าจะ เป็นคำประพันธ์ประเภทฉันทน์ซึ่งบังคับตำแหน่งของคำครุ-สพ ก็มองเห็น ได้ชัดว่าผู้แต่งได้พิถีพิถันในการใช้คำที่มีความหมายเด่น ขณะเดียวกันก็ได้เสียงของคำ ตรงตามข้อบังคับด้วย ทั้งผู้แต่งยังใช้วิธีการเล่นคำซ้ำในที่ต่าง ๆ เพื่อเน้น อารมณ์หรือ ความรู้สึกอาลัยอารมณ์ให้หนักแน่นยิ่งขึ้น อนึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า อินทวิเชียรฉันทน์ นี้ ประกอบด้วยลหุเพียงตำแหน่งเดียว ในวรรคหน้าทำให้ผู้แต่งมีโอกาส เลือกคำมาใช้ ได้มาก ขณะเดียวกันวรรคหลังซึ่งประกอบด้วยลหุเรียงกัน 2 คำ แรก มีส่วนทำให้เสียง ที่เกิดขึ้นไพเราะพรึ่พรายเป็นจังหวะ จึงเหมาะที่จะนำมาแต่งบทพรรณนาให้กระทบ อารมณ์คนฟังให้รู้สึกคล้อยตามไปด้วย

ตัวอย่าง

พระราชานแห่ง เมืองพาราณสี

อ้า โฉมอร เจลิม

เกลศโลกยธาตรี

ใครได้ทฤชฎี

ก็ลิ้มแลตะวันจันทร์

โฉมแม่นี้ควรปิ่น

มกฏนาฏ ณ ไอสวรรย

อย่าแม่อย่าควรศิลย์

สอั้นรักพนาลี

เชอญแม่ภิรมยศุข

สวัศดิโนบุรีศรี

ควร เจ้า เปนคู่ชี่

พิตรร่วม ณ เรียมรา

นางปทุมวดี

อำพระยาค้วนโดย	จิตรรวม เมื่อยามศัลย์
ใช้ว่าวันจันทร์	จะลับโลกย เสียเดียวตาย
.....
ซึ่งมีกมลกรุณา	คุณใดจะปานปูน
อำขุนนี้วางชีวณุล	ลิกคู่พระบาททาง
.....
แต่น้องนี้ชาวอรัญ เชื่อ	วน เวศบสมควร
เคียงคู่บุบผทสงวน	อนึ่งรูปพิกลการ ¹

ตัวอย่างนี้ผู้แต่งใช้ อินทวิเชียรฉันท์ พรรณนาบทเจรจาโต้ตอบกัน การที่เลือกใช้ฉันท์นี้มาแต่งก็ทำให้ผู้อ่านมองเห็นว่าเป็นบทโต้ตอบที่ดี คือมองเห็นได้ชัดเจนว่า ได้ใจความแจ่มชัดและกระทัดรัด คือพระราชานั่งเมืองพาราณสีกับนางปทุมวดี โดยพระราชานั่งเมืองพาราณสีถามนางปทุมวดีนั้นงามเหมือนนางใดในโลกควรที่จะเป็นคู่ชีวิตของพระราชานั่งเมืองพาราณสี นางไม่ควรทุกข์ และร้องไห้เพราะอาลัยรักป้า และ นางปทุมวดีก็พูดโต้ตอบในประเด็นเดียวกัน ว่าขอพระองค์อย่างเพิ่งเร่งรัดนางนิก นางกล่าวถ่อมตนว่านางไม่คู่ควรกับพระองค์เพราะนางเป็นชาวป่า และพูดแสดงความยกย่องพระราชานั่งเมืองพาราณสีในฐานะที่จะเป็นผู้คุ้มครองชีวิตนางต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่าผู้แต่งสามารถใช้คำประพันธ์ประเภทฉันทมาแต่งบทโต้ตอบได้ เข้าใจชัดเจน โดยผู้แต่งเข้าใจความรู้สึกของตัวละครราวกับได้ยินเรื่องราวนี้ด้วยตนเอง

¹ หลวงธรรมาภิรมย์, "ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 ฐ 113 มัดที่ 65.

อาจกล่าวได้ว่าผู้แต่งสามารถนำคำประพันธ์ประเภทฉันทมาแจกแจง เนื้อหาของวรรณกรรม โดยสามารถ เปลี่ยนความรู้สึกของผู้อ่านผู้ฟัง ให้ เกิดขึ้นหลายหลากรส

จากการพิจารณาการใช้คำประพันธ์ในการแต่งวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิมภ์พบว่าท่านสามารถแต่งคำประพันธ์ได้หลายประเภททั้งโคลง ฉันท กาพย์ กลอน และท่านเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทฉันทมากที่สุด รองลงไปคือ กาพย์ ส่วนกลอนและโคลงนั้น ใช้แต่งวรรณกรรมเพียงชนิดละหนึ่งเรื่อง อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าท่านเป็นผู้แต่งที่สามารถเลือกใช้คำประพันธ์ต่าง ๆ ใช้กับเนื้อหาหลายแบบ และก็ได้ราบรื่นดีด้วย-

ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏในวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิมภ์ตั้งที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น แสดงให้เห็นว่าหลวงธรรมาภิมภ์เป็นกวีผู้มีความสามารถในการเลือกใช้ถ้อยคำทั้งดงามทั้งด้านเสียงและความหมาย เป็นผู้ที่ใช้โวหาร เปรียบเทียบอย่างคมคาย และผู้วิจัยเห็นว่าผู้แต่งมีความสามารถเชิงพรรณนา เป็นพิเศษยิ่งกว่าลักษณะอื่น โดยเฉพาะบทพรรณนาธรรมชาตินั้นถือได้ว่าเป็นจุดเด่นของบทพรรณนาทั้งหมด นอกจากนี้ผู้แต่งยังสามารถใช้คำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ มาแสดงเนื้อหาได้ชัดเจนตามที่ต้องการได้อีกด้วย ผู้วิจัยจึงเห็นว่าลักษณะเด่นในวรรณกรรมของท่านดังกล่าวแล้ว เป็นสิ่งที่แสดงคุณลักษณะที่สมควรยกย่องว่าท่านนั้นเป็น"กวี" ผู้สามารถสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ อีกผู้หนึ่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย